

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'ÂN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI**

**KUR'ÂN-I KERİM TARİHİNE YÖNELİK BAZI
ORYANTALİST YAKLAŞIMLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN	HAZIRLAYAN
Doç. Dr. Nesrişah SAYLAN	Ahmet ARTUÇ

ELAĞİĞ-2021

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'ÂN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERİM TARİHİNE YÖNELİK BAZI ORYANTALİST
YAKLAŞIMLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Nesrişah SAYLAN

HAZIRLAYAN

Ahmet ARTUÇ

ELAĞIĞ 2021

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Kur'ân-ı Kerim Tarihine Yönelik Bazı Oryantalist Yaklaşımlar****Ahmet ARTUÇ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı****Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Bilim Dalı****Elazığ - 2021, Sayfa: VIII+75**

Bu çalışma, Kur'ân-ı Kerim tarihine oryantalistler tarafından yöneltilen bazı eleştirileri değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde, Mushâf tarihiyle ilgili genel bilgiler verilmiş ve özellikle Hz. Ebûbekir dönemi cem faaliyeti ile Hz. Osman dönemi istinsah faaliyeti ele alınmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde; Oryantalizm kavramı ele alınmış, Oryantalizm'in tanımı, tarihi, amacı ve metodu üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise oryantalistlerin; Kur'ân-ı Kerim'in kaynağı, metinleşme tarihi ve sonraki nesillere intikali noktasındaki bazı eleştirileri ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Bazı oryantalistler bu çalışmalar esnasında bilimsel etik adına tarafsızlığını koruyabilmişken, birçoğu bu anlamda tarafsızlığını koruyamamış ve belli bir amaç doğrultusunda eleştirilerde bulunmuştur. Sonuç kısmında oryantalistlerin yapmış oldukları bu çalışmaların amaçları doğrultusunda ne denli başarılı oldukları hususunda değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerim, Mushâf, Cem, İstinsah, Oryantalist

ABSTRACT

Master Thesis

Some Orientalist Approaches to the History of Qur'an

Ahmet ARTUÇ

The University of Fırat

Social Sciences Institute

Main Science Department of Basic Islamic Sciences

Qur'an and Recitation Discipline

Elazığ-2021, Page: VIII+75

This study has been prepared to evaluate some criticisms of the history of the Qur'an directed by orientalists. In the introduction part of the study, general information is given about the history of Mus'haf and especially Hz. Abu Bakr period compilation activity and Hz. Osman period copying activity have been discussed. In the first part of the study, the concept of orientalism is discussed, and the definition, history, purpose and method of orientalism are emphasized. In the second part, Some criticisms of the Orientalists about the source of the Qur'an, its textualization history and its succession to the next generations have been discussed and evaluated. While some Orientalists were able to maintain their neutrality in the name of scientific ethics during these studies, many of them could not maintain their neutrality in this sense and made criticisms for a certain purpose. In the conclusion part, an evaluation has been made on how successful the Orientalists are in line with their studies' objectives.

Keywords: Qur'an, Mus'haf, Compilation, Copying, Orientalist

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ.....	1
1. ÇALIŞMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ	1
1.1. Çalışmanın Konusu ve Önemi	1
1.2. Çalışmanın Amacı.....	2
1.3. Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi	3
2. KUR'ÂN-I KERİM TARİHİ.....	4
2.1. Hz. Peygamber Dönemi	4
2.1.1. Kur'ân-ı Kerim'in İnzâli	4
2.1.2. Kur'ân-ı Kerim'in Ezberlenmesi	7
2.1.3. Kur'ân-ı Kerim'in Yazılması ve Vahiy Kâtipliği	9
2.1.4. Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'i Cebrâîl'e Arzı	12
2.2. Hz. Ebûbekir Dönemi Kur'ân-ı Kerim Çalışmaları (Cem).....	12
2.2.1. Cem Olunan Kur'ân-ı Kerim'in Özellikleri.....	16
2.3. Hz. Osman Dönemi Kur'ân-ı Kerim Çalışmaları (İstinsah)	17
2.3.1. İstinsahı Gerektiren Başlıca Sebepler	18
2.3.2. Kur'ân-ı Kerim'in İstinsahı Esnasında Takip Edilen Yöntem.....	19
2.3.3. İstinsah Edilen Kur'ân-ı Kerim'lerin Sayısı ve Günümüze Ulaşanlar	23
2.3.4. İstinsah Sonrası Kur'ân-ı Kerim Üzerine Yapılan Çalışmalar	27

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ORYANTALİZM

1.1. Oryantalizm'in Tanımı	29
1.2. Oryantalizm'in Tarihi	30
1.3. Oryantalizm'in Amacı ve Kullanmış Olduğu Yöntem	35

İKİNCİ BÖLÜM

2.ORYANTALİSTLERİN KUR'ÂN-I KERİM TARİHİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

2.1. Oryantalistlerin Kur'ân-ı Kerim'in Kaynağı Hakkında ki Görüşleri.....	40
2.1.1. Kur'ân-ı Kerim'in Tevrat ve İncil'den Alıntı Olduğu İddiası	42
2.1.2. Kur'ân'ı Kerim'in Yahudi ve Hristiyanların Apokrif Kabul Ettikleri Kaynaklardan Alındığı İddiası.....	46
2.1.3. Kur'ân-ı Kerim'in Kaynağının Varaka b. Nevfel veya Şiir Olduğu İddiası.....	49
2.1.4. Kur'ân-ı Kerim'deki Hükümlerin Cahiliye Dönemi Hükümlerinden Alındığı İddiası	52
2.1.5. Hz. Peygamber'in Geçirdiği Psikolojik Rahatsızlıklar Sonucu Kur'ân-ı Kerim'i Oluşturduğu İddiası	54
2.2. Oryantalistlerin Kur'ân-ı Kerim'in Metinleşmesi Ve Sonraki Nesillere İntikali Hususundaki Görüşleri.....	57
2.2.1.Oryantalistlerin Kur'ân-ı Kerim'in Mekke Döneminde Yazdırılması İle İlgili İddiaları	57
2.2.2. Oryantalistlerin Kur'ân-ı Kerim'in Cem Edilmesi İle Alakalı İddiaları.....	60
2.2.3.Oryantalistlerin Kur'ân-ı Kerim'in İstinsahı İle Alakalı İddiaları.....	61
SONUÇ	66
KAYNAKÇA.....	68
EKLER	74
ÖZGEÇMİŞ	75

ÖNSÖZ

Semavî dinler başta olmak üzere pek çok inanç sisteminin öğretileri kutsal metinlerle tespit edilmiştir. Din ve inanç sistemleri, müntesiplerine bu metinler vasıtasıyla aktarılmıştır. İslâm dininin kutsal metni olan Kur'ân-ı Kerim de yirmi yılı aşkın bir sürede Mekke'de başlayıp Medine'de sona eren bir zaman diliminde Hz. Peygamber'e ulaştırılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e verilmeye başlandığı andan itibaren son halini alıncaya kadar geçen zaman, Kur'ân-ı Kerim tarihini teşkil etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in diğer semavi kitaplar içerisinde orijinalliğini muhafaza etmesi bakımından tek olması, Kur'ân-ı Kerim tarihini önemli kılmaktadır. Zira diğer semavi din mensupları kendi kitaplarındaki farklılık ve paradoksların yanında Kur'an-ı Kerim'in orijinalliğini, tutarlılığını kabullenememiş ve özellikle Kur'ân-ı Kerim tarihi üzerine eleştiriler yöneltmek Kur'ân-ı Kerim üzerinde şüphe oluşturmak istemişlerdir. Genel olarak bu eleştirileri konu edinen çalışmamız; giriş, iki bölüm, sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

Müsteşriklerin Kur'ân-ı Kerim çalışmaları genel olarak Kur'ân-ı Kerim tarihi üzerine olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada oryantalistlerin Kur'ân tarihi ile alakalı iddialarından bir kısmı ele alınıp değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın giriş bölümünde; Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e inzâli, Hz. Peygamber ve sahâbe tarafından ezberlenmesi ve yazıya aktarılması gibi Hz. Peygamber döneminde yapılan çalışmalara değinilecektir. Bunun yanında Hz. Peygamber sonrası dönemde; Hz. Ebûbekr'in hilafet yıllarında Kur'ân-ı Kerim nüshalarının bir araya toplanması, Hz. Osman döneminde istinsah faaliyeti gibi konular ele alınacaktır. İstinsah faaliyeti sonrasında Kur'ân-ı Kerim üzerinde yapılan noktalama ve harekeleme çalışmaları da bu bölümde ele alınacaktır. Birinci bölümde ise Oryantalizm kavramı, Oryantalizm'in tarihi süreç içerisinde geçirdiği evreler, Oryantalizm'in amacı ve kullanmış olduğu yöntem üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde; oryantalist çalışmanın genel olarak Kur'ân-ı Kerim'in kaynağı, metinleşme tarihi ve sonraki nesillere intikali noktasındaki bazı eleştirileri ele alınacak ve ilgili değerlendirme hemen akabinde yapılacaktır. İlgili eleştiriler ele alınıp değerlendirilirken olabildiğince objektif davranmaya gayret gösterilecektir. Yine değerlendirmeler esnasında mantık ilkelerine ve akli istidlal

yollarına sıkça başvurulacak, sonuç kısmında ise oryantalist çalışmaların ne de tarafsız kaldığı hususunda bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

Çalışmamız esnasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Nesrişah SAYLAN'a, aynı zamanda yardımlarına ve görüşlerine başvurduğum Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. şüphesiz çalışma bizden tevfik Allah'tandır.

ELAZIĞ – 2021

Ahmet ARTUÇ

KISALTMALAR

as.	: Aleyhisselam
b.	: bin, İbn
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluh
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Haz.	: Hazırlayan(lar)
Hz.	: Hazreti
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
ra	: Radiyallahu Anh
s.	: Sayfa
sav	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Thk.	: Tahkik eden
Trc.	: Tercüme eden
tsz.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve sair
y.y.	: Baskı yeri yok
Yay.	:Yayınları

GİRİŞ

1.ÇALIŞMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1.1. Çalışmanın Konusu ve Önemi

İslâm dininin kutsal metni olan Kur'ân-ı Kerim, yirmi yılı aşkın bir sürede Mekke'de başlayıp Medine'de sona eren bir zaman diliminde Hz. Peygamber'e ulaştırılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e verilmeye başlandığı andan itibaren son halini alıncaya kadar geçen zaman dilimi, Kur'ân-ı Kerim tarihini teşkil etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in diğer semavi kitaplar içerisinde orijinalliğini muhafaza etmesi bakımından tek olması, Kur'ân-ı Kerim tarihini önemli kılmaktadır. Zira diğer semavi din mensupları kendi kitaplarındaki farklılık ve paradoksların yanında Kur'ân-ı Kerim'in orijinalliğini ve tutarlılığını kabullenememiş ve özellikle Kur'ân-ı Kerim tarihi üzerine eleştiriler yönelterek Kur'ân-ı Kerim üzerinde şüphe oluşturmak istemişlerdir. Genel olarak bu eleştirileri konu edinen çalışmamız; giriş, iki bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

Giriş bölümünde genel olarak Kur'ân-ı Kerim tarihi ele alınmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e verilmesi, Hz. Peygamber'in inzâl olan Kur'ân âyetlerini ezberlemesi, Kur'ân âyetlerinin sahâbe tarafından ezberlenmesi, Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin yazılması ve Cebrâil ile Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'i karşılıklı okumaları üzerinde durulmuştur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kur'ân-ı Kerim'in derlenmesi ve çoğaltılması hususuna değinilmiştir. Özellikle cem ve istinsah çalışmalarına neden ihtiyaç duyulduğu, ilgili kaynaklardan araştırılmıştır. Bunların akabinde istinsah ve cem faaliyetlerinde takip edilen yöntemler ele alınmıştır. Kur'ân-ı Kerim üzerinde istinsah faaliyeti sonrasında ne tür çalışmalar yapıldığı özet halinde verilmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde Oryantalizm hareketinin İslâm dünyasına karşı olan genel tutumunu daha iyi anlayabilmek için Oryantalizm'in ne olduğu, tarihçesi ve ortaya çıkışından günümüze doğru hangi aşamalardan geçtiği konusu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Oryantalizm'in amaçları başlığı altında; oryantalist çalışmanın İslâm dini üzerinde yapmak istediği tahribat, özellikle doğu islâm ülkeleri üzerindeki etkilerini arttırma ve sömürü üzerine kurulu olan emelleri hususlarına değinilmiştir. Ayrıca

Oryantalizm'in ilgili çalışmaları yaparken kullanmış olduğu yöntem üzerinde de durulmuştur.

İkinci bölümde oryantalistlerin genel olarak Kur'ân-ı Kerim tarihi hakkındaki yaklaşımları ele alınmış ve ilgili yaklaşımlar üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Oryantalistler, Kur'ân-ı Kerim'in kaynağını genel olarak beş temel doktrin şeklinde işlemişlerdir. Bu temel doktrinler; Kur'ân-ı Kerim'in İslâm öncesi ilahi dinlerin metinlerinden alındığı, İslâm öncesi arap şiirinden devşirildiği, İslâm öncesi yahudi ve hristiyanların apokrif kabul ettikleri kaynaklardan alındığı, Kur'ân-ı Kerim'deki hukuk sisteminin İslâm öncesi cahiliye adetlerinden alındığı ve son olarak da Hz. Peygamber'in yaşamış olduğu psikolojik rahatsızlıklar sonucu Kur'ân-ı Kerim'i uydurduğu iddialarıdır. Oryantalistlerin bu iddialarının yanında Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber tarafından ezberlenmesi, vahiy kâtiplerine yazdırılması, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebûbekir döneminde bir araya toplanması, Hz. Osman döneminde istinsah edilmesi ve sonraki nesillere intikali konusundaki eleştirilerine de değinilmiş ve bu eleştiriler de değerlendirilmiştir.

Sonuç kısmında ise ele alınan oryantalist yaklaşımlar ve ilgili değerlendirmeler akabinde varılan neticeler özetlenmiştir. Bu çalışma neticesinde oryantalistlerden birçoğunun yapmış oldukları çalışmalarda bilimsel etik ve objektiflikten uzak oldukları, belli bir amaç doğrultusunda çalışmalarını devam ettirdikleri kanısına varılmıştır.

1.2. Çalışmanın Amacı

Semavi dinlerin tamamında Kutsal kitapların kaynağının ilahi olduğundan şüphe yoktur. Allah'ın insanlara iletmek istediği mesajını, melek ile peygamberlere ve onların aracılığı ile insanlara gönderdiğinden genel itibarı ile tereddüt yoktur. Özellikle müslümanların Kur'ân-ı Kerim'in kaynağı hususundaki zihin yapısı daha da berraktır. Bazı istisnalar haricinde genel olarak oryantalist zihniyetin amacı, müslümanların zihin yapısındaki bu berraklığın ve teslimiyetin yerine; kuşku, güvensizlik ve şüphe oluşturup müslümanları inanç noktasında zafiyete uğratmaktır. Yapılan bu çalışmanın amacı bu noktada oryantalistlerin yapmış oldukları taraflı çalışmaları değerlendirip, art niyetli olanları ortaya koyup müslümanların zihin yapılarındaki berraklığın, teslimiyetin muhafaza edilmesine bir nebze de olsun fayda sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda

Kur’ân-ı Kerim tarihi ana hatlarıyla ele alınmış, oryantalistlerin kendilerince zayıf görüp eleştirdikleri hususlar objektif bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.3. Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Oryantalistler islâmi ilimlerin neredeyse tamamıyla alakalı araştırmalar yapmışlardır. Bu araştırmalar içerisinde Kur’ân-ı Kerim ile ilgili çalışmalar büyük bir yer kaplamıştır. Özellikle oryantalistlerce; Kur’ân-ı Kerim’in tercümesi, Kur’ân-ı Kerim’de ki nesh, yedi harf, mekki-medeni âyetler gibi birçok alanda çalışmalar yapılmış; ancak bu çalışmanın hacmini aşacağından bu alanlarda yapılmış olan oryantalist çalışmalara değinilmemiştir. Özellikle bu çalışmada; Kur’ân-ı Kerim tarihi ile alakalı yapılmış araştırmaların bir kısmı ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Şu hususu da belirtmekte fayda vardır ki; çalışmamız, değerlendirme amaçlı olup tenkit amaçlı değildir.

Çalışmamızda; oryantalist yaklaşımlar tekrara düşülmeden, aynı görüşle alâkalı fikir beyan eden birden fazla oryantalistten sadece bir veya iki tanesinin ismi ve görüşleri zikredilmiş; ilgili değerlendirme ise hemen sonrasında yapılmıştır. Çalışmamızda iddialarını ele aldığımız oryantalistlerin eserlerinden çoğu zaman tercüme yoluyla istifade edilmiş, bazen de alanda yapılmış Türkçe çalışmalardan yararlanılmıştır. Özellikle Selahattin Sönmezsoy ile Naif Yaşar’ın ilgili eserleri bu noktada takdire şayan ve istifade edilmesi gereken çalışmalardandır. Kur’ân tarihi ile ilgili bölümlerde temel kaynaklarımızın yanında Mehmet Emin Maşalı’nın “Mushaf Tarihi” adlı eseri de yine başvuru kaynağımız olmuştur. Ayrıca ilgili bölümlerde verilmiş âyet mealleri Abdullah Parlıyan adlı müellifin “Özlü Tefsir” adlı eserinden istifade edilerek yazılmıştır.

2.KUR'ÂN-I KERİM TARİHİ

2.1. Hz. Peygamber Dönemi

2.1.1. Kur'ân-ı Kerim'in İnzâli

Bilindiği üzere Kur'ân-ı Kerim, Allah c.c. tarafından Cebrâil aracılığıyla Allah Resûlü'ne indirilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in Allah indinden insanlığa ulaşması noktasında bazı aşamalar vardır. Bunlardan birincisi; Kur'ân-ı Kerim'in Allah katından vahiy meleği Cibrili Emin'e intikal etmesidir. Kaynaklarda bu aşama için iki temel görüş mevcuttur. Bu görüşlerden birincisi; Cebrâil'in Kur'ân-ı Kerim'i Levh-i Mahfûz'dan bazı görevli melekler aracılığı ile almasıdır.¹ Diğer görüş ise; Kur'ân-ı Kerim'in Allah tarafından Cebrail'e sema yoluyla aracısız olarak verildiğidir.² Ancak burada bahsedilen semanın keyfiyeti hususunda net bir bilgi mevcut değildir. Hz. Peygamber'den gelen bu rivayet konuyu izah etmektedir. İlgili hadiste Hz. Peygamber: “ Allah, emrini bildirmeyi murat ettiğinde vahiy ile konuşur. Konuşunca gökler şiddetle sarsılmaya başlar. Gök sakinleri bunu işitince bayılırlar ve Allah için secdeye kapanırlar. Secdeden başını ilk kaldıran Cebrâil olur. Allah, dilediğini O'na vahyeder. Cebrâil'de Allah'tan aldığı vahiy meleklerle ulaştırır. Cebrâil, her bir semaya uğradığında oranın melekleri: Rabbimiz ne buyurdu? Diye sorarlar. O'da: Gerçeği söyledi, yüceler yücesi, büyükler büyüğü, O'dur. Der. Böylece Cebrâil, gökte ve arzda Allah'ın emrettiği yere vahiy götürür.”³ Buyurmaktadır. Bu hadis, Kur'ân-ı Kerim'in Cebrâil'e intikali hususunda ikinci görüşün daha isabetli olduğunu göstermektedir. Burada değinilmesi gereken diğer bir husus da, bu görüşlerin daha iyi anlaşılması için Kelâmullah kavramının net bir şekilde anlaşılması gerektiğidir. Zira bu kavram, her iki görüş için de anahtar mesabesindedir.

Bu kavramla alâkalı temelde iki görüş mevcuttur. Bu görüşlerden birincisi Mutezile'ye aittir. Mutezile'ye göre kelâmullah ses ve harften ibaret olup; bunlar Allah'ın zatından ayrıdır. Allah, kelâmını Cebrâil ya da peygamberinin zâtında yaratır; dolayısıyla kelâmullah hadistir.⁴

¹ Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Bürhân fî Ulûmi 'l-Kur'ân* (Thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm), Mektebetü Dâri't-Türâs, Kâhire 1957, I, s.229.

² Kattân, Mennâu'l-Halîl, *Mebâhis fî Ulûmi 'l-Kur'ân*, Mektebetu Vehbe, Kâhire tsz., s. 35.

³ İbn Kesir, İsmâil b. Ömer, *Tefsîrû'l Kur'âni'l-azîm*, Kâhire 1971, III, s. 537.

⁴ Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali, *Keşşâfu istilâhâtî'l-fünûn*, İstanbul 1984, II, s. 1159.

Konu ile alâkalı diğer görüş ise Ehli Sünnet'e aittir. Ehli Sünnet kelimcilerine göre; Kur'ân-ı Kerim, anlam itibari ile ezelîdir. Zira bu, Allah'ın kelâm sıfatının tecellisidir. Ancak öz olan bu mananın lafzı ise mahlûktur. Diğer bir ifade ile Allah'ın kadîm olan kelâmını, söz ve şekil olarak vahiy meleğinde veya peygamberinde teşekkül ettirmesidir.⁵

Görüldüğü üzere Ehli Sünnet'in bu anlayışı, Kur'ân-ı Kerim'in hem lafız hem de mana bakımından mucize olduğu esasına daha uygundur. Her ne kadar ilahi mananın Cebrâil veya peygamberin zâtında kelâma dönüşmesi vuku bulsa da; bu kelâm, yaratılma açısından Allah'a aittir.

Allah, ayetlerini önce vahiy meleği Cebrâil'e; O'da, Allah'tan aldığı vahiy Hz. Peygamber'e iletmıştır. Bu aşamada Kur'ân-ı Kerim'in nasıl indirildiği hususunda temelde iki görüş vardır: Birinci görüşte; Kur'ân-ı Kerim'in Allah katından (Levh-i Mahfuz'dan) topluca dünya semasına (Beytü'l İzze'ye) indirildiği, oradan da tedricen Hz. Peygamber'e indirildiği belirtilmektedir.⁶ Burada iki kavram ortaya çıkmaktadır ki; Levh-i Mahfuz'dan Beytü'l İzze'ye toptan indirilme olayına inzâl, Beytü'l İzze'den Hz. Peygamber'e tedricen indirilmesine ise tenzîl denilmektedir.⁷ Yani inzâl olayı bir anda vuku bulurken, tenzîl olayında ise yirmi üç yıllık bir süre ve tedriciyet söz konusudur. Bu görüşü ileri sürenler şu hadisi kendilerine delil olarak almışlardır. İlgili hadis, Abdullah b. Abbas'tan (ö. 68/687) şöyle nakledilmektedir: "Kur'ân-ı Kerim; dünya semasına Kadir gecesinde toptan indirilmiş, oradan da yirmi küsur yıl boyunca parça parça nazil olmuştur."⁸

İkinci görüşte ise; Kur'ân-ı Kerim'in Allah katından doğrudan Hz. Peygamber'e verildiği, Beytü'l İzze'ye topluca indirilme (inzâl) olayının söz konusu olmadığı savunulmuştur.⁹

Kur'ân-ı Kerim'de vahyin başlangıcının, Ramazan ayı¹⁰ ve Kadir gecesinin¹¹ olduğu haber verilmektedir. Allah Resûlü'nün ilk vahiy tecrübesinin rüya kanalıyla olduğu;

⁵ Teftazânî, Sa'duddin Mes'ûd b. Umer, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi* (Trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 172.

⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, s. 228.

⁷ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Fecr Yay., Ankara 2005, s. 43.

⁸ Taberî, Ebû Cafer b. Cerîr Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân* (Thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî), Dâru'l-Hicr, Kâhire 2001, XXX, s. 166.

⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, s. 228.

¹⁰ "شَهْرُ رَجَبٍ الَّذِي أَنزَلَ فِيهِ الْقُرْآنَ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَذَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ" Bakara 2/185.

Cebrâil ile karşılaşması öncesindeki altı aylık zaman diliminde görmüş olduğu rüyaların aynen vuku bulduğu, tarih kaynaklarında haber verilmektedir.¹²

Sadık rüya sürecinden sonra Hz. Peygamber'e yalnızlık sevdendirilmiştir. Hz. Peygamber; yılın belli zamanlarında ibadet amaçlı Hira mağarasına gitmiş, bu süre zarfında sadece azık almak için evine gidip gelmiştir. Nihayet O'na, mağarada yalnız olduğu bir esnada Cebrâil gelmiş ve: Oku! Diyerek okumasını emretmiştir. Hz. Peygamber de: Ben okuma bilmem! Diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Cebrâil Hz. Peygamber'i tutmuş, sıkmış ve bıraktıktan sonra tekrar: Oku! Demiştir. Sonrasında Hz. Peygamber tekrar: Ben okuma bilmem! Demiştir. Tekrar Cebrâil, üçüncü ve son kez Hz. Peygamber'i sıkmış, bırakmış ve şöyle demiştir: *Oku! Yaratan Rabbin adıyla oku, O insanı bir kan pıhtısından yarattı. O sonsuz kerem sahibi Rabbinin adıyla oku. O insana kalemle yazmayı ve bilmediğini öğretendir.*¹³ Diyerek Alak Sûresinin ilk âyetlerini Hz. Peygamber'e iletmiştir. Bu olaydan hemen sonra Hz. Peygamber yaşadığı bu ilk tecrübenin etkisiyle titreye titreye hanımı Hz. Hatice'nin (ö. 620) yanına gitmiş ve: Beni örtün! Beni örtün! Demiştir. Hz. Hatice, Hz. Peygamber'i örtmüş ve bir süre O'nun yanında kalmıştır. Hz. Peygamber, korkusu geçince başından geçenleri Hz. Hatice'ye anlatarak şöyle demiştir: Başıma bir şey gelmesinden korkuyorum. Bunun üzerine Hz. Hatice: Korkma, Allah seni utandırmaz. Zira sen akrabaları ziyaret eder, acizlere yardımcı olur, yoksula bakar, misafirine ikramda bulunursun. Hak uğruna insanlara yardım edersin. Demiş ve O'nu amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e (ö. 610) götürmüştür. Varaka b. Nevfel, Hz. Peygamber'den olayı dinleyince şunları söylemiştir: Bu sana gelen Allah'ın Musa'ya gönderdiği Namus'tur. Keşke kavmin seni yurdundan çıkaracakları zaman sağ olsam. Hz. Peygamber Varaka'ya: Kavmim beni yurdundan mı çıkaracak? Diye sorunca, Varaka O'na: Evet, çünkü senin getirdiğin gibi bir şey getiren her peygambere düşmanlık edilmiş ve yurdundan çıkarılmıştır. Eğer o günlere yetişirsem sana yardım ederim. Demiş; ancak Varaka, çok zaman geçmeden ölmüştür.¹⁴

¹¹ "إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ" Kadr 97/1.

¹² İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru Sâder, Beyrut 1960, I, s. 94

¹³ "أَفْرَأَ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ أَفْرَأَ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ" Alak 96/1-5.

¹⁴ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahih*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, "Bed'ul-vahy", 1.

2.1.2. Kur'ân-ı Kerim'in Ezberlenmesi

Yüce Allah'ın; Cebrâîl'e, Cebrâîl'in de Hz. Peygamber'e ilettiği âyetler, ilk etapta Hz. Peygamber tarafından ezberlenmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, Cebrâîl'in getirmiş olduğu âyeti kerimeleri unutmamak için hemen ezberleme gayreti içerisine girmiş; Cebrâîl, âyetleri Hz. Peygamber'e okurken Hz. Peygamber de, Cebrâîl ile beraber okumaya çalışmıştır. Hz. Peygamber, Cebrâîl'e yetişmek için gayri ihtiyari dil ve dudaklarını hızlı hızlı kıpırdatmış;¹⁵ bunun üzerine Yüce Allah: *“Ey Peygamber! Sana inen vahyi acele belleyip ezberlemek için dilini kıpırdatma. Çünkü O'nu senin kalbine yerleştirmek ve gerektiğinde okutturmak bizim işimizdir.”*¹⁶ Âyetlerini inzâl buyurmuştur. Bu âyetler ile Yüce Allah, Hz. Peygamber'i teskin etmiş ve içerisine girdiği telaşın gereksiz olduğunu Hz. Peygamber'e ifade etmiştir. Ayrıca âyeti kerime göstermektedir ki; Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin tamamını bizzat kendisi peygamberinin zihnine yerleştirmiştir. Âyeti kerimede dikkat çekilen bir diğer husus da; Yüce Allah'ın vahiy geldiğinde nasıl davranması gerektiğini Hz. Peygamber'e öğretmesidir.

Bunların yanı sıra aynı sûrenin ilgili âyeti kerimelerinde; vahiy kendisine okunduğunda Hz. Peygamber'in susarak onu dinlemesi, emredilmiş; Hz. Peygamber de bu emri tatbik etmiştir.¹⁷ Yine bu âyeti kerimelerde; Allah, üç şeyi kendi üzerine aldığını bildirmiştir: Bunlardan birincisi; vahyi hafızalarda muhafaza edip, yazılı olarak toplayıp vahyin unutulmamasını sağlamaktır. İkincisi; vahyi Hz. Peygamber'in okumasını sağlamak, üçüncüsü ise vahyi açıklamaktır.

Hz. Peygamber, kendine gelen Kur'ân-ı Kerim vahyini bu şekilde ezberledikten sonra erkek ve kadın sahâbîlerin de ezberlemelerini sağlamıştır. Sahâbîler, içinde bulundukları arap toplumunun ezber kabiliyetinin yüksek olması hasebiyle inzâl olan âyetleri hemen zihinlerine kaydetmişlerdir.¹⁸ Ayrıca, namazlarda Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin okunuyor olması ve Kur'ân-ı Kerim'in parça parça iniyor olması da Kur'ân âyetlerinin ezberlenmesini kolaylaştıran diğer etkenlerdendir. Bunların yanında Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'i okuyup öğretenlerin faziletleri hakkındaki sözleri,

¹⁵ Buhârî, “Tefsir”, 75.

¹⁶ “لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتُجَازِلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ” Kıyâme 75/16.

¹⁷ “إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأَهُ فَاسْمِعْ قُرْآنَهُ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ” Kıyâme 75/17,18,19.

¹⁸ Sâbûnî, Muhammed Ali, *et-Tibyân fî ulûmi 'l-Kur'ân*, Mekke 1970, s. 46.

sahâbenin Kur'ân-ı Kerim ezberleme hususunda ki gayretlerini daha da arttırmıştır.¹⁹ Sahâbiler, Kur'ân-ı Kerim'i öğrenme, ezberleme, yaşama ve öğretme hususunda büyük gayret sarfetmiş ve sürekli bir yarış içerisinde olmuşlardır. Bu gayret, Kur'ân-ı Kerim'i ezberleme hususunda o kadar ileri düzeydedir ki tarih kaynaklarında sahâbe için: "Onların incilleri göğüslerindedir." Denmiştir.²⁰

Hiz. Peygamber, ezberlenen Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin yanlış ezberlenmemesi hususunda da gereken tedbirleri almıştır. Şöyle ki Hiz. Peygamber; Cebrâil ile Kur'ân-ı Kerim âyetlerini karşılıklı okudukları gibi, sahâbe arasındaki bazı hafız sahâbîleri Kur'ân-ı Kerim muallimi tayin ederek Kur'ân'ı yeni öğrenen sahâbeyle karşılıklı okumalarını da sağlamıştır. Tarihi seyir içerisinde bu usûle arz ve sema denmiş, sahâbe bu usûlü hızla yaygınlaştırmıştır. Bu şekilde Hiz. Peygamber, Allah'tan aldığı vahyi ashâbının zihnine eksiksiz ve hatasız bir şekilde yerleştirmiştir. Hiz. Peygamber'in vahyin gelmeye devam ettiği süreç içerisinde sahâbeye Kur'ân-ı Kerim öğretmesi için görevlendirdiği sahâbîlerin bir kısmı şunlardır: Abdullah b. Mes'ûd (ö. 30/650), Mu'âz b. Cebel (ö. 17/638), ve Übey b. Kâ'b (ö. 33/654).²¹ Hiz. Peygamber, ismi zikredilen bu sahâbîleri Kur'ân muallimi ilan etmiş ve bunlar hakkında: "Kur'ân-ı Kerim'i bunlardan öğreniniz."²² Buyurarak bu sahâbîlere iltifatta bulunmuştur. Aynı zamanda bu rivâyet, Hiz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim öğrenim ve öğretimine ne kadar önem verdiğini göstermesi bakımından da oldukça önemlidir.

İnzâl olan Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin tamamını ezberleyenlerin yanında, sadece bir kısmını ezberleyenler ve hatta sadece namaz kılabilcek kadar Kur'ân-ı Kerim ezberleyen sahâbîler de vardı. Hadis kaynakları, inen âyetlerin tamamını ezberleyen sahâbîyi şöyle zikretmektedir: Dört halife, Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656), Sâ'd b. Ebû Vakkâs (ö. 55/675), Abdullah b. Mes'ûd, Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656), Abâdile,²³ Abdullah b. Sâib (ö. 70/689), Ubâde b. Sâmî (ö. 34/654); bayan sahâbeden ise Hiz. Âişe

¹⁹ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 21.

²⁰ Zerkânî, Muhammed Abdü'l-Azîm, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulumi'l Kur'ân* (Thk. Fevvez Ahmed Zemrelî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût 1995, I, s. 242.

²¹ Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 16.

²² Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 17.

²³ Siyer kaynaklarının ifade ettiğine göre Hiz. Peygamber'in ashâbı içerisinde üç yüz civarında adı Abdullah olan sahâbî vardı. Ama bunların içerisinde fetvalarıyla meşhur olan dört tane Abdullah isimli sahâbî vardı. Bu sahâbîye sonraki süreçte Abâdile ismi verilmiştir. Bunlar: Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Amr b. Âs'dır. Bk. Küçük, Râşid, "Abâdile", *DİA*, İstanbul 1988, I, s. 7,8.

(ö. 58/678) ve Hz. Hafsa (ö. 45/665) bu sahâbîler arasındadır.²⁴ Ayrıca tarih kaynaklarında Hz. Peygamber döneminde Bi'ri Maûne (3/625) olayı olarak bilinen vakada yetmiş kadar hafız sahâbenin şehit olması da, sahâbe arasında çokça Kur'ân hafızının olduğunun göstergesidir.²⁵

2.1.3. Kur'ân-ı Kerim'in Yazılması ve Vahiy Kâtipliği

Bir önceki başlıkta ifade edildiği gibi Hz. Peygamber, gelen vahyi ezberlemiş ve sahâbeye ezberletmiştir. Yalnız Hz. Peygamber; insan hafızasının ne kadar kuvvetli olursa olsun zamanla unutma, yanılma, karıştırma gibi zaafı olduğu çok iyi bildiği için ezberlenen âyetleri aynı zamanda yazdırmıştır. Hz. Peygamber, Mekke döneminden itibaren yazı bilen bazı sahâbîleri belirlemiş ve inzâl olan âyetleri bu sahâbîlere yazdırmıştır.

Burada şunu ifade etmek gerekir ki; Hz. Peygamber'in inzâl olan âyetleri kendisinin yazmayıp sahâbeye yazdırması, Hz. Peygamber'in ümmi oluşundandır. Ümmi kelimesi Arap milletinden olma, Mekke'ye mensup olma gibi manalara gelmektedir.²⁶ Ancak Kur'ân-ı Kerim'de de geçen bu kavram, genel olarak okuma yazma bilmeyen manasına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de ümmi kavramının bu anlamda kullanıldığı âyeti kerimelerden biri şöyledir: *“Ey Peygamber! Bu Kur'ân sana gelmeden önce hiç kitap okumazdın ve ellerinle yazı yazar biri değildin. Öyle olsaydı, batıl şeylere kapılanlar, mutlaka şüpheye düşerlerdi.”*²⁷ Bu âyeti kerime, Hz. Peygamber'in okuma-yazma bilmediğine dikkat çekmiştir. Bu anlamda ümmi kelimesinin okuma-yazma bilmeyen manasında kullanıldığı âyeti kerimelerin bazıları şunlardır: *“Onlar ki, ellerindeki Tevrat'ta ve daha sonra da, İncil'de ismini ve sıfatını yazılı bulacakları elçinin, okuması yazması olmayan habercinin, izinden gidecekler. Ve o elçi ki, onlara yapılması doğru olanı buyurup, yanlış olanı yasaklayacak, yine onlara temiz ve hoş şeyleri helal, kötü ve çirkin şeyleri haram kılacak, onların sırtlarına vurulmuş yükü indirip, boyunlarına geçirilmiş zincirleri çözecek ve sonuç olarak ona inanan, onu yüce tutup destekleyen ve yücelerden bahşedilen ışığın ardına, O'munla*

²⁴ İbnu'n-Nedîm, Ebû'l-Ferc Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, Dâru'l Ma'rife, Beyrut 1994, s. 41.

²⁵ Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Dımaşk 1987, I, s. 94.

²⁶ Keskiöglü, Osman, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, Nebioğlu Yay., İstanbul tsz., s. 88.

²⁷ *“وَمَا كُنْتُمْ تَلُومُونَ قُلْ مَنْ قَبْلَهُ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخْطُءُ بِتَيْمِينِكَ إِذَا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ”* Ankebût 29/48.

*birlikte düşenler; işte böyleleri gerçek kurtuluşa ermiş kimseler olacaklardır.*²⁸ *De ki: Ey insanlar! Şüphesiz ben, Allah'ın hepinize gönderdiği bir elçiyim. O Allahki, göklerin ve yerin egemenliği O'na aittir. O'ndan başka gerçek ilah yoktur, hayatı ve ölümü bahşeden O'dur. Öyleyse gelin, Allah'a ve O'nun okuması yazması olmayan elçisine inanın ki, O elçi de Allah'a ve O'nun sözlerine iman etmektedir. O'na uyun ki, doğru yolu bulasınız.*²⁹ Görüldüğü üzere âyeti kerimelerde “ümmi” kavramı okuma-yazma bilmeyen, okuma yazma noktasında annesinden doğduğu halde kalan manasında kullanılmıştır.

Hiz. Peygamber'in ümmi oluşunu ıspatlayan diğer bir tarihi kayıt ise şöyledir: Taif heyeti İslâm'a girmek için Medine'ye gelmiştir. Ancak müslüman olmak için bazı şartları vardır. Hiz. Peygamber, onlardan bu taleplerini yazıp getirmelerini istemiş; söz konusu heyet de, Hiz. Peygamber'in bu teklifi doğrultusunda hareket ederek kendi isteklerini yazıp Hiz. Peygamber'e arz etmişlerdir. Ancak ileri sürdükleri istekler arasında faizin yasaklanmaması da vardır. Tam bu cümle okunduğunda Hiz. Peygamber: “Elimi bu cümlemin üzerine koyun.” Demiştir. Hiz. Peygamber'in eli istediği yere konulunca riba ayetini³⁰ okuyup bu cümleyi sildirmiştir.³¹

Diğer taraftan Hiz. Peygamber, ümmi oluşunu kendi diliyle de ifade etmiştir. İlgili rivayette Hiz. Peygamber: “Biz ümmi bir toplumuz. Okuma-yazma ve hesabı bilmeyiz.”³² Buyurarak okuma-yazma bilmediğini net bir şekilde ortaya koymuştur. Aynı şekilde Hira mağarasında gelen meleğe: “Ben okuma bilmem.”³³ Demesi de Hiz. Peygamber'in okuma-yazma bilmediğini kanıtlar niteliktedir. Bazı İslâm âlimleri Hiz.

²⁸ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجُنُّوهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمْ “الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجُنُّوهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمْ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَاَلَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَابْتَغَوُا الثَّوْرَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ” A'râf 7/157.

²⁹ “الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبَعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ” A'râf 7/158.

³⁰ “الرَّبِّمَا فَصْلٌ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَمَّا سَلَفَتْ وَأُمِرَ إِلَى اللَّهِ وَعَنْ عَادٍ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ” Faiz yiyenler ancak şeytanın dokunup sersemlettiği kimseler gibi davranırlar. Çünkü onlar: Alışverişi de bir tür faizdir. Derler. Hâlbuki Allah alışverişi helal sayarken, faizi haram kılmıştır. Kim Rabbinin öğüdünü dinler ve hemen faizden vazgeçerse artık geçmişteki günahları veya ana sermayesi veya geçmişte aldığı faizler kendisine aittir. Kim de faize tekrar dönerse; içinde yaşayıp kalacakları ateşe mahkûm olanlar işte böyledir. Bakara 2/275.

³¹ İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rîfeti's-sahâbe*, y.y. tsz., I, s. 216.

³² Buhârî, “Savm”, 13; Müslim, Ebû'l Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-sahih*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, el-İman, 252.

³³ Buhârî, “Bed'ul-vahy”, 3.

Peygamber'in vahiy gelmeye başladıktan sonra okuma-yazma öğrendiğini iddia etseler de³⁴ bu iddia zayıf kalmıştır.

Hiz. Peygamber, aldığı vahiy ezberledikten sonra okuma-yazma bilen sahâbeye yazdırmıştır. Hiz. Peygamber'in Mekke'de ilk vahiy kâtipliğini yapan sahâbî Abdullah b. Sâ'd b. Ebû Serh (ö. 36/656), Medine'de ise Übey b. Kâ'b'dır.³⁵ Hiz. Peygamber, Medine'de Übey b. Kâ'b'ın bulunmadığı zamanlarda Zeyd b. Sâbit'i (ö. 45/665) görevlendirmiş; inzâl olan vahiy Zeyd b. Sâbit'e yazdırmıştır. Aynı zamanda bu iki sahâbî, Medine dönemindeki yoğun yazışmalarda kâtiplik de yapmışlardır.³⁶

Bu üç sahâbinin dışında Hiz. Peygamber'in vahiy kâtipliğini yapan başlıca sahabîler şunlardır: Hiz. Ebûbekir, Hiz. Ömer (ö. 23/644), Hiz. Osman (ö. 35/656), Hiz. Ali (ö. 40/661), Zubeyr b. Avvâm (ö. 36/656), Hâlid b. Saîd (ö. 14/635), Ebân b. Saîd (ö. 13/634), Muâviye b. Ebû Sufyân (ö. 60/680), Hanzala b. er-Rebî' (ö. 45/665), Muaykib b. Ebû Fâtıma (ö. 40/660), Abdullah b. Erkam (ö. 53/673), Şurahbîl b. Hasene (ö. 18/639), Abdullah b. Revâha (ö. 8/629).³⁷

Hiz. Peygamber döneminde kâğıt, henüz yazı yazma amaçlı kullanılmadığı için vahiy; deri, ince beyaz taşlar, hurma ağacı yaprakları, develerin kürek kemikleri, kumaş ya da bez parçaları, tahta tabletler, seramik parçaları gibi çeşitli malzemelerin üzerine yazılmıştır.³⁸ Bu maddeler içerisinde yazı yazmaya en müsait olan ve genel itibarıyla kullanılan malzemeler bez ve deri parçaları olmuştur. Ama bunların olmadığı zamanlarda vahiy zikredilen diğer malzemeler üzerine kazıma ve yazma şeklinde işlenmiştir. Ayrıca Mekke'ye nispetle Medine'de yazı malzemesine ulaşmak daha kolay olmuştur. Dolayısıyla Medine'deki bu imkân sayesinde vahiy, daha kullanışlı ve kaliteli malzemeler üzerine yazılmıştır.³⁹

³⁴ Önkâl, Ahmet, *Hiz. Peygamberin Ümmiliği*, SÜİFD, Konya 1987, s. 259.

³⁵ İbn Hacer, Şehâbeddîn el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi sahihi şerhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Kâhire 1978, IX, s. 22.

³⁶ Belazûrî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Futûhu'l-buldân* (Trc. Mustafa Fayda), Ankara 1987, s. 693.

³⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IX, s. 22; Zerkânî, *Menâhil*, I, s. 246.

³⁸ Hamidullah, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi* (Trc. Salih Tuğ), İstanbul 1991, s. 43.

³⁹ Keskiöğlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, s. 90.

2.1.4. Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'i Cebrâîl'e Arzı

Arz kelimesi; lügatte bir metni yüzünden veya ezbere okumak, takip etmek, karşılaştırmak gibi manalara gelmektedir.⁴⁰ Arz kelimesinin ıstılahtaki manası ise, Hz. Peygamber'in her sene Ramazan ayında o zamana kadar gelen vahyi Cebrâîl ile karşılıklı okumalarıdır.⁴¹ Bu olay efendimizin vefat ettiği yıl içerisinde iki defa vuku bulmuştur. Yani vefat ettiği sene içerisinde Hz. Peygamber ile Cebrâîl, Kur'ân-ı Kerim'i baştan sona iki defa karşılıklı okumuşlardır.⁴² Bu olaya da Arza-i Âhire denmiştir. Bu sene içinde arza olayının iki defa yapılmış olması, artık Kur'ân-ı Kerim vahyinin tamamlandığına da işaret etmektedir.

2.2. Hz. Ebûbekir Dönemi Kur'ân-ı Kerim Çalışmaları (Cem)

Hz. Peygamber'e gelen Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin bir kısmı, ileriki bir zaman diliminde Kur'ân-ı Kerim'in kitap haline getirileceğine delâlet etmektedir. Zira Kur'ân-ı Kerim'de kitap kelimesi iki yüz atmış civarında geçmekte olup; bu kelimenin geçtiği âyetlerin büyük bir kısmı, Mekkî âyetlerdir. Söz konusu âyetlerdeki kitap kelimelerinin bir kısmı, İslâm'dan önceki dinlerin ilâhi kitapları için kullanılmışsa da büyük bir kısmı Kur'ân-ı Kerim için kullanılmıştır.⁴³ Bu da bize Hz. Peygamber'e inen âyetlerin ileri bir süreç içerisinde kitap haline getirileceğini göstermektedir.⁴⁴

Hz. Peygamber; gelen vahyi ezberlemiş, vahiy kâtiplerine yazdırmış, ashâbına okumuş ve okutmuştur. Hz. Peygamber hayatta olduğu süre içerisinde vahiy gelmeye devam ettiği için Kur'ân-ı Kerim'in sûre ve âyetlerini bir araya toplamak ihtiyacı hâsıl olmamıştır. Ancak bilinmesi gerekir ki; Hz. Peygamber döneminde her ne kadar fiziksel manada Kur'ân-ı Kerim'in sûre ve âyetleri iki kapak arasına alınmamışsa da -yani kitap haline getirilmemişse de- Hz. Peygamber'in ve ashâbından bir kısmının zihinlerinde kitap halinde muhafaza edilmiştir. Zira hem Hz. Peygamber hem de ashâbı, Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemişlerdir. Kur'ân-ı Kerim nüshalarının bir araya toplanma olayı yani cem edilmesi, Hz. Ömer'in teklifi ile Hz. Ebûbekr'in hilâfeti esnasında yapılmıştır.

⁴⁰ İbn Manzur, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-Meârif, Kâhire 1119, VII, s. 167.

⁴¹ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi* (Trc. Salih Tuğ), İstanbul 1991, II, s. 698.

⁴² İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammad eş-Şeybânî, *el-Müsned*, Beyrut tsz., I, 276,325,405.

⁴³ Üzümlü, İlyas, "Kitap" *DİA*, Ankara 2002, s.122.

⁴⁴ Birışık, Abdulhamit, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, Emin Yay., Bursa 2004, s. 54.

Kur'ân âyetlerinin toplanması için bir komisyon kurulmuş ve bu komisyona Zeyd b. Sâbit başkanlık yapmıştır.⁴⁵

Hız. Peygamberin vefatından sonra vahiy gelmeyeceğı için Kur'ân-ı Kerim'in kitap haline getirilmesinde sakınca kalmamıştır. Kur'ân-ı Kerim'in kitap haline getirilmesinin sebeplerinden biri, Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin yazılı olduğı nüshalardan bazılarının çok az sahâbede bulunması ve bu nüshaların kaybolma ihtimalinin yüksek olmasıdır.

Bu vb. saiklerin yanında Kur'ân-ı Kerim'in cem edilme ihtiyacını ortaya çıkaran belki de en önemli sebep şöyle gelişmiştir: Hız. Ebûbekir halife seçildikten sonra merkezi yönetimi güçlendirmiş, ardından müslümanların birliğini tehdit eden yalancı peygamber ve dinden dönme hareketlerine karşı önlemler almıştır. Zira bu dönemde Müseylimetülkezzâb (ö. 12/633) adında bir kişi, kendini peygamber olarak tanıtmış ve bazı sapkın fikirlerini insanlara zerk etmiştir. Hız. Ebûbekir, Müseylime'nin peygamberliğini onaylayan ciddi bir insan potansiyelinin var olduğunu görünce bu hareketi bastırmak üzere bir kuvvet göndermiştir. Müseylime ile yapılan Yemâme Savaşında (11/633) müslümanların verdiği şehit sayısının on bin olduğu söylenmektedir.⁴⁶ Bu sayının yaklaşık yedi yüz kadarının Kur'ân-ı Kerim'i ezbere bilen kurrâ sahâbeden oluştuğı da nakledilmektedir.⁴⁷ Bu sayıdaki kurrâ sahâbenin şehâdeti, genel olarak zihinlerde muhafaza edilen Kur'ân-ı Kerim'in korunmasını ciddi manada tehdit etmiştir.

Yemâme Savaşı'ndan sonra durumun vahametini sezen Hız. Ömer, hemen Halife Hız. Ebûbekr'e gelerek Kur'ân-ı Kerim'in derlenmesi gerektiğı hususunda teklifte bulunmuştur. Hız. Ebûbekir, bu teklifi ilk anda tereddütle karşılamıştır. Zira Hız. Ebûbekr'in zihninde iki soru vardır. Bunlardan birincisi Hız. Peygamber'in yapmadığı bir işe kalkışmaktır ki daha sonra bu konuda Hız. Ömer onu ikna etmiştir. Zira Hız. Peygamber'in böyle bir girişimde bulunmayışının sebebi, hiç şüphesiz vahyin devam etmesiydi. Hız. Ebûbekr'in zihninde ki ikinci soru ise insanların artık Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemekten geri duracakları endişesidir.⁴⁸ Bütün bunlara rağmen durumun ciddiyeti

⁴⁵ Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 3,4.

⁴⁶ Corci, Zeydân, *Medeniyet-i İslâmiyyeTârîhi* (Trc. Zeki Megamiz), İstanbul 1329, III, s. 115.

⁴⁷ Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 2001, s. 94.

⁴⁸ Kevserî, Muhammed Zâhid, *Makâlâtü'l Kevserî*, Kâhire 1388, s. 9.

sebebiyle Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer'in teklifini kabul etmiş ve Kur'an nüshalarını toplama faaliyetine başlamıştır.

Hz. Ebûbekir, Kur'ân nüshalarını bir araya toplamak için heyet oluşturmuş ve bu heyetin başına Zeyd b. Sâbit'i getirmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in cem edilme görevinin Zeyd b. Sâbit'e verilmesinin bazı sebepleri vardır ki bunlar: Zeyd b. Sâbit'in zekâsı, gençliği, vahiy kâtipliği yapmış olması, hafız olması ve Medine'de yaşıyor olmasıdır.⁴⁹ Tüm bu vasıfların Zeyd b. Sâbit'te bulunuyor olması, cem ve ileride değineceğimiz istinsah meselesinde Zeyd b. Sâbit'in komisyon başkanı olmasında tercih sebebidir.

Zeyd b. Sâbit, bu kutlu vazifenin kendisine verilmesini şöyle anlatmıştır: Yemâme Savaşı'ndan sonra, Ebûbekir bana haber yolladı. Yanına gittiğimde, Ömer de Ebûbekir ile birlikte bulunuyordu. Ebûbekir bana dedi ki: "Ömer bana gelerek Yemâme Savaşı'nda birçok Kur'ân hafızının şehit düştüğünü, harp meydanlarında Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyen kimselerin şehit edilmesiyle Kur'ân-ı Kerim'den birçok şeyin zayı olacağından korktuğunu söyledi. Bu yüzden benden Kur'ân-ı Kerim'i derlememi istedi. Ben de O'na: Hz. Peygamber'in yapmadığı bir işi nasıl yaparım dedim. Ömer yemin etti ve bunun hayırlı bir iş olduğunu söyledi, bu isteğini tekrarlamaya devam etti. Ve nihayet Allah, bu işe aklımı yatırdı ve gönlüme ferahlık verdi. Böylece Ömer'in fikrine ben de katıldım." Ebûbekir bana: "Sen gençsin, akıllısın, seni itham altında bırakacak herhangi bir durum da söz konusu değil, Kur'ân-ı Kerim'i araştırarak topla!" Dedi. Zeyd b. Sâbit sözüne şöyle devam etmektedir: "Vallahi bir dağı taşımayı teklif etselerdi, dağı taşımak Kur'ân-ı Kerim'i cem etmekten daha ağır gelmezdi. Ebûbekir ısrarında devam edip durdu. Nihayet Allah, Ebûbekir ile Ömer'in gönlünü ferahlattığı gibi benim de göğsüme ferahlık verdi. Böylece Kur'ân-ı Kerim'i; yazılı olduğu hurma dallarından, beyaz taşlardan ve insanların hafızalarından araştırdım."⁵⁰

Kur'ân-ı Kerim'in cem edilme görevini komisyon başkanlığını kabul ederek üstlenen Zeyd b. Sâbit, Kur'ân nüshalarının sadece insanların zihninde olmasını yeterli görmemiş aynı zamanda Hz. Peygamber'in huzurunda yazılmış olmasını da şart koştur.⁵¹ Zeyd b. Sâbit, getirilen Kur'ân nüshalarının Hz. Peygamber tarafından vahiy kâtiplerine yazdırıldığını iki kişinin şahitliği ile teyit ettikten sonra sahâbenin

⁴⁹ İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru'l Kur'âni'l-azîm*, Mısır tsz., s. 346; Buhârî, "Fezâilu'l-Kur'ân", 8.

⁵⁰ Buhârî, "Fezâilu'l-Kur'ân", 3; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I, s. 20,21.

⁵¹ Râfî, Mustafa Sâdık, *İ'câzü'l-Kur'ân ve'l-Belâğatü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût 2005, s. 18.

zihninde olup olmadığını kontrol etmiş ve sahâbenin hafızasında da var ise Mushâf'a kaydetmiştir. Zira Halife Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Zeyd b. Sâbit'e mescidin kapısında oturmalarını ve ancak iki şahitle getirilen Kur'an nüshalarını kabul etmelerini söylemiştir.⁵² Ancak değindiğimiz Kur'ân nüshalarının iki şahit ile kabul edilme hususunun ne olduğu kaynaklarda tartışılmıştır. Bu tartışmadaki görüşlerden biri; getirilmesi istenen iki şahitten maksadın getirilen nüsha ile beraber o nüshanın Hz. Peygamber tarafından okunup yazdırıldığına şahitlik edecek iki şahıs olduğu yönündedir ki bu görüş daha isabetli gözükmemektedir.⁵³ Zira bu görüş, hem vakaya daha uygun hem de ileride değineceğimiz Tevbe Sûresi son iki âyet ile ilgili rivayetlerle örtüşmektedir. İki şahit ile alâkalı diğer görüşte ise iki şahitten maksadın ezber ve yazılı metin olduğu öne sürülmektedir. Yani yazılı bir nüshada bulunan âyetlerin sahâbenin zihninde de bulunması halinde ilgili âyetler Mushâf'a alınmıştır.⁵⁴ Bu görüş hem vakaya uygun değil hem de değineceğimiz Tevbe Sûresi son iki âyeti ile alâkalı rivayetle örtüşmemektedir.

İki şahit şartının aranması ileride doğabilecek olan ihtilafın tamamen ortadan kaldırılması bakımından çok önemlidir. Halife ve sahâbenin bu yöntem ile Kur'ân-ı Kerim'i cem etmeleri ileri ki zamanlarda konu ile alâkalı olabilecek her türlü tartışmanın önüne geçmiştir.

Burada şunu da ifade etmek gerekir ki; Kur'ân-ı Kerim'in derleme (cem) olayı tamamlandıktan sonra tashih işini yapan Zeyd b. Sâbit, Kur'ân-ı Kerim'i baştan sona okumuş ve Tevbe Sûresi'nin son iki âyetinin Mushâf'a alınmadığını görmüştür. Daha sonra bu iki âyeti Huzeyme b. Sâbit'in (ö. 37/657) yanında bulmuş ve Mushâf'a eklemiştir. Konu ile alâkalı rivayet şöyledir: Huzeyme, Tevbe Sûresi'nin son iki âyeti ile beraber mescide geldi. Hz. Ömer O'na: Bu âyetleri Hz. Peygamber'den duyup yazdığına dair iki şahidin var mı? Diye sordu. Huzeyme de: Şahit olup olmadığını bilmiyorum, dedi ve ekledi; vallahi ben şehâdet ederim ki bu âyetleri, Hz. Peygamber'den duydum, ezberledim ve yazdım. Bu kelamın üzerine Hz. Ömer: Ben de şahitlik ederim ki Hz. Peygamber'den bu âyetleri duydum. Dedi.⁵⁵ Böylece söz konusu iki âyet Mushâf'a kaydedildi.

⁵² Zerkânî, *Menâhil*, I, s. 252.

⁵³ Kevserî, *Makâlât*, s. 7,8.

⁵⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, IX, s. 12; Süyûtî, *el-İtkan*, I, s. 58.

⁵⁵ Buhârî, "Fezâilu'l-Kur'ân", 3; Sicistânî, Ebû Bekr Abdullah b. Ebû Davûd Süleyman b. el-Eş'as, *Kitâbu'l-Mesâhif*, Kurtuba tsz., s. 10,11.

Bu olay, ilgili âyetlerin Hz. Ömer ve Zeyd b. Sâbit tarafından da bilindiğini; ancak yazılı nüshanın sadece Huzeyme'nin yanında olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Huzeyme'nin getirmiş olduğu Tevbe Sûresi son iki âyetinin hafızalarda bulunması açısından iki şahidi vardır. Kitabeten Huzeyme'nin yanında bulunması açısından tek şahitlidir.

Yeri gelmişken şunu da ifade etmek gerekir ki; Hz. Peygamber döneminde Huzeyme bizzat Hz. Peygamber'den zü'ş-şehâdeteyn (şahitliği iki kişiye denk olan) lakabını almıştır. İlgili rivayet şöyledir: Hz. Peygamber bir gün bir deve satın almış ve satın aldığı kimseye gel bedelini ödeyeyim demişti. Bu kimse deveye daha fazla bedel ödeyen bir müşteri bulunca Hz. Peygamber'e satmaktan vazgeçti. Bunun üzerine devenin bedelini getiren Hz. Peygamber'e ben bu deveyi sana satmadım eğer sattıysam şahit getir, dedi. Bu esnada Huzeyme deveyi Hz. Peygamber'e sattığı hususunda şahitlik yaptı. Bunun üzerine Hz. Peygamber: Huzeyme kimin lehinde veya aleyhinde şahitlik ederse kâfidir. Buyurdu.⁵⁶ Şeklindeki bu rivayet göstermektedir ki; Huzeyme'nin getirdiği âyetleri Kur'ân-ı Kerim'e almamak hata olurdu ve Zeyd b. Sâbit birçok kişinin zihninde bulunan ancak yazılı olarak sadece Huzeyme'nin yanında bulunan bu âyetleri Mushâf'a yazdırarak bu hataya düşmemiştir.

Yine kaynaklarda Ahzâb Sûresi yirminci âyet ile alâkalı benzer bir vakadan bahsedilmektedir ki bu konuya ileride istinsah konusunda değinilecektir.

2.2.1. Cem Olunan Kur'ân-ı Kerim'in Özellikleri

Kaynaklara göre muhtelif malzemeler üzerine yazılı olan Kur'ân nüshaları bir yıllık yoğun bir çalışma sonrasında deri malzeme üzerine yazılmıştır.⁵⁷ Derlenen ve yeniden yazılan Mushaf'a tilaveti mensuh olan âyetler alınmamıştır.⁵⁸ Cem olunan Mushâf yedi harf ruhsatına göre yazılmıştır.⁵⁹ Cem olunan bu Kur'ân-ı Kerim'e Abdullah b. Mes'ûd'un teklifi ile Mushâf adı verilmiştir.⁶⁰ Mushâftaki âyetlerin Allah'tan Hz. Peygamber'e indirildiği gibi muhafaza edildiğine ümmet icma etmiştir.⁶¹

⁵⁶ Miras, Kamil, *Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, DİB Yay., Ankara 1974, VIII, s. 275.

⁵⁷ Keskiöglü, *Kur'ân Tarihi*, s. 157.

⁵⁸ İzmirli, İsmail Hakkı, *Tarih-i Kur'ân*, İstanbul 1956, s. 48.

⁵⁹ Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, Nedve Yay., İstanbul 1976, s. 48.

⁶⁰ Çetin, *Kur'ân İlimleri*, s. 101.

⁶¹ Zerkânî, *Menâhil*, I, s. 253.

Bir yıllık bir çalışma ile derlenen Kur'ân-ı Kerim, vefatına kadar Halife Hz. Ebûbekir tarafından muhafaza edilmiştir. Halife Hz. Ebûbekir'in vefatından sonra ikinci Halife Hz. Ömer'e teslim edilmiş ve vefatına kadar Hz. Ömer tarafından muhafaza edilmiştir. İkinci Halife Hz. Ömer'in vefatından sonra ise kızı Hz. Hafsa'ya teslim edilmiştir.⁶²

Yeri gelmişken şunu da belirtmek gerekir ki; Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Hafsa'ya verilmesinin sebebi henüz halifenin seçilmemiş olmasıdır. Halife seçildikten sonra Mushâf, Hz. Hafsa'dan istinsah maksadıyla alınmış ve sonrasında Hz. Hafsa'ya iade edilmiştir. Hz. Hafsa'nın vefatından sonra Mushâf Medine'de Abdullah b. Ömer'e (ö. 73/693) yani Hz. Hafsa'nın kardeşine verilmiş, O da Mushâf'ı Medine Valisi Mervân b. Hakem'e (ö. 65/685) teslim etmiştir. Mushâf, Mervân b. Hakem tarafından ileride olabilecek herhangi bir ihtilafın önünü kesmek için imha edilmiştir.

İmha edilme usulünün yakılarak⁶³ mı yoksa su ile yıkanarak⁶⁴ mı olduğu hususu kaynaklarda tartışılmıştır.

2.3. Hz. Osman Dönemi Kur'ân-ı Kerim Çalışmaları (İstinsah)

Hz. Ebûbekir döneminde başlayan fetih hareketleri Hz. Ömer döneminde hız kazanmış ve İslâm toprakları giderek artmaya devam etmiştir. İslâm topraklarının genişlemeye başlaması ile beraber islâmlaşma hareketi de hız kazanmış, fethedilen topraklardaki insanlar müslüman olmaya başlamışlardır. Bu islâmlaşma hareketi ile beraber yeni müslüman olanlara islâmi eğitim verecek, Kur'ân-ı Kerim öğretecek muallimlere ihtiyaç duyulmuş ve sahâbe bu ihtiyacı karşılamak üzere büyük fedakârlık göstermiştir. Sahâbe, yeni fethedilen yerlere gitmiş; yeni müslüman olanlara kendi ilmi birikimleri nispetinde İslâm dinini anlatmıştır. Ancak bu eğitim faaliyetleri arasında Kur'ân eğitime sıra gelince her sahâbî kendi Kur'ân bilgisine dayalı olarak Kur'ân-ı Kerim eğitimi vermiş ve bu manada Kur'ân eğitiminde birlik sağlanamamıştır. Zira Hz. Ebûbekir döneminde derlenen Mushâf, sırasıyla Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Hz. Hafsa'nın yanında kalmış ve müslümanlar tarafından özümselememiştir. Dolayısıyla Hz. Osman döneminde genel olarak Kur'ân eğitiminde birliği sağlamak amacıyla istinsah faaliyetine başlanmıştır. Kur'ân tarihindeki en önemli olaylardan biri olan

⁶² Süyûtî, *el-İtkân*, I, s. 7.

⁶³ İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer en-Nemîrî, *Târihu'l-Medîneti'l-Münevvera*, nşr. Fehîm Muhammed Şeltût, y.y. tsz., III, s. 1003.

⁶⁴ Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 21.

istinsah faaliyeti, Hz. Osman döneminde bizzat kendisi tarafından kurulan bir heyet aracılığı ile yapılmıştır.

2.3.1. İstinsahı Gerektiren Başlıca Sebepler

Hz. Ömer döneminde Hz. Ebûbekr'in hilafeti sırasında cem edilen Mushâf'a yönelik herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Hz. Ömer'den sonra halife olan Hz. Osman döneminde ise genişleyen islâm topraklarına muallim olarak gönderilen sahâbe arasında Kur'ân-ı Kerim kıraati noktasında bazı ihtilaflar zuhur etmiştir. Zira muallim olarak gönderilen her bir sahâbî kendi sahip olduğu özel mushâfına göre eğitim vermekteydi. Doğal olarak fethedilen her yeni bölgede belli bir sahâbîye ait olan mushâf ve kıraat yaygınlık kazanmıştır. Mesela Şam bölgesinde Übey b. Kâ'b'ın mushâfı esas alınırken, Basra'da Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin (ö. 42/662) mushâfı esas alınmıştır. Bunların yanında Kûfe'de Abdullah b. Mes'ûd'un okuyuşu esas alınmıştır. Bu durum ilk etapta bir probleme yol açmamışsa da sonraki zamanlarda özellikle bu farklı bölgelerdeki şahısların bir araya gelmesiyle sıkıntılar zuhur etmeye başlamıştır. Hatta Medine'de bile farklı hocalardan kıraat okuyan öğrenciler arasında çeşitli kıraat ihtilafları zuhur etmiş ve bazı öğrenciler durumu kıraat inkâr noktasına taşımışlardır. Durumdan haberdar olan Hz. Osman hutbe irad ederek: “Şüphesiz siz Medine'de bile Kur'ân-ı Kerim'in kıraatı noktasında ihtilaf ediyorsunuz. Medine dışındakiler daha fazla ihtilaf edeceklerdir. O halde bir araya gelip ümmete bir imam mushâf yazınız.”⁶⁵ Demiştir.

Hz. Osman Medine'de ihtilafların önüne kısmen geçmiş ise de Medine dışında; özellikle Basra, Şam ve Kûfe bölgelerinde kıraat eğitimi alanlar bir araya geldiklerinde Kur'ân-ı Kerim kıraatı noktasında tartışmalara girişmişlerdir. Bu farklı bölgelerden kıraat eğitimi alanlar Hz. Osman döneminde Azerbaycan-Ermenistan seferi esnasında bir araya geldiklerinde ise aralarındaki kıraat farklılıkları sebebiyle çıkan tartışmalar bir hayli büyümüş ve rahatsız edici boyuta ulaşmıştır. Bu tartışmalar Huzeyfe el-Yemân tarafından Azerbaycan-Ermenistan seferi sonucunda Halife Hz. Osman'a bildirilmiştir.⁶⁶ Özellikle Abdullah b. Mes'ûd'un kıraatini esas alan kûfelilerle, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin kıraatini esas alan basralılar arasındaki kıraat tartışmalarını anlatarak şöyle demiştir: “Ey Mü'minlerin Emiri! Şu ümmet yahudi ve hristiyanların düşmüş

⁶⁵ Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 21.

⁶⁶ İbn Şebbe, *et-Târih*, III, s. 991-993; Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 19.

oldukları ihtilafa düşmeden bu işin çaresine bak.”⁶⁷ Bu tartışmalar kaynaklarda aktarıldığına göre bazen küfürle itham noktasına varmıştır.⁶⁸ Hatta bir dönem Abdullah b. Mes’ûd ile Ebû Musa el-Eş’ari bile öğrencilerinden gelen şikâyetler doğrultusunda tartışmışlardır.⁶⁹ Bu ihtilaflar göstermektedir ki müslümanlar arasındaki kıraat ihtilafları ciddi manada müslümanların birliğini tehdit etmiştir.

Bu ihtilafların temelinde iki sebep vardır. Bunların birincisi Kur’an’ın yedi harf üzere okunabilme ruhsatıdır. Zira Hz. Ebûbekir döneminde Kur’ân nüshaları cem edilirken yedi harfi ihtiva edecek şekilde dizayn edilmiştir. Yedi harf ruhsatının bir sonucu olarak Hz. Peygamber’den farklı kıraatler öğrenip Hz. Ömer döneminde fethedilen yerlere muallim olarak gönderilen sahâbe gittikleri yerlerde yedi harf ruhsatı gereği öğrendikleri kıraati okumuş ve okutmuşlardır.⁷⁰ Dolayısıyla yedi harf kaynaklı bazı lafız farklılıkları sonraki dönemlerde ihtilaf sebebi olmuştur. İkinci bir ihtilaf sebebi ise özel nüshalarda bulunan ve açıklama anlamı taşıyan notlardır. Bu özel nüsha sahipleri Hz. Peygamber’den duydukları bazı tefsir mahiyetindeki notları kendi nüshalarına kaydetmişlerdir.⁷¹ Bu notlar zamanla farklı kıraatlermiş gibi algılanmış, bu notları kaydeden sahâbîye nispetle “falancanın kıraati şöyleydi” şeklindeki ifadeler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu durum bazı kimselerin bu kıraatleri kabul etmemesine yol açmış ve ihtilaf sebebi olmuştur.

Hz. Osman bütün bu olayların neticesinde ümmetin bu noktada birliğini sağlayacak olan şeyin mushâf birliği olduğunu düşünmüş ve Hz. Ebûbekir döneminde cem olunan Kur’ân-ı Kerim’i istinsah amacıyla Hz. Hafsa’dan istemiştir.

2.3.2. Kur’ân-ı Kerim’in İstinsahı Esnasında Takip Edilen Yöntem

Hz. Osman, istinsah faaliyetine Hz. Hafsa’dan Hz. Ebûbekir döneminde cem edilen Mushaf’ı alarak başlamıştır. Halife Hz. Osman, istinsah faaliyetinin yapılabilmesi için bir heyet oluşturmuştur. Heyete ilk etapta; Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Zübeyr, Saîd b. Âs (ö. 59/679) ve Abdurrahman b. el-Hâris (ö. 43/663) alınmıştır. Heyete başkanlık etme görevi, Kur’an-ı Kerim’in cem edilme faaliyetinde oluşturulan komisyonda başkanlık görevini ifa eden Zeyd b. Sabit’e verilmiştir. Ana komisyon bu

⁶⁷ Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 20.

⁶⁸ Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 21.

⁶⁹ Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 180,181,240.

⁷⁰ Zerkânî, *Menâhil*, I, s. 21.

⁷¹ Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 83.

dört sahâbeden oluşmuş, bunların dışında komisyona yardım edebilecek on iki kişilik bir bir alt komisyon oluşturulmuştur.⁷² Zira bu alt komisyonda çalışanlar arasında; Übey b. Ka'b, Enes b. Mâlik, (ö. 93/711) Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr b. Âs (ö. 65/684) gibi sahâbîler de mevcuttur.⁷³ Halife Hz. Osman istinsah heyeti içerisinde bazı sahâbîlere özel görevler vermiştir. Zira heyet içerisinde dili fasih kullanma hususunda mahir olan Saîd b. Âs'a okuma ve imla görevini, yazı hususunda mahir olan Zeyd b. Sabit'e ise komisyon başkanlığı görevinin yanında yazma işini de vermiştir. Dolayısıyla istinsah faaliyetinde Saîd b. Âs okumuş, Zeyd b. Sâbit ise yazmıştır.⁷⁴

İstinsahla alâkalı birtakım rivayetlerde; istinsah faaliyetine başlarken yapılan ilk işin, Hz. Peygamber döneminde yazılan nüshaların bir araya getirilerek ikinci bir derleme faaliyetinin yapılmış olduğudur. Bu rivayetlerde; Hz. Osman'ın yukarıda isimlerini zikrettiğimiz sahâbenin de aralarında bulunduğu on iki kişilik bir alt komisyon oluşturduğu ve bu komisyona ikinci bir derleme görevi verdiği zikredilmiştir.⁷⁵ Bu ikinci derlemede vahyin yazılmış olduğu ilk malzemeler müstakil olarak bir araya getirilmiştir. Yine ilgili rivayetlerde; komisyonun çalışmalarına başlamadan Hz. Osman'ın sahâbeye şöyle bir talimat verdiği nakledilmiştir: “Ey insanlar! Hz. Peygamber ile beraber Medine’de on üç yıl yaşadınız. Halen daha sizler Kur’ân kıraati hakkında; yok falanın kıraati, yok filanın kıraati şeklinde tartışıyorsunuz. Hatta kimileri; senin kıraatin doğru değil şeklinde kıraat inkârında bulunuyor. Bu yüzden sizden kimin yanında Kur’ân’a ait bir şey varsa onu getirsin.”⁷⁶ Hz. Osman'ın bu talimatı çerçevesinde yanında Kur’ân’dan herhangi bir nüsha bulunan kimseler bu nüshaları komisyona teslim etmişlerdir. Bu nüshaları teslim ederken bunların Hz. Peygamber huzurunda yazıldığı hususunda bir de şahit getirmişlerdir. Getirilen bu nüshalar istinsah komisyonu tarafından derlenmiştir. Bu ikinci derleme faaliyetinde ilk olarak Ahzâb Sûresi'nin yirmi üçüncü âyeti kerimesinde⁷⁷ sonra da Tевbe Sûresi'nin son iki âyeti kerimesinin⁷⁸ tespitinde ihtilaf yaşanmıştır. Bu ihtilaflar Huzeyme b. Sâbit'in

⁷² Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 213.

⁷³ Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 215.

⁷⁴ İbn Şebbe, *et-Târih*, III, s. 994,995.

⁷⁵ Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 24.

⁷⁶ Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 23.

⁷⁷ “مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا” Müminlerden bir kısmı Allah'a verdikleri sözü yerine getirdiler, kimileri onun yolunda can verdiler, kimileri de ecellerini bekliyorlar; vaatlerini asla değiştirmediler.

⁷⁸ “إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُم مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ “الدِّينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ يَوْمٌ رَّوْفٌ رَّحِيمٌ” Gerçek şu ki ey insanlar!

şahitliği ile giderilmiştir.⁷⁹ Bu ikinci derlemenin ardından Hz. Osman, Hz. Ebûbekir döneminde derlenen Kur'ân'ı getirmiş ve her iki derlemeyi karşılaştırıp herhangi bir fark olmadığını gördükten sonra istinsah faaliyetine başlamıştır.⁸⁰

Yeri gelmişken şuna da değinmek gerekir ki; ikinci bir derlemenin yapıp yapılmadığı hususunda tartışmalar vardır. Bûharî'nin konuyla alâkalı rivayetlerinde; istinsah edilen Kur'ân-ı Kerim'in oluşturulmasında sadece Hz. Ebûbekir döneminde derlenen ve Hz. Hafsa'nın yanında bulunan Mushâf'ın temel alındığını ve ikinci bir derleme faaliyetinin yapılmadığı aktarılır.⁸¹ Ancak ilgili kaynaklarda derleme esnasında sadece Tevbe Sûresi'nin son iki âyetinde değil de Ahzâb Sûresi'nin yirmi üçüncü âyetinde de ihtilaftan söz edilmesi, istinsah faaliyetinden önce ikinci bir derlemenin yapıldığı kanaatini ortaya koymaktadır. Zira ikinci bir derlemenin olmadığı iddiasında bulunmak ile Ahzâb Sûresi'ndeki böyle bir ihtilafın var olduğunu söylemek çelişki olsa gerektir. Ama şunu da ifade etmek gerekir ki; ikinci bir derlemenin olup olmadığı hususunda Tevbe ve Ahzâb sûrelerinde ki söz konusu durumun Hz. Ebûbekir dönemindeki derleme faaliyeti esnasında vuku bulduğunu söyleyen âlimler de mevcuttur. Nitekim Musa Cârullah Bigi (ö. 1368/1949), Hz. Ebûbekir dönemi cem faaliyeti esnasında Zeyd'in Kur'an'a ait bütün nüshaları bir araya getirdiğini ve kontrol aşamasında ilk olarak Tevbe Sûresi ile alâkalı eksikliği fark ettiğini ve eksiklik giderildikten sonra ikinci olarak Ahzâb Sûresi ile alâkalı eksikliği fark ettiğini ve ilgili âyetlerin de Huzeyme b. Sâbit'de bulunduğunu ve bu eksikliğin de giderilerek cem faaliyetinin tamamlandığını söylemektedir.⁸²

Halife Hz. Osman'ın istinsah heyetine vermiş olduğu talimatlardan bir diğeri ise herhangi bir lehçe ihtilafı durumunda Kur'ân'ın Kureyş Lehçesine göre yazılmasıydı. Halife Hz. Osman, heyette bulunan üç kureyşli gence: “Olur da medineli olan Zeyd ile ihtilafa düşerseniz Kureyş lehçesine göre yazınız.” Şeklinde talimat vermiştir. Halife Hz. Osman'ın imla ve okuma işini lehçesi Hz. Peygamber'in lehçesine yani Kureyş

Size kendi aramızdan bir elçi gelmiştir ki, sizin öte dünyada çekmek zorunda kalabileceğiniz sıkıntıdan dolayı kendini büyük yük altında hisseden ve size çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatli ve çok merhametlidir. Fakat bütün bunlara rağmen, onlar yine de inanmaktan ve senden yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter, O'ndan başka gerçek ilah yok, hep O'na dayanıp, O'na güvendim. Çünkü O'dur en yüce hükümler Rabbi.

⁷⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, I, s. 61.

⁸⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, I, s. 61.

⁸¹ Buhârî, “Fezâilu'l-Kur'ân”, 9.

⁸² Bigiyev, Mûsâ Cârullah, *Tarîhu'l-Kur'ân ve'l-mesâhif*, el-Matbaatü'l-İslâmiyye, Petersburg 1323. s. 27; Maşalı, Mehmet Emin, *Kur'ân'ın Metin Yapısı*, Otto Yay., Ankara 2015, s. 71.

Lehçesi'ne en yakın kişi olarak tanınan Saîd b. Âs'a vermesinin sebebi de bu olsa gerektir. Kaynaklar, lehçe ile alâkalı tek bir ihtilafın varlığından bahsetmektedir. Bu ihtilaf Bakara Sûresi'nde olmuştur. Bakara Sûresi'nin ilgili âyetindeki⁸³ “التَّابُوتُ” kelimesinin son harfinin açık “ت” ile mi yoksa kapalı “ة” ile mi yazılması hususunda ihtilaf çıkmış ve bu ihtilaf Kureyş lehçesi gereği açık “ت” ile yazılmasına karar verilerek giderilmiştir.⁸⁴

Halife Hz. Osman'ın istinsah heyetine vermiş olduğu talimatlardan bir diğeri ise çoğaltmada esas alınacak nüshanın Hz. Ebûbekir tarafından derlenen nüsha olmasıdır.⁸⁵ Zira bu sebeple Hz. Hafsa'dan yanında bulunan nüsha istenmiştir. Burada şuna da değinmek gerekir ki; Hz. Osman, istinsahın sadece Hz. Peygamber'in arza-i ahirede ki okuma şekli temel alınarak yapılmasını emretmiştir. Dolayısıyla Hz. Ebûbekir döneminde derlenen Mushâf yedi harfî ihtiva ederken, istinsah edilen Kur'ân'ı Kerim'ler sadece bir harfî ihtiva etmişlerdir.

Hz. Osman'ın istinsah heyetine vermiş olduğu diğeri bir talimat ise özel nüshalarda bulunan açıklama amaçlı notlar ile tilaveti neshedilmiş âyetlerin istinsah edilen nüshalara alınmamasıdır ki talimat gereği böyle yapılmıştır.⁸⁶

Halife Hz. Osman'ın oluşturduğu heyet, istinsah faaliyetini beş yıl içerisinde tamamlamıştır. İstinsahı tamamlanan Kur'ân-ı Kerim'ler Hz. Peygamber'in arza-i ahirede okuduğu gibi Fatiha Suresi ile başlayıp Nas Suresi ile bitecek şekilde dizayn edilmiştir. İstinsahı tamamlanan Kur'ân-ı Kerim nüshaları yüz on dört sûrenin tamamını ihtiva etmiş ve âyet diziliminde günümüz Kur'ân-ı Kerim'leri şeklinde tasarlanmıştır. Tamamlanan nüshalardan biri sahâbeye okunmuştur. Sahâbe okunan nüshanın arza-i ahirede ki Hz. Peygamber'in okuduğu Kur'ân olduğu hususunda icma etmiştir.⁸⁷

⁸³ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً ۖ “Bakara 2/248.

⁸⁴ İbn Şebbe, *et-Târih*, III, s. 996-1001.

⁸⁵ Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 3; Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 21.

⁸⁶ Zerkânî, *Menâhil*, I, s. 257-260.

⁸⁷ Ebû Şâme, Şehâbeddîn Abdurrahman b. İsmâil el-Makdisî, *el-Mürşidu'l-vecîz ilâ ulûmin tetealleku bi'l-kitâbi'l-azîz*, TDV Yay., Ankara 1986, s. 73.

2.3.3. İstinsah Edilen Kur'ân-ı Kerim'lerin Sayısı ve Günümüze Ulaşanlar

Hız. Osman döneminde oluşturulan komisyon tarafından Kur'an-ı Kerim'in istinsah edilen nüsha sayısının birden fazla olduğu hususunda âlimler arasında birlik mevcuttur.⁸⁸ Ancak istinsah sonucunda kaç adet Kur'ân-ı Kerim oluşturulduğu bilgisi net değildir. Kaynaklarda istinsah edilen nüsha sayısı hakkında farklı görüşler mevcuttur.

Buhârî (ö. 256/870), Tirmizî (ö. 279/892) ve Sicistânî'nin (ö. 275/889) istinsah faaliyeti ile ilgili olarak zikrettikleri, İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 124/742) Enes b. Malik'ten yaptığı rivayette: "Her ufka" ifadesi vardır. Bu manada herhangi bir şehir ismi belirtilmediği için sayı söz konusu olmamıştır.⁸⁹

Mushâf sayısının dokuz olduğunu söyleyen Ya'kûbî (ö. 292/905), bu mushâfların gönderildiği şehirlerin; Medine, Mekke, Kûfe, Basra, Mısır, Şam, Bahreyn, Yemen ve Cezire olduğunu kaydetmiştir.⁹⁰ Ya'kûbî, diğer kaynakların dışında Cezire ve Mısır'a da mushâf gönderildiğini zikretmiştir.

Sicistânî'den ise iki farklı rivayet nakledilmiştir: Bunlardan birincisi istinsah edilen mushâf sayısının dört olduğu yönündedir. Bu rivayette Kûfe dışındaki şehirlerin ismi açıklanmamıştır. Sicistânî'den gelen ikinci rivayette ise sayı sekizdir. Bu rivayette geçen şehir isimleri: Medine, Mekke, Kûfe, Basra, Bahreyn, Şam, Bahreyn ve Yemen olarak zikredilmiştir.⁹¹ İstinsah olunan mushâfların sekiz olduğunu dile getiren diğer bir âlim de İbnu'l Cezerî'dir. İbnu'l Cezerî'ye göre Hız. Osman; Kûfe, Basra, Şam, Medine, Mekke, Yemen, Bahreyn'e birer nüsha göndermiş bir nüsha da kendi yanında bırakmıştır. Hız. Osman'ın yanında bıraktığı nüsha "İmam Mushâf" olarak anılmıştır.⁹²

Bâkullânî, mushâf ve gönderildiği şehir sayısını beş olarak aktarmıştır. Bu şehirleri; Medine, Kûfe, Basra, Bahreyn ve Yemen olarak sıralamıştır.⁹³ Yine istinsah olunan mushâfların gönderildiği şehir sayısının beş olduğunu söyleyenler arasında İbn

⁸⁸ Kevserî, *Makâlât*, s. 10.

⁸⁹ Buhârî, "Fezâilu'l-Kur'ân", 9.

⁹⁰ Ya'kûbî, Ahmed b. Ebû Ya'kûb Ca'fer b. Vehb, *Târihu'l Ya'kûbî*, Dâru Sâder, Beyrut 1960, II, s. 170.

⁹¹ Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 34.

⁹² İbnu'l Cezerî, Şemsuddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali, *en-Neşr fî'l- Kırââtî'l-Aşr*, (Thk. Ali Muhammed Dabbâ'), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 2006, I, s. 7.

⁹³ Sayrafî, Ebû Abdullah, *Nuketü'l intisâr li nakli'l-Kur'ân li'l-Bâkullânî*, Menşectü'l-Maarif, İskenderiye tsz., s. 359.

Hacer ve Süyûti de vardır. Bunlar sayı hususunda en tutarlı görüşün beş olduğunu savunmuşlardır.⁹⁴

İstinsah olunan mushâf sayısının dört olduğu görüşünü ileri süren âlimlerden biri Dâni'dir (ö. 444/1053). Dâni'ye göre bu mushâflar; Kûfe, Şam, Basra ve Medine şehirlerine gönderilmiştir.⁹⁵ Sayının dört olduğunu söyleyen bir diğer âlim de Zerkeşi'dir (ö. 794/1392).⁹⁶

Mushâf sayısının yedi olduğunu söyleyen âlimlerden biri ise Mustafa Sâdık er-Rafî'dir (ö. 1355/1937).⁹⁷ İbnü'l Cezerî'nin (ö. 833/1429) Rafî'den farklı olarak sayıyı sekiz olarak belirlemesi, Hz. Osman'ın Medine'de kalan Mushâf'ın dışında bir de kendine özel mushâf aldığını varsaymasındandır.⁹⁸

Zikredilen kaynakların birçoğunda; Kûfe, Şam, Medine, Basra, Mekke ve Hz. Osman'ın kendi yanında bıraktığı mushâf olmak üzere altı adet mushâftan bahsedilmiştir. Bu da istinsah edilen mushâfların altı tane olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Sonraki dönemlerde kaleme alınan ve bu mushâflar arasındaki kıraat farklılıklarını dile getiren kaynaklar da aynı şekilde bu şehir isimleri ve ilgili mushâflardan bahsetmişlerdir.⁹⁹ Bunların dışında kalan; Bahreyn, Yemen, Mısır ve Cezîre'ye atfedilen mushâflardan bu kaynaklarda bahsedilmemiş olması, bu şehirlere mushâfların gönderilmemiş olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Zira bu şehirlere mushâf gönderilmiş olsaydı illa ki yazım özellikleri ile alâkalı birtakım bilgilerden bahsedilirdi. Nitekim Ebû Şâme (ö. 665/1267) konu ile alâkalı olarak: “Yemen ve Bahreyn mushâfları hakkında ne bir haber duyduk ne de bir karineye rastladık.” Demiştir.¹⁰⁰ Yine Bahreyn ve Yemen mushâfları ile alâkalı herhangi bir bilgi olmadığını söyleyen ve dolayısıyla bu şehirlere mushafın gönderilmediğini savunan diğer bir âlim de Nablusî'dir (ö. 1143/1731).¹⁰¹

⁹⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IX, s. 18; Kastallânî, Ebu'l-Abbâs Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed, *İrşâdu's-sârî li şerhi sahihu'l-buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1304, VII, s. 449.

⁹⁵ Dâni, Ebû Amr Osman b. Saîd b. Amr, *Kitâbu't-Teysir fi'l-Kirâati-s-Seb'* (Thk. Otto Pretzl), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1984, s.10.

⁹⁶ Zerkeşi, *el-Burhan*, I, s. 235.

⁹⁷ Rafî, *İ'cazu'l-Kur'ân*, s. 39.

⁹⁸ İbnü'l Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 7.

⁹⁹ Saylan, Nesrişah, *Kıraat Açısından Begavî Tefsiri*, Tezmer Yay., Kayseri 2015, s. 74.

¹⁰⁰ Ebû Şâme, *el-Mürşid*, s. 159.

¹⁰¹ Nablusî, Abdülğani b. İsmâil, *el-Hakikatü ve'l-mecâz fi'r-rihle ilâ bilâdi's-Şâm ve Mısra ve'l-Hicâz*, Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, Kâhire 1986, s. 33.

Öte yandan her mushâfla beraber bir Kur'ân muallimi gönderildiği de bilinmektedir. Hz. Osman bu muallimlerden Zeyd b. Sâbit'i Medine'de bırakmış, Ebû Abdurrahman es-Sülemî'yi (ö. 73/692) Kûfe'ye göndermiş, Amr b. Kays'ı (ö. 146/763) Basra'ya göndermiş, Muğîre b. Şihâb'ı Şam'a göndermiş, Abdullah b. Sâib'i Mekke'ye göndermiştir.¹⁰² Genel itibarı ile kaynaklarda bu beş şahıs ve beş beldeden bahsedilmiştir. Bu da istinsah edilen mushâf sayısının Hz. Osman'ın yanında kalan İmam Mushâf ile beraber toplamda altı adet olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Zira Kevserî de istinsah edilen Kur'ân nüshalarının yukarıda zikredildiği gibi altı adet olduğunu eserinde zikretmiştir.¹⁰³

Hz. Osman'ı istinsah faaliyetine yönlendiren en önemli sebeplerden olan mushâf birliğini sağlama amacı yerine geldikten sonra sahâbeye ait olan diğer özel nüshalar, Hz. Ebûbekir döneminde derlenen Mushâf haricinde imha edilmiştir.¹⁰⁴ Bu faaliyete bazı sahâbîler tepki göstermişlerdir ki bunların başında Abdullah İbn Mes'ûd gelmektedir.¹⁰⁵ İbn Mes'ûd'un tepkisi Kur'ân'ın istinsahına değil, özel mushâfların imha edilmesinedir. Zira İbn Mes'ûd'un istinsahla alâkalı bir tepkisinin olmuş olması durumunda bu tepkinin daha önce verilmiş olması gerekirdi. Nitekim Hz. Ebûbekir döneminde yapılan derleme sonucunda özel nüshalara dokunulmadığı için İbn Mes'ûd herhangi bir tepki vermemiştir.¹⁰⁶

Halife Hz. Osman Kur'ân-ı Kerim'i istinsah ederken sahâbenin neredeyse tamamının onayını almıştır.¹⁰⁷

Yapılan araştırmalara göre istinsahı yapılan nüshalardan dört tanesi yangın vs. sebeplerden ötürü kaybolmuştur.¹⁰⁸ İstinsahı yapılan nüshalardan sadece üçü günümüze ulaşmıştır. Bu nüshalardan bir tanesi Hırka-i Saadet Dairesi yani Topkapı Sarayında, ikincisi British Library Müzesi yani Londra'da, üçüncüsü ise Taşkent'te Eski Eserler Müzesinde koruma altına alınmıştır.

Bu nüshalardan İstanbul'da bulunan Mushâf'ın Hz. Osman'ın şehadeti esnasında okumuş olduğu nüsha olduğu ve sonraki süreç içerisinde İstanbul'a getirildiği ifade

¹⁰² Çetin, *Kur'ân ilimleri*, s. 109.

¹⁰³ Kevserî, *el-Makâlât*, s. 10-11.

¹⁰⁴ Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 21.

¹⁰⁵ Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 17.

¹⁰⁶ Sayrafi, *Nuketu'l İntisar*, s. 359.

¹⁰⁷ Muhaysin, Muhammed Sâlim, *Fî rihabi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezher, Kâhire 1980, I, s. 157.

¹⁰⁸ İzmirli, *Tarih-i Kur'ân*, s. 13; Keskiöglü, *Kur'ân Tarihi*, s. 247.

edilmiştir. Nitekim bu nüshanın baş tarafında bulunan tarihi kayıtta Hz. Osman'a ait olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁹ Bu nüshanın ne şekilde İstanbul'a getirildiği hususunda çeşitli rivayetler bulunmakla beraber, I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı topraklarında bulunan müzelerdeki tarihi eserlerin toprak kaybı ile beraber koruma amaçlı İstanbul'a getirildikleri ve bunların içerisinde Hz. Osman'a ait olan Kur'ân-ı Kerim nüshasının da bulunduğu ihtimali oldukça yüksektir.¹¹⁰ Bu nüshanın İstanbul'a getiriliş olayı bazı kaynaklarda şöyle anlatılmaktadır: I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı askerleri Hicaz bölgesinden çıkarken aralarında bu nüshanın da bulunduğu birtakım kutsal emanetleri de yanlarına almışlardır. Daha sonra bu Mushâf'ın Hicaz'dan çıkarıldığı anlaşılnca Sevr Anlaşması'na bu Mushâf'ın iadesi ile alakalı bir madde de konulmuştur. İlgili maddede bu Mushâf'ın Şerif Hüseyin'e iadesi şart koşulmuştur. Kaynakların aktardığına göre; Türkler, Mushâf'ı iade etmemek için zayi olduğu yönünde bilgi aktarmışlardır. Şu anda Topkapı Sarayı'nda bulunan nüshanın üzerinde bulunan kan lekelerinin Hz. Osman'ın şehadeti esnasında dökülen kan damlaları olduğu yönünde iddialar da mevcuttur.¹¹¹

Günümüze ulaşan bu nüshalardan ikincisi ise yukarıda değinildiği gibi Taşkent'te bir müzededir. Kaynakların aktardığına göre; bu nüsha sırasıyla Osmanlı, Moğol ve Rusya müzelerinde korunduktan sonra Rusya'dan müslüman bir subay tarafından Türkistan'a kaçırılmıştır. Bugün Taşkent'te koruma altında olan bu nüshanın da Hz. Osman döneminde istinsah edilen Kur'ân-ı Kerim'lerden biri olduğu iddia edilmektedir.¹¹²

Bugün British Library Müzesi'nde yani Londra'da bulunan diğer nüsha ile ilgili kaynaklarda pek fazla bilgi mevcut değildir. Bazı kaynaklarda İngilizler tarafından Moğol saraylarından alınarak Londra'ya götürüldüğü ifade edilmiştir.¹¹³

Bu nüshaların Hz. Osman dönemine ait olup olmadığı noktasında araştırma yapan müellifler, bu üç nüshanın o döneme ait olabileceği yönünde kanaat belirtmişlerdir.¹¹⁴

¹⁰⁹ Karatay, Fehmi Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1962, I, s. 1.

¹¹⁰ Kevserî, *Makâlât*, s. 12.

¹¹¹ Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, s. 30.

¹¹² Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, s. 31.

¹¹³ Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, s. 31.

¹¹⁴ Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, s. 31.

2.3.4. İstinsah Sonrası Kur'ân-ı Kerim Üzerine Yapılan Çalışmalar

İstinsah edilen Kur'ân-ı Kerim nüshalarının çeşitli İslâm beldelerine gönderilmesi, nispeten kıraat ihtilaflarını gidermiştir. Ancak Kur'ân-ı Kerim nüshalarında harflerin noktalarının ve harekelerinin olmaması, yeni müslüman olan ve arap olmayan kimselerin birbirine benzeyen harflerin ayrımı noktasında sıkıntı yaşamalarına sebebiyet vermiştir. Örneğin Fil Sûresi'nin başındaki istifham hemzesi ve sonrasındaki nefy edatı, bazı kimseler tarafından hurûf-i mukattaa olarak okunmuştur.¹¹⁵ Bu vb. hataların acilen giderilmesi noktasında önlem alınması gerekmiş ve bu önlem Basra Valisi Ziyâd b. Sümeyye (ö. 673) tarafından alınmıştır. Ziyâd b. Sümeyye bu vb. ihtilafları sezmiş ve dönemin önemli dil âlimlerinden Ebû'l Esved ed-Düeli (ö. 688) ile bu konuyu istişare etmiştir. Düeli ilk etapta yapılacak olan Kur'ân çalışmasına sıcak bakmamışsa da sonra ikna olmuştur.¹¹⁶ Düeli yanına aldığı kâtip ile beraber sistematik bir yolla çalışmaya başlamıştır. Düeli, Kur'ân âyetlerini kendisi okumuş; kâtip ise okunan her harfin aldığı sese göre üstün hareke için harfin üstüne, esre hareke için harfin altına ve son olarak ötre hareke için harfin önüne nokta koymuştur. Harekeleme için kullanılan mürekkep renginin âyetlerin yazıldığı renkten farklı olması, hareke için kullanılan noktaların daha da belirginleşmesini sağlamıştır.¹¹⁷ Düeli'nin bizzat kendisi, hareke çalışması yapılan her bir sayfayı kontrol etmiş ve hata varsa hemen tashih etmiştir. Bu usulle Kur'ân-ı Kerim baştan sona harekeleme amaçlı noktalanmıştır.¹¹⁸

Yapılan bu çalışmalar ilk dönem selef ulemasından olan Abdullah b. Ömer, İbrahîm en-Nehâî ve Abdullah b. Mes'ûd tarafından eleştirilmiştir. Hatta selef ulemasından olan İmam Malik, bir dönem sadece çocukların okuyacakları mushâfların nokta ve harekelenebileceğini söylemiştir. Hz. Peygamber'in yapmadığı bir işi nasıl olur da yaparız mantığıyla hareket eden bu âlimler, yapılan harekeleme ve noktalama çalışmalarının pratik sonuçlarını görünce eleştirilerinden vazgeçmişlerdir. Zira yapılan işlemin amacı Kur'ân-ı Kerim'in hatasız okunmasını sağlamak olduğu için verilen tepkilerin gereksiz olduğu anlaşılmıştır.¹¹⁹

¹¹⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 94.

¹¹⁶ Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 191.

¹¹⁷ Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 144.

¹¹⁸ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, s. 60; Dâni, Ebû Amr Osman b. Saîd b. Amr, *el-Muhkem fî nakti'l-mesâhif* (Thk. İzzet Hasan), Dımaşk 1960, s. 3; Zerkânî, *Menâhil*, I, s. 408.

¹¹⁹ Zerkânî, *Menâhil*, I, s. 409.

Ancak bu harekeleme çalışması mevcut problemi tam olarak çözmemiştir. Zira harekeleme işlemi yapılmış olsa da özellikle arap olmayan veya Arapçaya vukufiyeti bulunmayan müslümanlar, birbirine benzeyen harfleri okumada halen daha sıkıntı yaşamaya devam etmişlerdir. “ب”, “ت”, “ث”, “ج”, “ف” gibi harfler nokta taşımadığı için birbirleriyle karıştırılmakta ve hâsılı kıraat hatası oluşmaktaydı. Yaşanan bu vb. sıkıntılar üzerine Irak valisi Haccâc b. Yûsuf (ö. 713), dönemin dil bilginlerinden olan Nasr b. Âsım'ı (ö. 708) konu ile alakalı görevlendirmiştir. Nasr b. Âsım çalışmalarına başlamış, noktalar yardımıyla harflerin ayırt edilmesini sağlamıştır. Bu noktalama işlemine “i'cam” adı verilmiştir.¹²⁰

Yalnız bu çalışma akabinde farklı bir problem daha ortaya çıkmış ve harekeleme amaçlı noktalarla harflerin asli noktaları karıştırılmaya başlanmıştır. Sonraki dönemde harflerin harekeleme noktaları ile asli noktaları farklı renk mürekkep kullanılarak giderilmeye çalışılmıştır.¹²¹ Daha sonra Halil b. Ahmed (ö. 791) tarafından günümüz Kur'ân-ı Kerim'leri formatındaki noktalama ve harekeleme işaretleri geliştirilmiştir.¹²²

Yapılan bu çalışmalardan bir süre sonra bitişik durumda olan âyetlerin birbirinden ayrılmalari sağlanmış ve sonrasında bu ayraç noktalarına âyet numaraları yazılmıştır.¹²³ Bunun akabinde hicri altıncı yılda secâvend işaretleri olarak bilinen ve mana gözetilerek konulan işaretler, Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî (ö. 1165) tarafından geliştirilmiştir. Ayrıca cüz ve sûreleri birbirinden ayıran işaretler ile secde ve hizbleri gösteren işaretler, Kur'ân-ı Kerim'ler üzerine işlenmiştir.¹²⁴

¹²⁰ Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 193.

¹²¹ Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 193.

¹²² İzmirli, *Tarih-i Kur'ân*, s. 16.

¹²³ Keskiöğlu, *Kur'ân Tarihi*, s. 268.

¹²⁴ Çetin, *Kur'ân İlimleri*, s. 156.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ORYANTALİZM

Bu bölümde öncelikle Oryantalizm'in doğuşu, tarihi süreç içerisindeki gelişimi ve amaçları üzerinde durulacaktır.

Oryantalizm hareketinin İslâm dünyasına karşı olan genel durumunu daha iyi anlayabilmek için Oryantalizm'in ne olduğunun, tarihçesinin ve ortaya çıkışından günümüze doğru hangi aşamalardan geçtiğinin net bir şekilde ortaya koyulması gerekir.

1.1. Oryantalizm'in Tanımı

Dilimizde Oryantalizm olarak kullanılan bu kavram Latince “Orient” kavramının bir versiyonudur. Bu kavram, sözlüklerde farklı manalara gelmekle beraber bu kavramın “doğu” anlamındaki kullanımı ön plana çıkmaktadır.¹²⁵ “Orient” kavramının manası, Türkçe lügatlerde daha da genişletilmiş olup “doğu ülkeleri” şeklini almıştır.¹²⁶ Bu kavramın Arapça kullanımı olan şark kelimesi ise ilgili lügatlerde: Batı ülkelerinin dışında kalan müslüman ülkeler anlamındadır.¹²⁷ Bu çalışmada Orient kavramı genel olarak müslüman doğu ülkeleri anlamında kullanılmıştır. Oryantalizm kavramı ise; “doğu bilimleri”, “doğuya ait olan” anlamlarına gelip, doğu ile ilgili olan ilimler manasında kullanılmıştır.¹²⁸ Oryantalist kelimesi ise ilgili kavramlarla alâkalı olarak “orient” kavramından türeyen ve doğu bilimleri uzmanı manasında olup, doğunun tarihi ile alâkalı ne varsa araştıran kimse anlamındadır.¹²⁹ Bu kimse için doğu ve müslüman çevrelerce müsteşrik adı da kullanılmıştır.¹³⁰

Oryantalizm ve oryantalist kavramlarının ıstılahtaki manası ise lügat anlamlarıyla paralellik göstermektedir. Oryantalizm kavramı ile alâkalı birçok ıstılahtanım yapılmış olup burada özet bir tanım verilecektir. Oryantalizm: “XVII. yüzyılda başlayarak genelde hristiyan batı dünyasının, müslüman doğu dünyasını; başta din olmak üzere her alanda etkileyip idare etmeyi amaçlayan, müslüman doğu dünyası

¹²⁵ Robert, Paul, *Le Petit Robert*, Paris 1982, s. 1323.

¹²⁶ Saraç, Tahsin, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Adam Yay., İstanbul 1985, s. 978.

¹²⁷ Develioğlu Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1990, s. 1172.

¹²⁸ Develioğlu, *Ansiklopedik Lügat*, s. 1172.

¹²⁹ Yeğin, Abdullah, *Yeni Lügat*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1975, s. 503; Develioğlu, *Ansiklopedik Lügat*, s. 897.

¹³⁰ Saraç, *Fransızca-Türkçe Sözlük*, s. 978.

üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışan, ilerleyen süreçle beraber doğunun yeraltı ve yerüstü zenginliklerini de ele geçirmek için uğraşan, sürekli batıyı doğunun üzerinde egemen güç olarak gösteren ve doğuyu geri kalmışlığın, zayıflığın sürekli bir merkezi olarak göstermeye çalışan art niyetli bir oluşumdur. Oryantalist ise bu süreç içerisinde bu amaç doğrultusunda var gücüyle çalışan batılı ilim insanlarına verilen genel isimdir.¹³¹

XVII. asrın sonlarından itibaren kendilerini zikredilen amaçlara adanmış oryantalist bilim adamlarının çoğu, tarafsızlık adına ilmi gerçekliklere duyarlı kalamamışlardır. Zira oryantalistlerden tarafsız olmalarını beklemek çok doğru olmasa gerektir. Nitekim oluşturulma amacı yukarıda zikredildiği gibi doğuyu sömürme ve doğu üzerinde hâkimiyet kurma olan bir sistemden tarafsızlık beklemek pek mümkün değildir. Şu hususun da ifade edilmesi yerinde olacaktır: Tarihi süreç içerisinde her zaman çalışanlar söz sahibi olmuşlar ve kötü de olsa kendi emellerine kavuşmuşlardır.

1.2. Oryantalizm'in Tarihi

İnsanlık tarihinde, milletlerin çatışma sebeplerinden en önemlisi din olgusudur. İslâm dini, nuzûlü ile beraber daha Arap Yarımadası'nın dışına yayılmadan yahudi, hristiyan ve müşrikler tarafından baskı görmeye başlamıştır. Müşriklerin yapmış oldukları baskılar Mekke'nin fethi sonrasında azalmış; fakat yahudi ve hristiyan ilim adamları, İslâmiyet'in yayılmasını bir türlü hazmedememiş ve çeşitli şekillerde baskı oluşturmaya devam etmişlerdir.

Yahudilerle olan çatışmalar Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti ile başlamıştır. Zira Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti esnasında Medine nüfusunun yarısı kadarı yahudilerden oluşmaktaydı. Bu yahudiler Medine'de kabileler halinde yaşıyor ve genelde ticaret ile meşgul oluyorlardı. Hz. Peygamber Medine'ye hicretinden kısa bir süre sonra yahudi kabileler ve Arap kökenli olan Evs ve Hazreç kabileleriyle Medine Sözleşmesi'ni imzalamıştır.¹³² Bu anlaşma ile Hz. Peygamber ve yanındaki

¹³¹ Yaşar, Naif, *Oryantalistlere Göre Kur'an'ın Kaynağı ve Metinleşmesi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2017, s. 17; Zakzûk, Mahmûd Hamdî, *el-istişrâk ve'l-halfiyyetu li's-sirâi'l-hadârî*, Dâru'l-Ma'rife, Kâhire 1997, s. 46-47; Sönmezsoy, Selahattin, *Kur'an ve Oryantalistler*, Fecr Yay., Ankara 1998, s. 26.

¹³² Bu anlaşma miladi 622 yılında Enes b. Mâlik'in evinde, Medine toplum yapısını yeniden düzenleyen, Medine ahalisinin kendi aralarında ve yabancılarla nasıl bir ilişki içerisinde olacağını belirleyen bir sözleşmedir. Bu sözleşme ile Hz. Peygamber kısa süreliğine de olsa Medine içerisindeki huzuru tesis etmiş ve dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı birliği sağlamıştır. Daha fazla bilgi için bk. Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Salmat Yay., Ankara 2002, s. 169.

müslümanlar, kısa bir süre de olsa yahudilerle barış içerisinde olmuşlardır. Daha sonraki süreç içerisinde yahudiler bazı haksız sebeplerle anlaşmaya sadık kalmamış ve müslümanlarla savaşın eşiğine gelmişlerdir. Bu süreçten sonra sırasıyla yahudi kabilelerinden; Kaynukâoğulları, Nadîroğulları ve Kurayzaoğulları kabileleri Medine'den sürülmüşlerdir. Daha sonra Hayber'in fethi (7/628) ile müslüman-yahudi arasındaki çatışma devam etmiştir.¹³³

Hristiyanlarla müslümanlar arasında yaşanan çatışmalar ise Hz. Peygamber'in İslâm'a davet amacı ile Bizans'a gönderdiği elçinin öldürülmesi ile başlamıştır. Bu olay üzerine Hristiyan âlemi ile asırlar sürecektir olan mücadele Mûte Savaşı (8/629) ile başlamış ve yine Hz. Peygamber döneminde gerçekleştirilen Tebuk Gazvesi (9/630) ile devam etmiştir.¹³⁴ Hz. Peygamber sonrası dönemde ise Hristiyan âleminin elinde bulunan Mısır, Irak, Anadolu, Suriye, Filistin ve Endülüs gibi ülkelerin müslümanların idaresine geçmesiyle beraber Hristiyan âlemi bu yenilgileri hazmedememiş ve birleşerek İslâm'a karşı yeni mücadelelere girişmişlerdir. Özellikle Haçlı seferleri İslâm'a karşı olan bu mücadelenin en büyük göstergesidir. Şunu da göz ardı etmemek gerekir ki Hristiyan âleminin müslümanlara karşı husumetinin sebebi sadece kaybettikleri toprak parçaları değildir. Her geçen gün hristiyan halkın müslümanlaşması da bu husumetin sebeplerindendir.

Özellikle haçlı seferlerinden de gereken başarıyı alamayan Hristiyan âlemi, savaş yolu ile mücadelesine ara vermiş ve misyonerlik faaliyetleri ile müslümanlarla mücadeleye devam etme yoluna gitmiştir.¹³⁵

Büyük oranda hristiyan ve yahudi din adamları kaynaklı olan Oryantalizm hareketi, bu silahlı mücadelenin yanı sıra hicri II. asırdan itibaren İslâm Peygamberi'ne ve Kur'ân'a karşı inkâr politikası gütmüştür. Yapılan bazı araştırmalarda Oryantalizm'in başlangıç tarihinin Hz. Peygamber döneminde Bizans'la yapılan Mûte Savaşı veya Tebuk Gazvesi olduğu ifade edilmiş,¹³⁶ diğer birtakım araştırmalar ise Oryantalizm hareketinin Haçlı seferleri ile başladığını savunmuşlardır.¹³⁷ Bu iki görüşten ikincisi Kudüs'ün Selâhaddîn Eyyûbî (ö. 588/1193) tarafından fethi (

¹³³ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Thk. Mustafa es-Sakka), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Kâhire 1955, II, s. 190-203; Vâkıdî, Muhammed b. Ömer, *Kitâbü'l-Meğâzî* (Thk. Marsden Jones), Beyrut 1966, I, s. 363-383; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, s. 57-59.

¹³⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, II, s. 752-753.

¹³⁵ Sönmezsoy, *Kur'ân ve Oryantalistler*, s. 19.

¹³⁶ Heykel, Muhammed Hüseyin, *Hayâtü Muhammed*, Dâru'l-Ma'rife, Kâhire 1939, s. 9.

¹³⁷ Samrânî, Kâsım, *el-İstişrâk beyn 'el Mevdu'ıyye ve 'l-İfti'âliyye*, Dâru'r-Rafî'i, Riyad 1983, s. 20.

582/1187) sonrasında yapılan haçlı görüşmeler ve çalışmalar dikkate alındığında daha isabetli gözükmetedir.¹³⁸ Zira Kudüs'ün fethi sonrasında Kudüs'deki hristiyan din adamları siyahlara bürünerek -ki siyahlara bürünmek yas anlamındadır- Avrupa bölgesinin tamamını dolaşmış ve müslümanlara karşı yardım toplama arayışına girişmişlerdir. İşte hristiyan din adamlarının bu çabaları o dönem tarihçileri tarafından kaydedilmiş ve Oryantalizm'in başlangıcı olarak görülmüştür.¹³⁹ Yine bu kanaati güçlendirecek diğer bir isimde Oryantalist W. T. Gardner olarak karşımıza çıkmaktadır. XX. asır araştırmacılarından olan Gardner, Haçlı seferlerinin amacının Kudüs'ü kurtarmaktan ziyade İslâm'ın fütuhatını durdurmak olduğunu net bir şekilde ifade etmiştir.¹⁴⁰ Aynı yüzyıl araştırmacılarından bir diğeri olan Levonian bu kanaati daha da güçlendirecek olan şu açıklamasını yapmıştır: “Haçlı seferlerinden sonra İslâm beldelerine yerleşemeyen batılılar İslâm'a karşı kin ve nefret ektiler.”¹⁴¹ Ancak şunu hatırdan çıkarmamak gerekir ki Oryantalizm hareketinin İslâm dini ile mücadele hareketi olarak kabul etmemiz durumunda -ki bir yönüyle öyledir- Oryantalizm'i İslâm'ın tebliğ olunmasıyla beraber başlayan bir hareket olarak görebiliriz.

Bunların dışında Oryantalizm'in başlangıcını X. asra dayandıranlar vardır. Bu görüşte olanların başında Necîb el-Akîkî gelmektedir. Zira bu ilim adamı yapmış olduğu çalışmalarda oryantalistlerin tarihi süreç içerisinde yapmış oldukları çalışmaları adım adım incelemiş ve Oryantalizm tarihi ile alâkalı üç ciltlik bir eser kaleme almıştır.¹⁴² Bu eserinde el-Akîkî, oryantalist ve aynı zamanda Rahib olan Jebert de Oraliac'ın müslümanların elinde iken İspanya'ya gidip Kurtuba ve diğer bazı medrese tarzı eğitim veren merkezlerden; islâmi eğitim, Arapça, Astronomi ve Matematik ile alâkalı dersler aldığını ve X. asrın Avrupa'sında bu alanlarda en bilgili ve tecrübe sahibi ilim adamı olduğunu belirtmekle başlamıştır. Bu eğitim sonrasında Oraliac, II. Sylvester namını kullanarak Roma'da Papalık makamına gelmiş ve Papalık makamını kullanarak biri Reims'te diğeri Roma'da olmak üzere Arapça eğitim veren iki tane oryantalist yetiştirme amaçlı okul inşa ettirmiştir.¹⁴³

¹³⁸ Sönmezsoy, *Kur'ân ve Oryantalistler*, s. 28.

¹³⁹ İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târih* (Thk. Ebü'l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî), Dâru'l-Kütübi'l- İlmîyye, Beyrût 1987, s. 201.

¹⁴⁰ Gardner, W. T., *The Reproach of Islâm*, London 1909, II, s. 221.

¹⁴¹ Levonian, L., *Islâm and Christianity*, London 1940, s. 124.

¹⁴² Akîkî, Necib, *el-Müsteşrikun*, Daru'l-Ma'ârif, Kâhire 1964, I, s. 109.

¹⁴³ Akîkî, *el-Müsteşrikun*, I, s. 110.

Oryantalizm'in kaynağının XII. asır olduğunu ileri süren araştırmacıların başında ise Rudi Paret gelmektedir. Zira bu araştırmacıya göre batıda İslâm araştırmaları XII. asırda başlamıştır. Mesela Kur'ân-ı Kerim'in Latince yazılan ilk çevirisi bu asırda yazılmıştır.¹⁴⁴ Yine bu tarihi savunan diğer bir araştırmacı ise Gustave Dogat'tır. Dogat XIX. asra kadar oryantalistlerin çalışmalarını konu edinen kitabında Oryantalizm'in çıkış tarihi olarak XII. asrı göstermektedir.¹⁴⁵ XII. asırda Papa II. Sylvester gibi Fransız asıllı olan Rahip Pierre le Verenable birçok rahip ile beraber Cluny denilen manastıra yerleşmiş, İslâm kültürünün araştırıldığı bir ilim merkezi kurmuştur. Pierre, Rahip Oraliac gibi Endülüs İslâmi eğitim merkezlerine gitmiş ve orada islâmi ilimler tahsil etmiştir. Daha sonra islâmi bazı eserlere reddiyeler kaleme almıştır. Bu reddiyeler dışında Kur'ân-ı Kerim'i Latince'ye tercüme ettirdiği kaynaklar tarafından aktarılmıştır.¹⁴⁶

Oryantalizm'in çıkışı sayılabilecek diğer birtakım olaylar ise XIV. yüzyılda baş göstermiştir. Viyana Konsülü'nde (m.1312) batının beş büyük eğitim merkezi olan üniversitelerde –ki bunlar: Oxford (İngiltere), Paris (Fransa), Polonya, İspanya ve Kurla (İtalya)'dır- doğuya ait olan başta Arapça olmak üzere Grekçe, Süryanice, İbranice gibi dillerin okutulmasına karar verilmiştir.¹⁴⁷ Bu çalışmaların neticesinde yetişen, İslâmiyet ve müslümanlarla mücadele etmenin yalnızca Kur'ân'a ve Hadis'e yöneltilecek olan eleştiri ve reddiyelerle olabileceğini savunan bazı oryantalistler, konu ile ilgilenen ve bu alanda çalışması olan tüm ilim adamlarının katılacağı büyük çaplı konferanslar düzenlemişlerdir.¹⁴⁸ Özellikle İstanbul'un fethi ile beraber oryantalist çalışmalar daha da hız kazanmıştır. İstanbul'un fethinin akabinde İstanbul'da yaşayan Grek kökenli ilim adamları da Avrupa'ya gitmiş ve oryantalist çalışmalara ivme kazandırmışlardır. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki bu çalışmaların neticesinde Oryantalist Theodore Bibliander, yazılan Kur'ân tercümelerinden XVI. yüzyılın

¹⁴⁴ Zakzuk, Mahmûd Hamdi, *el-İslâm ve'l-İstişrak*, Dâru't-Tedâmun, Kâhire 1984, s. 4.

¹⁴⁵ Zakzuk, Mahmûd Hamdi, *Oryantalizm ve Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı* (Trc. Abdülaziz Hatîp), Işık Yay., İzmir 1993, s. 10.

¹⁴⁶ Akîkî, *el-Müsteşrikun*, I. s. 112; Şarkâvî, Muhammed Abdullah, *fî'l-Fikri'l-İslâmiyy'il-Mu'âsir el-İstişrâk*, Mektebetü'z-Zehrâ, Kâhire tsz., s. 29.

¹⁴⁷ Şarkâvî, *el-İstişrak*, s. 30; Southern, R. W., *Western Views of Islâm in the Middle Ages*, Harvard University Press, Cambridge 1962, s. 72; Yaşar, *Oryantalistlere Göre Kur'ân'ın Kaynağı ve Metinleşmesi*, s. 14; Sönmezsoy, *Kur'ân ve Oryantalistler*, s. 30.

¹⁴⁸ Paret, Rudi, *Kur'ân Üzerine ve İslâm Sembolizmi* (Trc. Hüseyin Yaşar), İz Yay., İzmir 2012, s. 69.

ortalarına kadar yazılan oryantalist yayınların neredeyse tamamını üç ciltlik bir eserde toplayıp 1543’de yayınlamıştır.¹⁴⁹

Bunların yanı sıra Batı’nın belli başlı üniversitelerinde konu ile alâkalı bölümler kurulmuştur. Hollanda, Fransa ve daha birçok ülkede islâmi eserleri tercüme edebilmek için ciddi manada Arapça eğitimi veren kürsüler kurulmuştur. XVII. yüzyıl içerisinde yapılan bu tür çalışmalarla başta Kur’ân-ı Kerim ve Hadis kaynakları olmak üzere birçok Arapça eser batı dillerine tercüme edilmiş ve incelenmeye başlanmıştır.¹⁵⁰ Bu çalışmaların neticesinde de batıda hazırlanmış ilk İslâm Ansiklopedisi sayılan ve içerisinde doğuya ait hemen her şeyi ihtiva eden eser, Herbelot de Mollainville tarafından hazırlanmıştır. Bu eser daha sonra Mollainville’nin öğrencileri tarafından yayınlanmıştır.¹⁵¹

Buraya kadar değinilen çalışmalar Oryantalizm çalışmaları olarak kabul edilse de Oryantalizm ifadesi ilk olarak 1779 da İngiltere’de, sonrasında ise Fransa’da gündeme gelmiştir. İlk defa Oryantalizm toplantısı adıyla Fransa’da bir araya gelmiş ve oryantalistler arası koordinasyon toplantısı yapılmıştır. Oryantalizm 1800’lü yıllarda Fransa’da Teoloji alanından ayrılmış ve bağımsız ilmi bir disiplin haline gelmiştir.¹⁵²

Oryantalizm’in en çok revaç bulduğu dönem XIX. yüzyıl ve sonrasındaki dönem olmuştur. Bu dönemde Avrupa’da ki oryantalist çalışmalar yoğunlaşmış ve tabiri caiz ise zirve yapmıştır. Zira bu asrın ilk başlarında oryantalist dernekler kurulmuş, Avrupa’daki devlet idareleri bu tür kuruluşlara ciddi manada destek olmuşlardır. Bu denli ciddi yardımların bu derneklere aktarılmasının sebebi; bu cemiyet ve derneklerin Avrupa sömürge politikasına destek olmasıdır. Bu cemiyetler devlet idaresinin de desteğini alarak kısa süre içerisinde çalışmalarına başlamış, bazı süreli yayınlarla bir taraftan Oryantalizm’e diğer taraftan misyonerlik faaliyetlerine destek olmuşlardır.¹⁵³ Bu süreli yayınlarla yakın zamanlı olarak oryantalist konferanslar da başlamış ve oryantalistler arası istişare ve koordinasyon sağlanması amaçlanmıştır. Bu oluşumları göstermesi açısından meşhur Oryantalist Goldziher’in ilgili sözleri önemlidir. Goldziher

¹⁴⁹ Yaşar, *Oryantalistlere Göre Kur’ân’ın Kaynağı ve Metinleşmesi*, s. 15,16.

¹⁵⁰ Hourani, Albert, *İslâm in European Thought*, Cambridge University Press, Cambridge 1991, s. 12-13.

¹⁵¹ Herbelot, de Mollainville, *Livre Bibliotheque Orientale ou Dictionnaire Universel Contenant Generalement tout ce qui Regarde la Connaissance des Peuples de l’Orient*, La Compagnie des Libraires, Paris 1967.

¹⁵² Zakzuk, *el-İstişrak*, s. 56,57.

¹⁵³ Zakzuk, *el-İstişrak*, s. 12.

bütün oryantalistlere çağrıda bulunarak şöyle demiştir: “Daima mektuplara cevap verin ve müsteşriklerin kongrelerine katılın.”¹⁵⁴

1.3. Oryantalizm’in Amacı ve Kullanmış Olduğu Yöntem

Genel olarak Oryantalizm’in amacı özellikle müslüman doğu ülkelerini sömürmek, İslâm dininin batıdaki ilerleyişinin önüne geçmek ve müslüman toplumun zihnindeki sağlam inanç temellerini sarsmaktır.¹⁵⁵ Başta hristiyan ve yahudi ilim adamları olmak üzere Oryantalizm, yaklaşık olarak hicretten iki yıl sonra İslâmiyet’le alâkalı çalışmalarına başlamıştır. Yapılan bu çalışmalarda, temel islâm bilimleriyle alâkalı birçok eser ve düşünce ele alınmış ve özellikle Endülüs’ün fethine kadar olan süre içerisinde müslümanları zayıflatmak için her türlü girişim neredeyse sonuçsuz kalmıştır. Endülüs’ün fethinden İstanbul’un fethine kadar olan süre içerisinde ise oryantalist yaklaşım metot değiştirerek iftira, hurafe ve askeri müdahale ile müslümanları zayıflatıp etkisi altına almaya çalışmış lakin muvaffak olamamıştır. Bu aşamadan sonra oryantalistler Kur’ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in hadislerine yönelerek taraflı çalışmalar kaleme almış ve çok kapsamlı bir edebiyat oluşturmuşlardır ki bu dönem doğuda islâm ümmetinin bir noktada sancaktarı olan Osmanlı’nın da gerileme döneminin daha başlama evresidir. Dünya dengelerinin değiştiği, doğunun güç kaybetmeye başlayıp batının kendini kuvvetli gördüğü bir zaman dilimidir. Böyle bir zaman diliminde batı, doğu islâm ülkelerini daha yakından tanımayı amaçlayıp sömürgeleştirmeyi hedeflemiştir. Bu çalışmalarda oryantalistler o güne kadar müslümanlar tarafından kaleme alınan eserleri batıya taşımış, kendilerince zayıf gördükleri eserler üzerine yoğunlaşarak islâmi düşünce ve kaynakları zayıflatmaya çalışmışlardır.¹⁵⁶ Bu oryantalist yaklaşım özellikle el yazma eserlere ayrı bir önem vermiş, el yazması eserleri çoğu kez meşru olmayan yol ve yöntemlerle batıya taşımışlardır. Taşıdıkları bu el yazması eserlerin bazılarını tahkik, tedvin edip yayınlamışlardır.¹⁵⁷ Maalesef birçok müslüman ilim adamı da bu amaçlı çalışmaların tesiri altında kalmış ve oryantalistlerin fikirlerini savunur hale gelmiştir. Hatta müslümanlar o dönemden bu yana batıya öğrenci göndermeye başlamışlardır. Genelde lisansüstü eğitime giden müslüman öğrenciler bir zaman sonra batılı oryantalist

¹⁵⁴ Hourani, *İslâm in European Thought*, s. 13.

¹⁵⁵ Yaşar, *Oryantalistlere Göre Kur’ân’ın Kaynağı ve Metinleşmesi*, s. 17.

¹⁵⁶ Yaşar, *Oryantalistlere Göre Kur’ân’ın Kaynağı ve Metinleşmesi*, s. 7.

¹⁵⁷ Zakzuk, *el-İstişrak*, s. 62-67.

zihniyetin hazırlamış olduğu literatürün etkisine kapılmış ve ülkelerine döndükten sonra hazırladıkları eserlere taşımışlardır. Bu şekilde batılı müsteşriklerin zihniyetinin ürünü olan bazı düşünceler islâmi eserlere de taşınmıştır. Oryantalist Frantz Fanon'un yapmış olduğu değerlendirme bu meseleyi net bir şekilde ortaya koymaktadır. Müsteşrik Fanon'un değerlendirmesi şöyledir: “Doğu'dan yerliler getirip onları, annesini seven yavru gibi bizi sevecek bir şekle sokmak istedik. Bunları büyük batı şehirlerine getirdik ve eğittik. Zira batı eliti, yerli elit üretmek istiyordu. Böylece elitimiz batı kültürünün prensiplerini kızgın demirlerle bunların alınlarına dağlayıp, dillerini büken cafcıflı kelimeleri de ağızlarına tıktıktan kısa bir süre sonra ful doktoralı olarak memleketlerine geri gönderildiler. Artık bu yürüyen yalanların kendi kardeşlerine söyleyebilecekleri hiçbir şeyleri yoktu. Biz; Paris, Londra, Amsterdam'dan ‘Parthenon! Fraternite!’ diye seslenirdik ve akabinde bu sözlerimiz Afrika, Asya gibi yerlerde bulunan bu yetiştirdiğimiz yerli elitlerin ağzında ‘...thenon! ...nite! Olarak yankılanırdı. O zamanlar altın çağıydı!”¹⁵⁸ Oryantalist birinin ağzından çıkan bu itiraf, batının doğu üzerindeki emelini ve bu emelin getirdiği başarıyı göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu noktada oryantalistlerin amacına ulaştığını net bir şekilde görmek mümkündür. Nitekim günümüz müfessirlerinden Süleyman Ateş de bu etkilenmeyi görmüş olacak ki eserinde şu ifadeye yer vermiştir: “İslâm dinini esas kaynağından araştırmayıp oryantalistlerin eserlerini okuyan bazı münevver sanılanlar ve genç dimağlar da, oryantalistlerin fikirlerine kanıp İslâm'a dil uzatmaktan geri durmamışlardır.”¹⁵⁹ Ateş'in de ifade ettiği gibi bazı alanlarda oryantalist çalışmalar ciddi şekilde müslümanları etkilemiştir. Ateş'in bu ifadesinde dikkat çektiği belki en önemli husus da ciddi manada islâmi kaynaklara vukufiyeti bulunmayan, islâmi literatürde gerekli araştırmayı yapmayan kimselerin çok kolay bir şekilde oryantalist etkiye kapılabilecekleridir.

Müslüman ilim adamlarından Ömer Ubeyd Hasene'nin oryantalist yaklaşımın amaçlarını ifade ederken kullandığı cümleler şöyledir: “Oryantalizm, müslüman doğu ülkelerinde emperyalistlerce tam bir egemenliğin sağlanması ve bu ülkelerin halklarına tam olarak boyun eğdirilmesi için gerekli şartları hazırlamaktadır. Oryantalizm, müslümanların inançlarını tahrip etmek, fikir binalarını yıkmak için İslâm dünyasına

¹⁵⁸ Fanon, Frantz, *Les Damnés de la Terre la Decouverte*, Paris 2002, s. 17.

¹⁵⁹ Ateş, Süleyman, *İslâm'a İtirazlar ve Kur'ân-ı Kerim'den Cevaplar*, Kılıç Kitabevi, Ankara 1972., s. 19.

gelen misyoner ve sömürgeci güçlere ilmi teçhizat üreten manevi bir maden ve fabrikadır.”¹⁶⁰ Ömer Ubeyd Hasene özellikle bu ifadesinde oryantalistlerin amaçlarından üç tanesine dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi batılı güçlerin hiçbir zaman bitmeyen, günümüzde de halen devam eden doğunun kaynaklarından yararlanma isteğidir. Bu amaçla ilmi faaliyet adı altında doğuya gelen oryantalistler çoğu kez doğu yer altı ve yerüstü kaynaklarını incelemiş ve bu bilgileri batılı siyasetçi ve devlet adamlarına iletmışlerdir. İkinci olarak değindiği husus ise; batılı güçlerin müslüman halkı sürekli olarak emri altında tutma isteğidir ki maalesef bu hususta da kısmî olarak başarılı olmuşlardır. Ömer Hasene’nin son olarak dikkat çektiği husus ise; oryantalistlerin müslüman toplulukların inançlarında tahribat gerçekleştirmek olduğudur ki özellikle ilmi camiada bu amacın izlerini görmek çok da zor değildir.

Oryantalistler Kur’ân-ı Kerim üzerinde birçok çalışma yapmışlardır. Kur’ân-ı Kerim’in ilahi kaynaklı olup olmadığını, bir dönem hafızalarda nasıl muhafaza edildiğini, yazıya geçirilme evrelerini, cem edilme konusunu, istinsah meselesini ve Kur’ân-ı Kerim tarihi ile alâkalı süreci yakından incelemişlerdir. Tabi ki oryantalistlerin Kur’ân-ı Kerim ile alâkalı tüm çalışmaları bunlardan ibaret değildir.

Genel olarak oryantalistler Kur’ân-ı Kerim’in kaynağını Yüce Allah’a değil de başka mecralara bağlamaya çalışmışlardır. İslâm dininin en temel kaynağı olan Kur’ân-ı Kerim’in kaynağını kendilerince bağlamaya çalıştıkları mecralara ulaştırma noktasında muvaffak olamamışlardır. Kendi emelleri doğrultusunda Kur’ân-ı Kerim’in içeriğinde paradoks varmış gibi göstermeye çalışmışlardır. Ama dikkatten kaçmaması gereken husus tüm bu çalışmalar bilimsel etikten uzak, yanlı ve kendi sömürgeci anlayışlarına zemin hazırlayacak tarzda yapılmıştır. Tüm bu çalışmaların neticesinde yaklaşık olarak altmış bin civarında oryantalist bir literatür ortaya çıkmıştır.¹⁶¹

Oryantalistler tarafından yapılan bunca çalışmaya karşın müslüman ilim adamları uzun bir müddet bu çalışmalardan habersiz kalmışlardır. Müslüman bilim adamları bu çalışmalardan haberdar olunca kendi aralarında bu konuya farklı şekillerde yaklaşmışlardır. Bazı müslüman ilim adamları meseleyi gayrı ciddi bir tarzda ele alıp yapılan ve çok etkili olan bu çalışmaları küçümsemişlerdir. Bazı müslüman ilim

¹⁶⁰ Said, Edward, *Oryantalizm, Sömürgeciliğin Keşif Yolu* (Trc. Selahaddin Ayaz), Pınar Yay., İstanbul 1991, s. 540; Cemile, Meryem, *İslâm ve Oryantalizm* (Trc. Faruk Yılmaz-Ahmet Deniz), Seçkin Yay., İstanbul 1989, s. 198.

¹⁶¹ Said, Edward, *Orientalism, A Division of Random House*, New York 1978, s. 204.

adamları yapılan çalışmaların etkisi altına girip savunuculuğunu yapmışlardır. Üçüncü bir grup müslüman ilim adamı ise yapılan çalışmaları sadece reddetmiş ve karşı bir savunma mekanizması geliştirememişlerdir. Çok az müslüman ilim insanı meselenin ciddiyetinin farkına varıp gerekli çalışmaları yapmaya başlamış; lakin o dönem içerisinde çok da başarılı olamamışlardır.¹⁶²

¹⁶² Sönmezsoy, *Kur'ân ve Oryantalistler*, s. 15.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ORYANTALİSTLERİN KUR'ÂN-I KERİM TARİHİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Oryantalizm'in amaçları başlığı altında; oryantalist çalışmanın İslâm dini üzerinde yapmak istediği tahribat, özellikle doğu islâm ülkeleri üzerindeki etkilerini arttırma ve sömürü üzerine kurulu olan emelleri hususlarına değinildi. Bu başlık altında ise oryantalist çalışmanın sadece Kur'ân-ı Kerim tarihi üzerine yapmış oldukları çalışmalar üzerinde durulacaktır. Zira oryantalistlerin Kur'ân-ı Kerim tarihi dışında yapmış oldukları; Kur'ân-ı Kerim'in tercümesi, Kur'ân-ı Kerim'de ki nesh, yedi harf, mekki-medeni âyetler vb. alandaki çalışmaları bu çalışmanın hacmini aşacağından bu alanlarda yapılmış olan oryantalist çalışmalara değinilmeyecektir. Bu başlık altında; oryantalist çalışmanın Kur'ân-ı Kerim'in kaynağı, Kur'ân-ı Kerim'in hafızalarda muhafaza edilmesi, Kur'ân-ı Kerim'in yazıya geçirilmesi, Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Ebûbekir döneminde cem edilmesi, Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Osman tarafından istinsahı gibi Kur'ân-ı Kerim'in metinleşme tarihi ile ilgili konularda yapmış oldukları eleştiriler üzerinde durulacak ve bu eleştiriler değerlendirilmeye çalışılacaktır. Konu başlıklarına geçmeden şunu belirtmekte fayda olacaktır: Oryantalistlerin yapmış oldukları çalışmalarda bilimsel etik ve objektiflikten uzak oldukları, belli bir amaç doğrultusunda çalışmalarını devam ettirdikleri, bu çalışmanın ilgili bölümlerinde ele alınacaktır. Bu bağlamda konu ile ilgili araştırmacı Naif Yaşar'ın da kitabında vermiş olduğu; sonradan müslüman olan ilim adamı Roger du Pasquier'in itirafını vermek yerinde olacaktır: "İster hristiyan ister diğer inançlara müntesip olsun batı eliti hiçbir zaman gerçek anlamda İslâm'ı tanımadı. İslâm yeryüzü sahnesinde gözüktüğü andan itibaren hristiyanlar onunla olan savaşlarını kendilerince haklı gerekçelere dayandırmak için sürekli olarak İslâm'a iftira ve hakaretlerde bulundular. Batı'nın iftiralarla dolu, gerçek dışı ve kaba İslâm tasviri hâlâ bugün bile avrupalıların zihinlerinde yaşamaktadır. Batılıların birçoğuna göre İslâm, üç esastan ibarettir. Fanatizm, fatalizm (kadercilik) ve poligami (çok evlilik). Bu düşüncede olanların yanında, İslâm ile alâkalı görüşleri biraz daha mutedil olanlar da yok değildir; fakat İslâm'ın Allah'a teslimiyetten başka hiçbir anlama gelmediğini bilenler çok nadirdir. Bu zihniyetin tipik yansıması olarak da avrupalıların büyük çoğunluğuna göre Allah kavramı, sadece müslümanların ilahını

ifade eden bir kavramdır. Oryantalistlerin kendilerine göre bu kavram, hristiyan ve yahudilerin tanrısını ifade etmemektedir. Allah kavramının hristiyanların da ibadet ettikleri tanrıyı ifade ettiğini ve hristiyan arapların da bu kavramı kullanarak tanrıya yalvardıklarını öğrenince ise sancılı bir şok geçirmişlerdir. Son iki asırda oryantalistler İslâm üzerinde birçok bilimsel yayın yapmışlardır; fakat bu yayınlar Tarih ve Filoloji açısından değer ifade etse de İslâm'ın hristiyanlarca daha iyi anlaşılması noktasında pek de bir katkı sağlamamıştır. Şunu kabul etmek gerekir ki; batı da yapılan doğu araştırmaları çoğu zaman tarafsız bir bilimsel anlayışla yapılmamıştır. Zira bazı oryantalistler açıkça İslâm ve müslümanları karalama niyeti ile hareket etmişlerdir. Özellikle sömürgeciliğin zirvede olduğu dönemin belirgin bir özelliği olan bu eğilim, maalesef hâlâ daha devam etmektedir.”¹⁶³

Bu bölümde usul olarak; konu başlığı ile alâkalı görüşler tekrara düşülmeden, aynı hipotez veya görüşle alâkalı fikir beyan eden birden fazla oryantalistten sadece birkaç tanesinin ismi ve görüşleri zikredilecek, ilgili değerlendirme hemen sonrasında yapılacaktır.

2.1. Oryantalistlerin Kur'ân-ı Kerim'in Kaynağı Hakkında ki Görüşleri

Semavi dinlerin tamamında Kutsal kitapların kaynağının Allah olduğundan, Allah'ın insanlara iletmek istediği mesajını melek ile peygamberlere, onların aracılığı ile insanlara gönderdiğinden genel itibarı ile tereddüt yoktur. Özellikle müslümanların Kur'ân-ı Kerim'in kaynağı hususundaki zihin yapısı daha da berraktır. Zira Kur'ân-ı Kerim'de konu ile alâkalı birçok âyeti kerime mevcuttur. Bazı istisnalar haricinde genel olarak oryantalist zihniyetin amacı, müslümanların zihin yapısındaki bu berraklığın ve teslimiyetin yerine; kuşku, güvensizlik ve şüphe oluşturup inanç noktasında zafiyete uğratmaktır. Bu amaçla Kur'ân-ı Kerim'in kaynağının Allah olmadığını (!) farklı formatlarda ileri sürmüşlerdir. Ama müslümanların Kur'ân-ı Kerim'e olan bağlılık ve teslimiyetleri, konu ile alâkalı âyetlerin varlığı, oluşturulmak istenen şüpheyi engellemiştir. Kur'ân-ı Kerim'de, vahyin Allah'tan olduğunu gösteren bazı âyetleri mealen şöyle sıralamak mümkündür: “*Bu Kur'ân şerefli bir elçinin Allah'tan getirip okuduğu sözüdür.*”¹⁶⁴ Görüldüğü gibi zikredilen âyette Hz. Peygamber'in insanlara okuduğu âyetlerin Allah'tan olduğu net bir şekilde beyan edilmiştir. Diğer bir âyette ise

¹⁶³ Yaşar, *Oryantalistlere Göre Kur'ân'ın Kaynağı ve Metinleşmesi*, s. 116.

¹⁶⁴ “إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ” Tekvîr 81/19.

mealten: “*Ve sen ey Peygamber! Bir âyet getirmediğin veya bir mucize göstermediğin zaman: “O’nu şurdan burdan toplayıp derleseydin ya” derler. De ki: “Ben sadece Rabbim tarafından bana vahyolunan her ne ise, ona uyarım. Bu vahiy, inanmak isteyen bir toplum için, Rabbinizin katından bahşedilmiş bir kavrama yöntemi, bir yol gösterici ve bir rahmettir.*”¹⁶⁵ Bu âyette de Kur’ân’ın daha indiği esnada böyle eleştirilere uğradığı anlaşılmakta ve bu eleştirilere bizzat Kur’ân tarafından cevap verilmektedir. Bu âyet bize göstermektedir ki oryantalist çalışmanın kökleri Kur’ân’ın indirildiği zamana dayanmaktadır. Başka bir âyette ise mealten: “*Böyle iken, âyetlerimiz, kesin birer belge olarak kendilerine okunduğu zaman, o bizimle karşılaşmayı ummayanlar, bundan başka bir Kur’ân getir veya bunu değiştir, dediler. De ki, O’nu kendiliğimden değiştiremem, benim açımdan bu olacak bir şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Rabbime isyan edersem, şüphesiz büyük bir günün azabından korkarım.*”¹⁶⁶ Âyetinde ise ileride değineceğimiz Hz. Peygamber’in Kur’ân’ı kendisinin uydurduğu iddiasına cevap vardır. Yeri gelmişken şuna da değinmek gerekir ki; asırlar sonra yapılan eleştirilere bile Kur’ân-ı Kerim’de cevap bulabilmek O’nun mucize bir kitap olduğunu ispatlar niteliktedir.

Batılı bir oryantalist olan Tisdall, İslâm’ın iki türlü kaynağının var olduğunu ve bunlardan birincisinin İslâm öncesi Arap Yarımadası’nda yaşayan dinler olan Yahudilik, Hristiyanlık ve Sâbilik’ten aşırma inanç ve ritüeller olduğunu iddia etmiştir. Bunlardan ikincisinin ise yine Arap Yarımadası’nda var olan ve temeli Hz. İbrahim’e dayanan Haniflik dini, putperestlerin uygulamış oldukları adet ve ritüeller ile İslâm öncesi şiirden aşırma karma bir din olduğunu iddia etmiştir. Batılı müsteşriklerin Kur’ân-ı Kerim’in kaynağı hususundaki görüşleri genel itibarı ile bu şekildedir. Bunlar Kur’ân-ı Kerim’in kaynağını ilahi değil beşeri görmüşlerdir. Genel olarak Kur’ân’ı, Hz. Peygamber’in yazması olarak nitelemişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber’i nitelerken kullandıkları “the author of the Qur’an” ile “the editor of the Qur’an” ifadeleri Kur’ân’ı kaynak itibarıyla Hz. Peygamber’e atfettilerini net bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁶⁷ Yine konu ile alakalı olarak diğer bir batılı düşünür olan Hammer şöyle demiştir:

¹⁶⁵ “وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَذَا بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهَذِي وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ” A’râf 7/203.

¹⁶⁶ “وَإِذَا تَنَادَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا أَأَنْتَ بِفُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلُهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا “Yûnus 10/15. “مَا يُوْحَىٰ إِلَيَّ إِلَّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ

¹⁶⁷ Mingana, Alphonse, “Qur’an”, “Ancient Syriac Translation of the Kur’ân Exhibiting New Verses and Variants”, *John Rylands library Bulletin*, Maanchester 1925, IX, s. 78.

“Müslümanlar nasıl Kur’ân’ı Allah keliması olarak değerlendiriyorlarsa, biz de Kur’ân’ı Muhammed’in keliması olarak değerlendiriyoruz.”¹⁶⁸

Kısaca değinmek gerekirse batılı oryantalistler Kur’ân-ı Kerim’in kaynağını genel olarak beş temel doktrin şeklinde işlemişlerdir. Bu temel doktrinler; Kur’ân-ı Kerim’in İslâm öncesi ilahi dinlerin metinlerinden alındığı, İslâm öncesi cahiliye adetlerinden alındığı, İslâm öncesi arap şiirinden devşirildiği, İslâm öncesi yahudi ve hristiyanların apokrif kabul ettikleri kaynaklardan alındığı ve son olarak da Hz. Peygamber’in yaşamış olduğu psikolojik rahatsızlıklar sonucu uydurduğu iddialarıdır.

2.1.1. Kur’ân-ı Kerim’in Tevrat ve İncil’den Alıntı Olduğu İddiası

Batılı oryantalistlerin Kur’ân’ın kaynağı ile alâkalı temel görüşlerinden biri Kur’ân-ı Kerim’deki temel doktrinler ile Tevrat ve İncil’deki temel doktrinler arasındaki benzerlikten yola çıkılarak Kur’ân’ın diğer semavi kitaplardan yararlanılarak yazıldığı iddiasıdır. Söz konusu iddia sahiplerinden biri olan Tisdall, konu ile alâkalı olarak İslâm öncesi dinlerin temel sistemleri ile Kur’ân’ın ihtiva ettiği sistemleri karşılaştırarak bir paralelliğe dikkat çekmiş ve bu paralellikten hareketle Kur’ân-ı Kerim’in diğer dinlerin yazılı metinlerinden aşırma olduğunu yani ilahi kaynaklı olmadığını iddia etmiştir.¹⁶⁹

Özellikle Hadis alanıyla ilgili çalışmaları olan Oryantalist Goldziher; Kur’ân-ı Kerim’de ki kıyamet sahnelerini anlatan âyetlerin, yaşamın son bulup ahiret hayatının başlayacağını ve insanların dünyada yapmış olduğu amellerin karşılığını ahirette alacağını anlatan âyetlerin, Allah’ın göndermiş olduğu peygamberlerle alay edip tasdik etmeyen insanların nasıl ilahi irade tarafından cezalandırıldığını ve akıbetlerinin nasıl olduğunu anlatan âyetlerin Ahd-i Kadîm’den alınma olduğunu ilgili eserinde zikretmiştir. Goldziher’e göre Hz. Peygamber, Ahd-i Kadîm’de zikredilen peygamberler halkasına kendini de nübüvvetin son halkası olarak eklemiştir.¹⁷⁰

Goldziher gibi Kur’ân-ı Kerim’deki peygamber kıssalarının, hesap, ceza ve mükâfatla alâkalı âyetlerin Ahd-i Atik’ten alınma olduğu görüşünü savunan diğer bir oryantalist ise W. M. Watt’dır. Watt bu iddiasının yanında kaleme aldığı eserinde

¹⁶⁸ Mingana, “The Transmission of the Koran”, *The Moslem World*, Maanchester 1925, s. 223.

¹⁶⁹ Tisdall, Clair, *The Sources of Islâm* (Trc. William Muir), Edinburgh tsz., s. 4-10.

¹⁷⁰ Goldziher, İgnaz, *Die Richtungen Der Islâmischen Koranauslesung* (Trc. Kate Chambers Seelye), Brill, Leiden 1920, s. 57.

Vahdaniyet konusunun da yahudi ve hristiyan kaynaklardan alındığını iddia etmiştir.¹⁷¹ Watt, bunların yanında Hz. Peygamber'in yahudi ve hristiyan kaynaklarına nasıl ulaştığı ve okuduğu konusunu da eserinde taşımıştır. Zira Watt, genel oryantalist tutumun tersine -ki oryantalistlerin çoğu, ticaret ile uğraşan Hz. Peygamber'in bir tüccar olarak okuma-yazma bilmediğini, yani ümmi oluşunu kabullenmemişlerdir- Hz. Peygamber'in okuma-yazma bilmediğini yani ümmi olduğunu savunmuştur. Watt bu konuda; Hz. Peygamber'in Kur'ân'ın ilahi kaynaklı olduğunu ispatlamak ve inandırmak için ümmi olduğunu söyleyen ama gerçekte ümmi olmadığını savunan oryantalistlerin aksine fikir beyan etmiş ve diğer ilahi kaynaklı metinlerden sözlü olarak yararlandığı iddiasını gündeme getirmiştir. Oryantalist Watt bu iddiayı güçlendirmek için bazı akli istidlallerde bulunmuştur. Bu iddialardan birincisi Mekke döneminde Hz. Peygamber'in bazı hristiyan din adamları ile karşılaşması sonucunda onlardan malumat almış olmasıdır. Zira Mekke döneminde Hz. Peygamber, hem ticari amaçlı hristiyan bölgelere gitmiş, hem de Yemen ve Habeşistan'dan gelen hristiyan tüccarlar ile görüşmüştür. Bu görüşlerden ikincisi ise Medine döneminde Hz. Peygamber'in yahudi din adamları ile görüşmüş olması ve bu görüşmelerde yahudi kaynaklardan malumat almış olmasıdır.¹⁷²

Fransız asıllı oryantalist olan Régis Blachéré, özellikle hristiyan dini metinlerindeki kıssalar ile Kur'ân-ı Kerim kıssaları arasındaki benzerlikten yola çıkarak Hz. Peygamber'in Mekke'deki hristiyanlarla olan ilişkileri sonucunda Kur'ân-ı Kerim'deki kıssalarını bunlardan aldığı iddiasını ortaya atmaktadır. Blachéré'e göre mekki sûrelerde bunun izlerini görmek oldukça kolaydır.¹⁷³ Yine aynı şekilde kıssalar üzerinden Hz. Peygamber'in hristiyan-yahudi metinlerinden malumat aldığı iddiasını gündemine alan diğer bir müsteşrik D. Sidersky'dir. Oryantalist Sidersky, kaleme aldığı kitabında Hz. Âdem'i, cennet ve sonrası hayatını, Süleyman as., İbrahim as., Yusuf as., Davut as., Musa as. gibi bazı peygamberlerin kıssalarını ele almış, bu kıssaları Kur'ân'da geçen formatları ile karşılaştırmış ve alıntı olduğu sonucuna varmıştır. Özellikle bu karşılaştırmada Musevilere ait olan İbranice Haggadah kitabını ve bazı İncil'leri kaynak olarak göstermiştir. Sidersky, "Kur'an'da ve Siyerde Geçen Kur'ân

¹⁷¹ Watt, William Montgomery, *Mahomet* (Trc. Odile Mayot), Paris tsz., s. 37.

¹⁷² Watt, *Mahomet*, s. 38-40.

¹⁷³ Blachéré, Régis, *Le Probleme du Mahomet*, Paris 1952, s. 60.

Kıssalarının Asılları” adlı kitabında Kur’ân kıssalarının tamamının yahudi-hristiyan metinlerinden alındığını savunmuştur.¹⁷⁴

Oryantalistlerin ısrarla üzerinde durdukları birinci husus Hz. Peygamber’in Kur’ân-ı Kerim’i hristiyan metinlerinden aldığı iddiasıdır. Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki hristiyanlar Mekke’de genellikle geçim ve işlerini sağlamak için işçi olarak çalışan insanlardı. Bu çalışan zümre dışında köle olarak alınıp satılanları da vardı. Bu hristiyan grup içerisinde İncil’i okuyup yazabilen, içeriğinden haberdar olan çok az sayıda insan vardı.¹⁷⁵ Oryantalistlerin iddia ettikleri gibi Kur’ân kıssalarının alınabileceği kadar hristiyan dini literatürüne sahip kimse yoktu. Ayrıca Hz. Peygamber’in Mekke’ye ticari amaçla gelen hristiyan kimselerden Kur’ân-ı Kerim gibi bir kitabı o kadar kısa bir süre içerisinde alabilmesi de oryantalist iddialarla örtüşmemektedir.

Unutulmaması gereken diğer bir husus da bu türden iddiaların oryantalistlerden çok daha önce Kur’ân-ı Kerim inzâl olurken müşrikler tarafından Hz. Peygamber’e yöneltilmiştir. Zira mealini vereceğimiz âyeti kerimede müşriklerin bu türden iddialarına yanıt vardır. İlgili âyeti kerimede Yüce Allah mealen şöyle buyurmaktadır: *“Andolsun ki biz, kâfirlerin “Bu Kur’ân’ı, ona ancak bir insan öğretmektedir” dediklerini biliyoruz. Öğrettiğini sandıkları adam yabancısıdır, Arapçayı doğru düzgün konuşamaz. Fakat bu Kur’ân, apaçık Arap diliyle indirilmiştir.”*¹⁷⁶ Bu âyeti kerimenin tefsirine bakıldığında, müşriklerin bazıları Hz. Peygamber’in kendisine Allah tarafından vahyedildiğini bildirdiği sözleri kendisinin uydurduğunu söylerken, bazıları da bunları ona başka bir insanın öğrettiğini ileri sürmüşlerdir. Bu kişinin Ehl-i Kitap’tan Bel‘am isimli, mekkeli bir kılıç ustası veya Ya‘îş ya da Cebr isimli bir hristiyan köle olduğu yönünde çeşitli rivayetler vardır. Ancak bu rivayetler tahminden öteye geçememişlerdir. Diğer bir rivayette ise Selmân-ı Farisi’nin ismi zikredilmektedir. Ancak Selmân, Medine döneminde müslüman olduğu için bu rivayet de gerçeği ortaya koyması noktasında zayıf kalmıştır. Âyetten anlaşıldığına göre bu kişinin kim olduğu o zaman bilindiği için burada isminin verilmesine gerek görülmemiştir. Bununla birlikte onun bir Arap olmadığı bildirilmiş; Arapçanın en güzel örneği olan Kur’ân-ı Kerim gibi bir

¹⁷⁴ Sidersky, D., *Les origines des legendes musulmans dans le Coran et dans les vies des Prophetes*, Paris 1933, s. 161.

¹⁷⁵ Sönmezsoy, *Kur’ân ve Oryantalistler*, s. 98.

¹⁷⁶ “وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِي وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ” Nahl 16/103.

edebiyat şaheserinin, insanlığın din ve dünyasına ışık tutacak değerde bir hikmet kaynağının, bir beşer tarafından ortaya konulmasının imkânsızlığı ifade edilerek iddianın yersiz olduğu ortaya konmuştur. Nahl Sûresi yüz dördüncü âyette de bu şekilde âyetleri inkâr edenlerin hidâyetten mahrum kaldıkları ve şiddetli bir azapla cezalandırılacakları bildirilmiştir. Yüz beşinci âyette Hz. Peygamber'in öğretisinin onun kendi uydurması olduğunu ileri süren Mekke müşrikleri ve genel olarak tarihin başka dönemlerinde İslâm vahyi için benzer iddiada bulunanlar kastedilerek, yalancılık ve sahtekârlığın böylesinin ancak inançsızlara yakışır bir davranış olduğu bildirilmiştir. Dolayısıyla asıl iftiracı ve yalancıların imandan nasip almamış kimseler olduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁷ Âyeti kerimenin tefsirinden de anlaşılacağı gibi bu türden iddia sahipleri iddialarında isabetli değildir.

Oryantalistlerin aynı ısrarla üzerinde durdukları ikinci bir husus ise Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'i yahudi metinlerinden aldığı iddiasıdır. İlk etapta hemen şu husus iddia sahiplerine hatırlatılmalıdır: Hz. Peygamber Medine'ye hicret edene kadar neredeyse hiçbir yahudi ile görüşmemiştir. Mekke'deki panayırlara yahudi tüccarlar katılmış ama sadece panayırın devam ettiği zaman içerisinde mekki olan âyetlerin tamamının Hz. Peygamber tarafından alınmış olabileceği, aklen mümkün gözükmemektedir.

Burada şu hususa da dikkat çekmek gerekir ki Kur'ân'daki temel prensiplerin önceki semavi dinlerin temel prensipleri ile benzerlik göstermesi, Kur'ân'ın alıntı veya aşırma olduğunu göstermez. Bilakis Kur'ân'ın kendinden önceki dini metinleri tasdik ve tashih edici olduğunu gösterir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'deki ilgili âyetler bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. İlgili âyeti kerimelere geçmeden şunu ifade etmekte fayda vardır. Zikredeceğimiz âyeti kerimeler aynı zamanda Kur'ân-ı Kerim'in aklen aşırma veya çalıntı olmadığını ispatlar niteliktedir. Mesela Bakara Sûresi'ndeki âyeti kerimede Yüce Allah, Kur'ân'ı Kerim'in önceki kitaplardan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak geldiğine dikkat çekmek suretiyle mealen şöyle buyurmuştur: *"Bir de onlara, Allah'ın indirdiğine inanın denildiğinde; Biz yalnızca bize indirilene inanırız, derler ve ötesini kabul etmezler. Halbu ki o Kur'ân, kendi ellerinde bulunan ilahî kitabı doğrulayan bir gerçektir. Onlara, şayet siz gerçekten inanıyor idiyse, daha önce Allah'ın*

¹⁷⁷ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yay., Ankara 2014, III, s. 442.

peygamberlerini neden öldürüyordunuz, diye sor.¹⁷⁸ Yine Yüce Allah, aynı sûredeki başka bir âyeti kerimede Hz. Peygamber'in önceki ilahi kitapları tasdik edici olarak gönderildiğini açık bir şekilde şöyle beyan etmektedir: *"Allah katından kendilerine ellerinde bulunan ilahî kitabı tasdik eden bir elçi geldiğinde, kitap verilenlerden bir grup Allah'ın kitabını hiç bilmiyorlarmış gibi kaldırıp arkalarına attılar."*¹⁷⁹ Bu âyeti kerime bir önceki âyeti kerimeden farklı olarak önceki ilahi kitabı tasdik etme işini Hz. Peygamber'e atfetmiştir. Bu âyeti kerimelerin dışında Âli İmran Sûresi'nin ilgili âyeti kerimesinde, semavi olan bütün kitapların kendinden önceki semavi kitapları doğrulayıcı ve tasdik edici olduğu şu şekilde beyan edilmektedir: *"Ben, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıp, size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak için gelerek, size Rabbinizden bir mucize getirdim. Öyleyse yolunuzu Allah ve O'nun kitabıyla bulun ve bana uyun."*¹⁸⁰ Görüldüğü gibi Hz. İsa bu âyeti kerimede kendisinin Tevrat'ı doğrulayıcı olarak geldiğini ifade etmektedir.

Âyeti kerimler bizlere göstermektedir ki Kur'an, alıntı değil doğrulayıcı ve tashih edicidir. Zira Kur'an-ı Kerim, İslâm öncesi ilahi metinlerde de Kur'an'ın geleceğinden bahsetmekte ve önceki ilahi kitaplarla bazı hususlarda mutabakat içerisinde olduklarına dikkat çekmektedir. İlgili âyeti kerimelerde mealen şöyle buyrulmaktadır: *"Ve bu mesaj, temel çizgileriyle hiç şüphesiz ilâhî hikmetleri bildiren, önceki kitaplarda da yer almaktadır. İsrailoğulları arasındaki bilginlerin, bu gerçeği bilmeleri, onlar için gerçeği yansıtan bir belge ve kanıt değil midir?"*¹⁸¹ İşte Kur'an-ı Kerim'in işaret ettiği bu mutabakat Kur'an'ın beşeri kaynaklı değil bilakis ilahi kaynaklı olduğunun göstergelerindendir.

2.1.2. Kur'an'ı Kerim'in Yahudi ve Hristiyanların Apokrif Kabul Ettikleri Kaynaklardan Alındığı İddiası

Bu başlık altında oryantalistlerin, Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'i hristiyanların genel olarak kabullenmediği, apokrif kabul ettiği Nestûrî Mezhebi ve bazı batıl fırkalardan aldığı iddiası üzerinde durulacaktır. İddia sahibi oryantalist,

¹⁷⁸ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُوْمِنُ بِمَا أَنزَلَ عَلَيْنَا وَبِكُفْرُونِ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ قُلْ قَلِمُ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ “ Bakara 2/91.

¹⁷⁹ “وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَانَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ” Bakara 2/101.

¹⁸⁰ “وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَا حِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجَنِّتُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا” Âl-i İmran 3/50.

¹⁸¹ “وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ أَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ” Şu'ara 26/196,197.

oryantalistlerin tarihçesi bölümünde değindiğimiz ve ilk defa Latince Kur'ân-ı Kerim tercümesini yazan Kettonlu Robert'in öğrencisi olan ve bu tercümeyi ilk defa yayınlayan Theodore Bibliander olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸² Bibliander, bu Kur'ân tercümesinin dışında üç ciltten müteşekkil olan ve Latince Kur'ân mealini de ihtiva eden bir eser kaleme almıştır. Özellikle bu eserinde Kur'ân-ı Kerim hakkında; âyetlerin kaynak itibarı ile Hz. Peygamber'e ait olduğundan, Kur'ân-ı Kerim'in üslubunun başka hiçbir kitapta görmediği kadar kötü olduğundan bahsetmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in içeriğini, kendi müntesibi olduğu hristiyan dini öğretilerini reddeden sapık görüşler olarak nitelendirmiştir. Mesela İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu reddettiği için Kur'ân-ı Kerim'in ilgili âyetlerini sapık görüşler olarak nitelendirmiştir. Yine içerik itibarı ile Kur'ân-ı Kerim'de birçok tutarsızlık ve mantık hatalarının var olduğunu iddia etmiştir. Bunların yanında Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'i meydana getirirken birçok hurafeden etkilendiğini ve özellikle bu hurafelerin hristiyanlık için uydurulmuş olduklarından bahsetmiştir. Özellikle Rahip Bahira'yı da bu hurafeleri Hz. Peygamber'e aktaran bir hurafeci olarak nitelendirmiştir. Bütün bunların yanında Hz. Peygamber'in bazı dini ritüelleri de –sünnet olma gibi- oryantalistlerin sapık hristiyan mezhebi olarak kabul ettikleri Nestûrîlik'ten aldığını iddia etmiştir.¹⁸³

Öncelikle şunu belirtmekte fayda vardır ki; Bibliander, iddialarını iki temel husus üzerine bina etmiştir. Bunlardan birincisi Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'i kendilerine göre sapık hristiyan mezhebi olan Nestûrîlikten almıştır. İkincisi ise Hz. Peygamber Rahip Bahira ile karşılaşmış ve O'ndan aldıkları ile Kur'ân-ı Kerim'i şekillendirmiştir. Bu iddialardan birincisine yani Hz. Peygamberin Kur'ân-ı Kerim'i Nestûrîlikten aldığı iddiasına bakılırsa; öncelikle Nestûrîlik mezhebini biraz incelememiz gerekecektir. Bu mezhep bazı hristiyan mezheplerce apokrif veya sapık kabul edilen bir mezheptir. Nestûrîlik müntesipleri İsa'nın tek tabiatlı olduğu (monofizit) görüşünü reddetmişler ve İsa'yı çift tabiatlı (diofizit) olarak kabul etmişlerdir. Bu mezhebe göre İsa hem tanrı hem de insandır. Ayrıca bu mezhebi; Katolik, Ortodoks ve Monofizit mezheplerden ayıran nokta Meryem'in durumudur. Katolik, Ortodoks ve Monofizit mezhepler Meryem'i tanrı doğuran olarak nitelendirirken; Nestûrîlik mezhebi Meryem'i insan ya da Mesih doğuran olarak

¹⁸² Yaşar, *Oryantalistlere Göre Kur'ân'ın Kaynağı ve Metinleşmesi*, s. 31.

¹⁸³ Bibliander, Theodore, *Machumatis Saracenorum Principis eius que Alcoran*, Jean Oporin, Basilea 1550, I, s. 3-4.

nitelendirmiştir. Bu mezhebi diğerlerinden ayıran diğer bir husus da asli günah meselesidir. Bu mezhebe göre ilk insan günah işlese bile sonraki nesillere bu günahın sirayet etmemesi gerekir. Bu mezhebe göre herkesin işlediği günah kendini bağlar. Ayrıca bu mezhep mensupları, kendilerinin çağrılmadığı konsülleri de kabul etmemişler, tıpkı Lutheryanizm mensupları gibi evlerinde ikona bulundurmamışlardır.¹⁸⁴ Nestûrîlik mezhebi bu vb. fikir ayrılıklarından dolayı diğer hristiyan mezheplerce kabul görmemiş ve sapık olarak nitelendirilmiştir.

Hiz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'i Nestûrîlik mezhebinden esinlenerek oluşturduğu iddiası değerlendirilecek olursa Hiz. Peygamber'in zikredilen mezheple herhangi bir ilişkisinin olduğu vaki değildir. Konu ile alâkalı, muteber tarih kaynaklarında böylesi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Hiz. Peygamber döneminde Arap Yarımadası'nda hristiyan mezhepleri arasında Nestûrîlik mezhebi ya bilinmiyor ya da o dönem için Mekke ve Medine'de bulunmuyordu.¹⁸⁵ Bu mezhebin o dönem için Suriye ve Irak bölgesinde var olduğu kaynaklarda aktarılmış olup Arap Yarımadası'nda etki ve izlerinden bahsedilmemiştir.¹⁸⁶ Burada Hiz. Peygamber'in ticari amaçlı olarak Suriye ve Irak bölgelerine gitmiş olabileceği akla gelebilir; ancak Hiz. Peygamber'in Kur'ân metnini alabilecek bir süre buralarda kalmadığı vakidir. Ayrıca bu mezhebin özellikle asli günah ve Hiz. Meryem ile alâkalı görüşleri Kur'ân-ı Kerim ile örtüşmektedir. Ama bu örtüşme Nestûrîlik mezhebinin Hiz. İsa'ya gelen bozulmamış Hristiyanlık'tan izler taşıdığını göstermektedir ki bu da yukarı da değindiğimiz gibi Kur'ân-ı Kerim'in alıntı değil; önceki ilahi dinleri tasdikleyici olduğunu göstermektedir.

Oryantalist Bibliander'in ikinci bir iddiası ise Hiz. Peygamber'in Bahira ile görüşüp dini bilgileri O'ndan aldığıdır. Bu iddianın asılsız olduğunu gösteren en büyük kanıt ise batılı ilim adamlarının İslâmî kaynaklardan adını duymuş oldukları Bahira'nın, bu islâmî kaynaklarda geçmediği şekilde anlatılıp lanse edilmesidir. İslâmî kaynaklarda Bahira olayı şu şekilde geçmektedir: Hiz. Peygamber dokuz ya da diğer bir rivayette on iki yaşlarında iken amcası Ebû Tâlib ile beraber bir ticaret kervanıya Suriye'ye doğru yola çıkmıştır. Suriye topraklarında yer alan Busrâ adındaki kasabaya ulaştıklarında kervan burada konaklamıştır. Bu esnada yakın bir yerde bulunan Bahira adındaki papaz kervanın üzerinde bulunan ve kervanı sürekli gölgeleyen bir bulutun var olduğunu

¹⁸⁴ Albayrak, Kadir, *Nestûrîlik, DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, s. 15-17.

¹⁸⁵ Sönmezsoy, *Kur'ân ve Oryantalistler*, s. 117.

¹⁸⁶ Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 57.

müşahede etmiş ve kervanı yemeğe davet etmiştir. Bu esnada Bahira adındaki papaz, Hz. Peygamber'i dikkatlice incelemiş ve Hz. Peygamber'e bazı sorular sormuştur. Bunun üzerine Ebû Talib'e yeğeninin İncil'de geleceği müjdelenen peygamber olduğunu söylemiştir. Bu sözler üzerine Ebû Talib yeğenini de yanına alıp Mekke'ye dönmüştür.¹⁸⁷ İslâmi kaynaklarda bu veya benzer şekilde geçen ve İslâmi kaynakların dışında bulunmayan bu olay Oryantalist Bibliander tarafından kasıtlı şekilde değiştirilmiştir. Bibliander'e göre Hz. Peygamber ticaret ile meşgul olduğu süre içerisinde sürekli olarak Bahira'nın yanına gidip gelmiş ve Kur'ân-ı Kerim'i oluşturmada bir bilgi kaynağı olarak Bahira'dan istifade etmiştir.¹⁸⁸

İslâmi kaynaklardan başka herhangi bir kaynakta geçmeyen Hz. Peygamber'in Bahira ile yaşadığı bu olay nasıl olur da bu şekilde değiştirilmiş ve yorumlanmıştır. Bunun yanı sıra kaynaklarda¹⁸⁹ Hz. Peygamber, çocuk sayılabilecek yaşta sadece bir defa gördüğü Bahira'dan nasıl olurda Kur'ân'a kaynaklık edecek kadar bilgi almıştır. Gençlik yıllarında ise Hz. Peygamber'in bu bölgeye seyahati olmuş; lakin böyle bir karşılaşmadan bahsedilmemiştir. Tüm bunların yanında bazı oryantalistler bile bu iddianın asılsız veya zayıf olduğu kanaatini beyan etmişlerdir.¹⁹⁰

2.1.3. Kur'ân-ı Kerim'in Kaynağının Varaka b. Nevfel veya Şiir Olduğu İddiası

Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'i arap şiirinden etkilenerik yazdığını iddia edenlerin başında Fransız Müsteşrik Huoart gelir. Huoart eserinde Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'i oluştururken çoğu kez arap şiirine başvurduğunu ve özellikle bu konuda o dönemin meşhur şairi olan Ümeyye b. Ebî Salt'tan istifade ettiğini zikretmiştir. Huoart kendince yapmış olduğu Kur'ân-ı Kerim ile şiir karşılaştırmasında; nebi kıssaları, ahiret inancı ve vahdaniyet konularında benzerlik görmüş ve kronolojik olarak şiirin Kur'ân'dan önce yazıldığını iddia ederek Hz. Peygamber'in Ebî Salt'ın şiirinden alıntı yaptığını iddia etmiştir. Hatta iddiasını; Kur'ân âyetleri ile bu tarz şiirlerin benzerliğini fark eden müslümanların bu şiirleri yok etme ve söylenmesini haram kılmaya gittikleri şeklinde ikinci bir iddia ile güçlendirmeye çalışmıştır.¹⁹¹ Bu

¹⁸⁷ Sarıçam, *Evensel Mesaj*, s. 78.

¹⁸⁸ Bibliander, *Machumatis*, I, s. 4.

¹⁸⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, I, s. 153-155.

¹⁹⁰ Dursun, Davut, *İslâm*, İletişim Yay., İstanbul tsz., s. 12.

¹⁹¹ Huoart, Cl., *Journal Asiatique*, Paris 1940, IV, s. 125.

konuda Oryantalist Power'de Houart'ı destekler nitelikte açıklamalarda bulunmuş ve Ebî Salt'ın şiirlerini Kur'ân âyetlerinden önce yazdığını iddia ederek Hz. Peygamber'in bu şiirlerden esinlenerek Kur'ân-ı Kerim'i oluşturduğunu iddia etmiştir.¹⁹² Yine bu noktada Houart'a paralel olarak fikir beyan eden diğer bir oryantalist ise Clair Tisdall'dır. Tisdall ise dönemin diğer bir şairi olan İmru'l Kays'ın şiirlerini Kur'ân'a kaynak olarak göstermiştir.¹⁹³ Diğer bir kısım oryantalist ise Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'i Hz. Hatice'nin amcazadesi olan Varaka b. Nevfel'den aldığı iddiasını gündeme getirmiştir. Bu oryantalistlere göre Hz. Peygamber vahye muhatap olmadan epey bir süre Varaka b. Nevfel'in yanında kalmış ve bu birikimle Kur'ân-ı Kerim'i oluşturmuştur.¹⁹⁴ Bu iddia sahiplerine göre Hz. Peygamber, kendisine peygamberlik verildikten sonra Varaka b. Nevfel, Ubeydullah b. Cahş, Zeyd b. Adıyy ve Osman b. el-Huveyrîs'in putperestlik karşıtı olan görüşlerini almış ve Kur'ân-ı Kerim'i oluştururken bu görüşlerden istifade etmiştir.¹⁹⁵

Öncelikle Varaka b. Nevfel ile ilgili değerlendirmeye geçmeden önce islâmi kaynaklarda Varaka ile alakalı bilgilere göz atmak yerinde olacaktır. Hz. Hatice, Hz. Peygamber'in vahye muhatap olmasından sonra Hz. Peygamber'i teselli etmiş sonrasında amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e götürmüştür. Bazı kaynaklar Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'i götürmeyip sadece kendisinin gittiğini ve durumu Varaka'ya anlattığını kaydetmişlerdir.¹⁹⁶ Hz. Hatice'nin Varaka b. Nevfel'i seçmesinin sebebi; Varaka'nın Hristiyanlık ve Yahudiliği çok iyi bilmesi, kutsal kitaplarının içeriğine hâkim olmasıydı. Varaka'nın hristiyan olduğu söylenmekle beraber Varaka b. Nevfel'in en son inandığı din veya inanç tam olarak belli değildir. Varaka b. Nevfel putlara tapmaktan sakınan bir insan olduğu için hak dini aramak amacıyla seyahatlerde bulunan bir bilgindi. Ayrıca okuma-yazma bildiği için Kitabı Mukaddes üzerinde araştırmalar yapmış ve Kitabı Mukaddes'i Arapçaya çevirmiştir. Varaka b. Nevfel, Hz. Peygamber'i dinlemiş ve O'na gelen varlığın peygamberlere vahiy getiren melek olduğunu söylemiştir.¹⁹⁷ Nakledilen bu rivayet, islâmi kaynakların çoğunda bu vb.

¹⁹² Sönmezsoy, *Kur'ân ve Oryantalistler*, s. 84.

¹⁹³ Nakra, Tihâmî, *el-Kur'ân ve 'l-Müsteşrikûn*, Mektebetü't-Terbiyyeti'l-Arabiyyi li Düveli'l-Hâlic, y.y. tsz., I, s. 34.

¹⁹⁴ Nakra, *el-Kur'ân ve 'l-Müsteşrikûn*, s. 37.

¹⁹⁵ Sprenger, Aloys, *The Life of Mohammed from Original Sources*, Presbyterian Mission Press, Allahabad 1851, s. 53.

¹⁹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, s. 238.

¹⁹⁷ Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 99.

şekilde yer almaktadır. Nakledilen bu rivayetler oryantalistlerin iddia ettiklerinin aksine Hz. Peygamber'in kendisine vahiy geldikten sonra Varaka b. Nevfel'in yanına gittiğini göstermektedir.¹⁹⁸ Görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in vahiy gelmeye başlamadan veya oryantalistlerin iddia ettikleri gibi peygamberlik iddiasından on veya on beş yıl önceden Varaka b. Nevfel'in yanına gidip gelmeye başladığı varsayımı asılsızdır. Aynı zamanda Varaka b. Nevfel'in Hz. Peygamber'e: "Kavminin seni yurdundan çıkaracakları vakit sağ olursam sana yardım ederim" şeklindeki ifadeleri Hz. Peygamber'in nübüvvetini ve ilahi vahye muhatap olduğunu tasdik bakımından çok önemlidir. Dolayısıyla Varaka b. Nevfel ile ilgili kaynaklar, Hz. Peygamber'in Allah'tan vahiy aldığını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bunun yanında yukarıda değindiğimiz diğer bir iddia ise Kur'ân-ı Kerim'in kaynağının arap şiiri olduğudur. Burada hemen şunu ifade etmek gerekir ki oryantalistlerin bahsettikleri şiirler içerik itibarı ile oryantalistlerin iddia ettikleri muhteviyattadır. Ancak kronolojik açıdan incelendiğinde ilgili şiirler İslâmiyet'in doğuşundan sonra yazılmıştır. Yani oryantalistlerin bu iddiası yaptıkları kronoloji hatasına takılmıştır.¹⁹⁹ Netice olarak bu şiirlerin vahyin gelişinden sonra yazıldığı durumu göz önüne alındığında iddia kendiliğinden çürüyecektir. Zira bu şiirler oryantalistlerin iddia ettikleri gibi Ebî Salt'a ve diğer şairlere ait değil, İslâm'ın gelişinden sonra Kur'ân-ı Kerim'in ilgili konularından esinlenerek yazılan ve müslüman olan bazı şairlere aittir.²⁰⁰ Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in o dönem şiir ile uğraşan bütün herkese, şimdi ise konu bağlamında oryantalistlere meydan okuması da Kur'ân-ı Kerim'in ilahi kaynaklı olduğunu göstermektedir. Zira Kur'ân-ı Kerim'in ilgili âyetlerinde konu gayet net bir şekilde izah edilmiştir: *"Bu Kur'ân Allah'tandır. O'ndan başkası tarafından tasarlanmış, uydurulmuş değildir. Üstelik o Kur'ân, önceki vahiylerden hakikat adına, bu güne kalmış ne varsa onu doğrulayıp, âlemlerin Rabbinden geldiğinden şüphe olmayan vahyi, özlü bir şekilde açıklayandır. Buna rağmen yine de, Allah'tan gelen gerçekleri örtbas etmeye alışık olanlar, onu Muhammed uydurdu diyorlar. Onlara de ki: Eğer doğru sözlü kimselerdenseniz, o zaman ona benzer bir sûre de haydi siz getirin; hem bu iş için Allah'tan başka kimi*

¹⁹⁸ Draz, Muhammed Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur'ân* (Trc. Suat Yıldırım), Yeni Akademi Yay., İzmir 2006, s. 78.

¹⁹⁹ Hüseyin, Taha, *Fi'l-Edebi'l-Câhiliyyi, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin*, Beyrut 1978, s. 154.

²⁰⁰ Ali, Cevâd, *el-Mufasssal fi Târihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1970, VI, s. 495.

yardıma çağırabilirsiniz çağırım.”²⁰¹ Yine diğer bir âyette: “Yoksa Kur’ân’ı Peygamber mi uydurdu diyorlar? De ki: Haydi öyleyse Kur’ân’a benzetebilmek için uyduracağınız on sûre getirin ve sözünüzde doğrulardan iseniz Allah’tan başka gücünüzün yettiği kimseleri de yardıma çağırabilirsiniz çağırım. Ve eğer bu yardıma çağırdıklarınız size yardım edemiyorlarsa, o zaman bilin ki, bu Kur’ân ancak ve ancak Allah’ın ilminden indirilmiştir ve yine bilin ki, O’ndan başka gerçek ilah yoktur. O halde şimdi O’na teslim olacak mısınız?”²⁰² Buyrulurak Kur’ân-ı Kerim’in kaynağını, inzâlinden kıyamete kadar herhangi bir yere bağlamaya çalışanlara meydan okunmuştur.

2.1.4. Kur’ân-ı Kerim’deki Hükümlerin Cahiliye Dönemi Hükümlerinden Alındığı İddiası

Oryantalistlerden özellikle Goldziher’in savunduğu iddialardan biri de Kur’ân-ı Kerim’deki İslâm Hukuku kaidelerinin bazılarının İslâm öncesi Cahiliye Hukukundan alındığıdır. Goldziher’e göre İslâm Hukuku kaidelerinin çoğu o dönem Mekke ve Medine’de uygulanmakta olan kanunlardan müteşekkildir. Yani Hz. Peygamber İslâm Hukuku kaidelerini belirlerken Cahiliye Hukukunu baz almış ve ona göre düzenlemiştir.

Öncelikle Hicaz bölgesinde, o dönemin Cahiliye ismiyle adlandırılması hususuna değinmek gerekir. Cahiliye ıstılahi olarak İslâm öncesi Hicaz bölgesinde yaşayan Arap toplumunun bütün tavır ve davranışlarına verilen isimdir. Bilgiden yoksun kalma anlamındaki cahiliye kelimesinin o döneme isim olma sebebi kısaca insanlık dışı bir yaşamın egemen olmasıdır. Kur’ân-ı Kerim’de bu husus şöyle belirtilir: “Yoksa onlar, hâlâ İslâm’ın karşıtı cahiliye kanunları ile mi yönetilmek istiyorlar? Şüpheden uzak, doğru ve gerçek bilgiyi tanıyarak kabul edip inanmış bir toplum için Allah’tan daha güzel kanun koyucu olabilir mi?”²⁰³ Görüldüğü üzere Yüce Allah bu dönemi cahiliye olarak adlandırmış ve bu dönemin hukuk kurallarına da Cahiliye kanunları demiştir.

Cahiliye Hukukunun temelinin nereye dayandığı irdelenecek olursa, genel olarak örf'e dayandığı söylenebilir. Zira hiçbir hukuk sistemi örfün tamamen dışında değildir. Arap Yarımadası’nda özellikle Hicaz bölgesinde uygulanan hukuk sistemi büyük

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَى مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ “Yûnus 10/37,38. قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا “Hûd 11/13,14. أَنْزَلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْجِلُونَ

203 “أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَنْفَعُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ” Mâide 5/50.

oranda örf temellidir. Cahiliye Hukuku, Örfün yanında kendine temel olarak Hicaz halkının putperest inançlarını almıştır. Yine bakılacak olursa genel olarak hukuk kurallarının oluşumunda inanç sistemleri de her zaman etkili olmuştur. Üçüncü olarak da Hicaz bölgesinde mevki ve makam sahibi kimseler ile idarecilerin kendi tasarruflarıyla oluşturdukları kanunlardır ki bunlar da yine Cahiliye Hukuk kurallarının temeli sayılabilecek unsurlardır.²⁰⁴ Ayrıca şunu da göz ardı etmemek gerekir ki Cahiliye döneminde bahsedilen hukuk kurallarını uygulayan merkezi bir yönetim sistemi mevcut değildir. Örf-âdet merkezli bu sistemin uygulayıcısı ise genelde kabile reisleridir.²⁰⁵

İddiayı değerlendirirken öncelikle İslâm Hukuku'nun, İslâm öncesi Cahiliye Hukuk kurallarından nasıl ve hangi ölçülerde istifade ettiğini belirtmek gerekir. Zira İslâm Hukuku İslâm öncesi Mekke ve Medine'de uygulanan ve evrensel olan bazı hukuk kurallarını değiştirmemiş aynen yürürlükte bırakmıştır. Fakat bu uygulama İslâm Hukukunun genel olarak Hicaz'da uygulanan hukuktan devşirme olduğunu göstermez. Bilakis adalet temelli olan bazı kuralların yürürlükte kalması ve değiştirilmemesi, İslâm dininin adaleti ne kadar önemseydiğini gösterir.

İslâm Hukukunun Cahiliye Hukuku ile ilişkisine bakacak olursak karşımıza üç tür uygulama çıkacaktır. Bunlardan birincisi genel olarak İslâm Hukuku, İslâm'ın taşıdığı ruha aykırı olan uygulamaları tamamen ortadan kaldırmıştır. Bu tutuma örnek olarak İslâm Hukuku'nun; evlatlık, faiz, kan davası gibi uygulamaları tamamen kaldırması verilebilir. Bunlardan ikinci ise İslâm Hukuku'nun hiç müdahale etmeyip, olduğu gibi bıraktığı uygulamalardır. Bunlara örnek olarak Kâbe hizmetleri, Arapların misafirperverliği gibi İslâm'ın ruhuna aykırı olmayan kurallar verilebilir. İslâm Hukuku bu nevi uygulamaları olduğu gibi yürürlükte bırakmıştır. Son olarak hüküm itibarıyla İslâm'a aykırı olmamakla beraber bazı yönleri sıkıntılı olan uygulamalardır. Bunları da İslâm Hukuku tashih edip yürürlükte bırakmıştır. Bu tür uygulamalara örnek olarak miras, talak, mehir gibi hususlar verilebilir.²⁰⁶ Görüldüğü üzere İslâm Hukuku adalet temeli üzerine kuruludur. Kendisi gibi adalet temeli üzerine kurulu olan herhangi bir hukuk sistemiyle benzerlik göstermesi gayet doğal bir olaydır.

Son olarak şunu belirtmek yerinde olacaktır: İslâm Hukuku'nun diğer hukuk sistemlerinden etkilenip etkilenmediği hususunda 1932 yılında Lahey'de toplanan

²⁰⁴ Sönmezsoy, *Kur'an ve Oryantalistler*, s. 87.

²⁰⁵ Köse, Saffet, *İslâm Hukukuna Giriş*, Hikmetevi Yay., İstanbul 2016, s. 77.

²⁰⁶ Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 76.

Milletlerarası Hukuk Kongresinde, müslüman hukukçuların yapmış oldukları savunma sonrasında İslâm Hukuku'nun hiçbir beşeri hukuk sisteminden etkilenmediği sonucuna ulaşılmıştır.²⁰⁷ Diğer hususlarda olduğu gibi Oryantalizm'in bu konudaki iddiaları da asılsız ve karalama amaçlıdır.

2.1.5. Hz. Peygamber'in Geçirdiği Psikolojik Rahatsızlıklar Sonucu Kur'ân-ı Kerim'i Oluşturduğu İddiası

Oryantalistlerin Kur'ân-ı Kerim'in kaynağı hususundaki diğer bir görüşleri ise Hz. Peygamber'in sara, epilepsi tarzı hastalıklarının olduğu ve bu hastalıkların neden olduğu nöbetlerden sonra kendine vahiy geldiği hissine kapıldığıdır. İlgili oryantalistlere göre Kur'ân-ı Kerim âyetleri Hz. Peygamber'in hasta zihin yapısının doğal bir sonucu ve kendi varsayımlarıdır. İddiaya göre Hz. Peygamber gençlik yıllarından beri epilepsi hastasıdır. Çoğu zaman derin düşüncelere dalmış ve içinde yaşadığı toplumu düşünmüştür. Geçirdiği hastalık sebebiyle kendine vahiy geliyor hissine kapılmış ve nöbet sonrasında bu düşüncelerini kelama aktarmıştır. Özellikle İsra ve Miraç hadiseleri de²⁰⁸ bu atak ve nöbetler sonrasında iddia ettiği durumlardan bazılarıdır. Oryantalistlerin bu iddialarına sunmuş oldukları en kuvvetli delilleri ise Hz. Peygamber'in vahiy alırken girmiş olduğu sıkıntılı hâl olmuştur.

Değerlendirme hususuna geçmeden İslâmi kaynaklarda özellikle vahiy gelirken Hz. Peygamber'in yaşamış olduğu tecrübenin nasıl olduğu hususuna değinmek gerekir. İslâmi kaynaklar Hz. Peygamber'in vahiy alırken bazı olağan dışı hallere girdiğini şöyle nakletmektedir: Hz. Peygamber'e vahiy geldiği esnada Hz. Peygamber'in uykusu gelir, vücudu kaskatı olur ve ağırlaşır. Hz. Peygamber, kendinden geçer, en soğuk günlerde bile terler, gözleri açık ise belli bir noktaya diker, bazen de horultuya benzer bir ses çıkarırdı.²⁰⁹

Hz. Peygamber'in bu halleri İslâm âlimleri tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Mesela İbn Haldun bu meselede Hz. Peygamber'in aracı melek Cebrâil'den vahiy alabilmek için melekût âlemine yükseldiğini ve bu şekilde vahiy aldığını belirterek şöyle der: “Vahyin nuru ortaya çıktığı vakit peygamberler yanlarında bulunanlardan büsbütün kaybolarak maneviyata yönelmiş olurlar. Dışarıdan

²⁰⁷ Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 76.

²⁰⁸ Palmer, Edward Henry, *The Quran*, Clarendon Press, London 1880, VI, s. 14.

²⁰⁹ Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 74.

bakıldığında uyuyor veya bayılmış zannı uyandırırılar. Hâlbuki o durumda bu hallerden hiçbirisi söz konusu değildir. Hakikatte kendileri horuldama halinde iseler de ruhları tanrısal cezbeden ötürü yüce olan ruhlar ve meleklerle ruhani münasebet ve temaslarda bulunup, bunları müşahedeye dalmış oldukları için beşer anlayışının büsbütün dışında bir durumdadırlar. Bu cezbe anında peygamberler fısıldayarak söylenen sözleri işitir ve anlarlar.”²¹⁰

Konu ile alâkalı benzer bir görüş de Kirmânî’ye aittir. Kirmânî ilgili görüşünü şu şekilde aktarmıştır: “Vahiy, meleklerle insan arasında meydana gelen bir konuşmadır. İki taraf arasında bir çeşit eşitlik gerçekleşmedikçe yani konuşan ile dinleyen arasında bir ilişki olmadıkça, karşılıklı bir kelime alışverişi, öğretim ve öğrenim mümkün değildir. Bunun iki yolu vardır. Ya dinleyen konuşanın galip etkisiyle derin bir kişisel değişikliğe uğrar ya da konuşan dinleyenin sıfatlarına bürünerek bir beşer suretine girer. Hz. Peygamber’in vahiy alması her iki şekilde de vuku bulmuştur.”²¹¹

Görüldüğü üzere vahyin alım aşamasında Hz. Peygamber’in bazı fiziksel değişimlere uğradığı islâmi literatürde de mevcuttur. Yalnız burada değinilmesi gereken husus, vahiy alışı esnasında Hz. Peygamber’de oluşan değişim sadece fiziksel olmuş ve iddia sahiplerinin bahsettiği gibi ruhsal olmamıştır. Bunun yanında eğer Hz. Peygamber geçirdiği sara ve benzeri hastalık nöbeti sonrasında Kur’ân âyetlerini rastgele uydurduysa nasıl olurda Arap Dili ve Belağatı açısından bu kadar mükemmel bir kitap ortaya koyabilmiştir. Zira nöbet geçiren bir insanın konuşmaması veya konuşursa da anlamsız sözler sarf etmesi gerekmez midir? Görüldüğü üzere oryantalistlerin bu iddiası da mantık süzgecinden geçirildiğinde sadece bir varsayım olduğu görülecektir. Ayrıca oryantalistler bu konuda kendi aralarında da bir mutabakata varamamışlardır. Zira bu çalışmada görüşlerine değinilen Oryantalistler Watt ve Hirschfeld, ilgili görüşün tutarsız olduğunu ifade etmişlerdir.²¹²

Hız. Peygamber’in Kur’ân âyetlerini uydurduğu iddiası Kur’ân ı Kerim’in bütünlüğü içerisinde ele alınacak olursa tutarsız bir iddia olduğu anlaşılacaktır. Şöyle ki Kur’ân âyetlerinden bazıları Hız. Peygamber’in bir kısım davranışlarını eleştirmiş ve bu hususta Hız. Peygamber’in takındığı tavrın yanlış olduğunu ifade etmiştir. Örneğin En’âm Sûresi elli ikinci ayetinin sebebi nuzûlüne bakıldığında, Kureys’in ileri gelenleri

²¹⁰ İbn Haldun, *Mukaddime* (Trc. Zakir Kadiri Ugan), İstanbul 1986, I, s. 217.

²¹¹ Kirmânî, Muhammed b. Yusuf, *Sahihu ’l-Buhârî bi şerhi ’l-Kirmânî*, Beyrut 1981, I s. 28.

²¹² Yaşar, *Oryantalistlere Göre Kur’ân ’ın Kaynağı ve Metinleşmesi*, s. 115.

bir gün Hz. Peygamber'e: "Yanındaki fakir müslümanları kovarsan seninle otururuz." Demişlerdi. O sırada Hz. Peygamber'in yanında Ammâr b. Yâsir, Suheyb b. Sinan, Bilal b. Rebah, Habbâb b. Eret bulunmaktaydı. Hz. Peygamber bunun üzerine şöyle dedi: "Ben müminleri yanımdan kovamam." Bunun üzerine mekkeli müşrikler: "Biz senin yanına geldiğimizde onlar kalkıp gitsinler zira biz onlarla oturmayı gururumuza yediremiyoruz, biz kalkınca onlar tekrar senin yanına gelsinler." Demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber onların müslüman olmaları umuduyla taleplerine evet şeklinde yanıt vermiştir.²¹³ Bu olay üzerine bahsi geçen âyeti kerime inzâl olmuştur. Bu âyeti kerimede mealen şöyle buyrulmuştur: *"O halde, Rablerinin rızasını isteyerek, sabah akşam Allah'a yalvaran, ekonomik ve sosyal yönden güçsüz olan insanları, inanmayan kimselerin -çevresinde fakirler toplanmıştır- diye alay etmeleri yüzünden yanından kovma. Sen onların hesabından sorumlu değilsin, tıpkı onların da hiçbir şekilde senden sorumlu olmadıkları gibi. Öyleyse o fakirleri kovarsan, varlık sebebine aykırı davranmış olursun."*²¹⁴ Görüldüğü üzere bu âyeti kerimede Hz. Peygamber ikaz edilmiş ve takındığı tavrın yanlış olduğu Yüce Allah tarafından bildirilmiştir.

Kehf Sûresi yirmi sekizinci âyeti kerimesinde Hz. Peygamber benzer bir şekilde Yüce Allah tarafından şu şekilde ikaz edilmiştir: *"Ve Rabbinin hoşnutluğunu umarak, sabah akşam O'na yalvarıp yakaranlarla birlikte, sen de başına gelecek sıkıntı ve zorluklara katlan. Dünya hayatının cazibesine kapılarak gözlerini onlardan ayırma. İyi ve güzel olan ne varsa, hepsini terk edip yalnızca bencil arzuları peşine düştüğü için, kalbini bizi hatırlamaya karşı duyarsız kıldığımız kimseye de uyma, zaten o işinde sınırı aşmıştır."*²¹⁵

Yine Abese Sûresi ilk âyetlerinin sebebi nüzûlü şöyle dile getirilmiştir: Hz. Peygamber putperest önderlerin ikna edilmesi halinde onları izleyen halkın İslâm'ı daha kolay benimseyecekleri düşüncesiyle Mekke'nin ileri gelenleriyle meşgul oluyordu. Böyle birine yaptığı konuşmanın ortasında yanlarına gelen bir âmânın (Abdullah ibn Mektûm) zamansız sorularından rahatsız olarak yüzünü ekşitmiş ve O'na cevap vermemiştir. Allahu Teâlâ, Resûlünü sitemli bir ifadeyle uyarmış; O'nun, kimlere

²¹³ Zemahşeri, Ebü'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed, *el-Keşşâf 'an Hâkâiki Ğavâmizi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil* (Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz), Mektebetü'l-Ubeykân, Riyâd 1998, II, s. 26.

²¹⁴ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِكُمْ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ "فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ" En'âm 6/52.

²¹⁵ وَأَصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَ مَا لَا تَعُدُّ عَيْنُكَ عَنْهُمْ تُرِيدُونَ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِيعْ مَنْ أَغْوَيْنَا قَلْبَهُ "عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا" Kehf 18/28.

verilecek öğüdün daha verimli olacağını kesin olarak bilemeyeceğini, topluluğun ileri gelenlerinden de sorumlu olmadığını bildirmiştir. Bundan etkilenen Hz. Peygamber'in, daha sonra zaman zaman Abdullah'ı gördüğünde: "Kendisinden dolayı rabbimin beni azarladığı şahsa merhaba!" Diyerek O'na iltifatta bulunduğu rivayet edilmektedir. Bu vb. bazı iltifatlarının yanında, iki kez gazaya çıktığında yerine Medine'de kalanlara namaz kıldırarak için O'nu görevlendirmiştir.²¹⁶

İşte bu vb. rivayet ve âyeti kerimeler, Hz. Peygamber'in Kur'ân âyetlerini uydurmuş olabilme iddiasını tamamen çürütmektedir. Zira eğer Kur'ân-ı Kerim Hz. Peygamber'in uydurması ise Hz. Peygamber kendi kendini niçin eleştirmiştir? Sorusu akla gelmekte ve dolayısıyla Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'in muhteviyatına herhangi bir müdahalesinin olmadığı net bir şekilde anlaşılmaktadır.

2.2. Oryantalistlerin Kur'ân-ı Kerim'in Metinleşmesi Ve Sonraki Nesillere İntikali Hususundaki Görüşleri

Bu başlık altında oryantalistlerin, Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber tarafından ezberlenmesi, vahiy kâtiplerine yazdırılması, vefatından sonra Hz. Ebûbekir döneminde bir araya toplanması, Hz. Osman döneminde istinsah edilmesi ve sonraki nesillere intikali konusundaki eleştirilerine değinilecek ve bu eleştiriler değerlendirilecektir. Konu ile ilgili İslâmi kaynaklarda yer alan malumat çalışmanın ilgili bölümlerinde verilmiştir. Burada alt başlıklar altında oryantalist iddialar ele alınıp bunların tutarsız tarafları irdelenecektir.

2.2.1. Oryantalistlerin Kur'ân-ı Kerim'in Mekke Döneminde Yazdırılması İle İlgili İddiaları

Oryantalist Régis Blachéré'in özellikle vurguladığı iddiaların başında; Hz. Peygamber'in inen âyetleri Mekke döneminde kayıt altına aldırmadığı, Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin ezber yöntemiyle hafızalarda muhafaza edildiği iddiası gelmektedir. İddiaya göre Kur'ân-ı Kerim âyetleri; Mekke döneminde yazdırılmamış, Medine'de kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Dolayısıyla Mekke döneminde inen Kur'ân-ı Kerim âyetleri on

²¹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, s. 217.

üç yıl boyunca hafızalarda muhafaza edilmiş ve Medine döneminde çeşitli hatalarla kayıt altına alınmıştır.²¹⁷

Bu yaklaşıma yakın bir iddia da Oryantalist Jeffery 'ye aittir. Jeffery iddiasında Hz. Peygamber'e vahiy geldiği dönem içinde inen âyetlerin tamamının yazıya geçirilmediğini, sadece bazı âyetlerin kayıt altına alındığını; yazıya geçirilmeyen âyetlerin ise hafızalarda muhafaza edildiğini iddia etmiştir. Bu iddiasını kuvvetlendirmek için Yemâme Savaşı'ndaki hafız sahâbîlerin şehit olmaları ile Kur'ân-ı Kerim'in yok olma tehlikesinin ortaya çıktığını göstermiştir.²¹⁸ Zira iddiaya göre Kur'ân-ı Kerim eğer yazılı nüshalarda olmuş olsaydı hafız sahâbenin şehit olması Kur'ân-ı Kerim'in yok olma tehlikesini ortaya çıkarmazdı.

Batılı oryantalistlerin en meşhur görüşlerinden bir diğeri ise vahyin yazılma olayının Hz. Peygamber'in vahiy aldığı ilk yıllarda değil de hicrete yakın bir zamanda olduğu iddiasıdır. Zira birçok oryantalist vahyin gelmeye başladığı ilk yıllarda inen âyetlerin yazılmadığı görüşündedir. İlgili görüşte olanlar Hz. Peygamber'in hicrete yakın bir zamanda bazı âyetleri yazdığını, öncesine ait yazılanların ise bazı dua sözleri ve hukuki düzenlemeler içeren âyetler olduğu görüşünü savunmuşlardır. Vahiy kâtiplerinin gelen âyetleri hemen yazıya geçirdiği olayını reddetmiş veya imkânsız görmüşlerdir. Bu görüşte olan oryantalistler, vahiy kâtiplerini sadece kabileler ve ülkeler arası yazışmalarda görev alan kimseler olarak varsaymışlardır.²¹⁹

Diğer bir oryantalist olan Mingana: "Muhammed yapmış olduğu hicretten ve savaşlardan sonra bu kadar âyeti nasıl hatırında tutmuş ve kaleme aldırmıştır." Şeklindeki sözleriyle Hz. Peygamber'in vahyi bizzat kendisinin yazdığını gerçeğini reddetmiş ve Kur'ân'ın Hz. Peygamber döneminden sonra kaleme alındığı tezini savunmuştur.²²⁰

Öncelikle Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim âyetlerini Mekke döneminde yazdırmadığı iddiasına değinmek gerekirse bu iddianın asılsız olduğu vahiy kâtipliği kurumunun varlığı ile sabittir. Zira Hz. Peygamber kendisine inen âyetleri önce kendisi ezberlemiş²²¹ sonrasında ise vahiy kâtiplerine yazdırmıştır.²²² Hz. Peygamber'in

²¹⁷ Blach  r  , Regis, *Le Coran*, Paris 1976, s. 20.

²¹⁸ Jeffery, *Materials*, s. 6.

²¹⁹ Jeffery, *Materials*, s. 5,6.

²²⁰ Mingana, *The Transmission of the Koran*, s. 412.

²²¹ Sâbûnî, *et-Tibyân*, s. 46.

²²² İbn Hacer, *Fethu 'l-bârî*, IX, s. 22.

Mekke’de ilk vahiy kâtipliğini yapan sahâbî ise Abdullah b. Sâ’d b. Ebî Serh’dir. Ebî Serh’in sonradan irtidat ettiğini ve müslümanların aleyhine yapmış olduğu bazı eylemlerini ileten rivayetler, Hz. Peygamber’in vahyi Mekke döneminin başından itibaren yazdığını göstermektedir. İlgili rivayette Abdullah b. Sâ’d b. Ebî Serh, Mekke döneminde Hz. Peygamber’in söylediği âyetleri yazarken bazı ibareleri kasıtlı olarak yanlış yazmış, sonrasında ise irtidat etmiştir. Ebû Serh, irtidat ettikten sonra bazı yeni müslüman olan kimseleri müşriklerin ileri gelenlerine ihbar etmiş ve bu kimselerin işkence görmelerine sebep olmuştur.²²³ Bu rivayet Hz. Peygamber’in inen vahyi Mekke döneminden itibaren yazdığını göstermesi açısından önemlidir.

Hiz. Ömer, Hz. Peygamber’in yanına giderken karşılaştığı kimselerin kendisine kız kardeşinin de müslüman olduğunu söylemeleri üzerine yolunu değiştirmiş ve kız kardeşinin evine gitmiştir. Evin içerisinde okunan Kur’ân’ın sayfalar üzerinden okunuyor olması da Kur’ân-ı Kerim âyetlerinin Mekke döneminde yazıya aktarıldığını ispatlamaktadır.²²⁴

Kur’ân-ı Kerim’deki bazı âyeti kerimeler, Hz. Peygamber’in Kur’ân vahyini yazdığını göstermektedir. Yüce Allah Abese Sûresi’nde mealen: *“Hayır hayır, böyle yapma. O Kur’ân elbette bir öğüttür. Bunun için kim istekliyse O’nu hatırlayıp öğüt alabilir. O Kur’ân Allah katında kıymetli, şerefli şanlı sahifelerdedir. Değeri yüksek, makamı yüksek ve insanî ve şeytani katkılardan ve her türlü eksiklikten uzak ve tertemizdir. O şanlı sahifeler ki, Allah’ın kendisiyle peygamberleri arasında elçi kıldığı meleklerin elleriyle gönderilip yayılmaktadır.”*²²⁵ Buyurarak Kur’ân-ı Kerim âyetlerinin sahifelerde olduğunu belirtmiştir. İlgili sûrenin Mekki olması da Kur’ân vahyinin Mekke döneminde sahifelere kaydedildiğini göstermektedir.

Görüldüğü üzere kaynaklar Kur’ân-ı Kerim’in inmeye başladığı andan itibaren ezberlenip yazıya geçirildiğini net bir şekilde göstermektedir.

²²³ Taberi, *Camîu’l Beyan*, VII, s. 181.

²²⁴ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü’n-Nebeviyye* (Thk. Mustafa es-Sakka), Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Kâhire 1955, I, s. 370; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, s. 80; Hamidullah, *Kur’ân Tarihi*, s. 41.

²²⁵ “كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ” Abese 80/11-15.

2.2.2. Oryantalistlerin Kur'ân-ı Kerim'in Cem Edilmesi İle Alakalı İddiaları

Hız. Peygamber'in inen Kur'ân-ı Kerim âyetlerini yazdırdığı malzemelerin daha sonraki süreç içerisinde korunamadığı ve kaybolduğu iddiası da oryantalistlerin ileri sürdüğü iddialardandır.²²⁶ Ayrıca Hız. Ebûbekir döneminde gerçekleştirilen cem faaliyetinin, resmi bir organizasyon değil de, Hız. Ebûbekir'in yapmış olduğu şahsi bir nüsha oluşturma çabası olduğunu iddia etmişlerdir. Bu nüshanın Hız. Ömer'den sonra kızı Hız. Hafsa'ya verilmesini de iddialarına dayanak göstermişlerdir.²²⁷ Mesela Oryantalist Blachéré, Hız. Ebûbekir döneminde yapılan derleme faaliyetinde bütün Kur'ân metinlerinin bir araya toplandığını belirtmiş; ama eleştirisini bu derlemenin resmi değil de kişisel olduğu iddiasıyla gündeme getirmiştir.²²⁸

Burada hemen şu hususa dikkat çekmek yerinde olacaktır. Oryantalist Blachéré ve diğer iddia sahiplerinin dediği gibi yapılan derleme faaliyeti kişisel bir koleksiyon ise neden derlenen Kur'ân-ı Kerim, Hız. Ebûbekir'den sonra Hız. Ömer'e verilmiştir. Zira yapılan derleme kişisel bir koleksiyon olsa Hız. Ebûbekir tarafından kendisinden sonra halife olan Hız. Ömer'e değil de kendi akrabalarından veya evlatlarından birine mesela Hız. Aişe'ye verilmiş olması gerekmez miydi? Şeklindeki sorunun cevapsız kalması iddianın tutarsızlığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. O dönem sahâbeden bazılarının ellerinde kişisel nüshaların olması, yapılan derlemenin kişisel olduğunu göstermemektedir. Dolayısıyla yapılan cem faaliyeti resmi bir çalışma olup sonraki dönemde yapılan istinsah faaliyetine kaynak teşkil etmiştir.

Bu iddiaların yanında Hız. Ebu Bekir döneminde böyle bir derleme faaliyetinin hiç yapılmadığını, Hız. Osman döneminde yapılan istinsah faaliyetine dayanak olarak göstermek için böyle bir derleme faaliyetinin yapılmış gösterildiği iddia edilmiştir.²²⁹ Bazı oryantalistlere göre Kur'ân-ı Kerim âyetleri muhtelif bazı malzemeler üzerine yazılı olduğundan zamanla kaybolmuş ve Hız. Ebûbekir dönemindeki derleme faaliyeti yapılırken Mushâf'a alınamamıştır. Dolayısıyla yapılan cem faaliyeti eksik, hatalı ve ihtilaflı olmuştur.²³⁰ Blachéré bu tür iddialarının yanında kaleme aldığı eserinde cem

²²⁶ Blachéré, *Le Coran*, s. 20.

²²⁷ Nöldeke, Theodore, *Kur'ân Tarihi* (Trc. Muammer Sencer), İlke Yay., y.y. 1970, s. 26,27; Jeffery, *Materials*, s. 7.

²²⁸ Blachéré, *Le Coran*, s. 20.

²²⁹ İbn Warraq, *The Origins of the Koran*, Prometheus Books, New York 1998, s. 11.

²³⁰ Blachéré, *Le Coran*, s. 21.

olayı ile alakalı şu ifadeleri dile getirmiştir. “Resûl ve Ashâbının yapmış oldukları işleri bulundukları hal üzere bırakmaları, Arap milletinin sadece hazırı düşündüklerini, gelecek ile alakalı kaygılarının olmadığını göstermektedir. Müslümanların Resûl döneminde Kur’ân’ı cem etmekten geri durmalarının nedeni ise Arap milletinin bu tutumudur. Zira cem olayına acil bir ihtiyaç yoktu. Resûl’ün kendine halife tayin etmemesinin sebebi de yine bu hususu göstermektedir.”²³¹

Kur’ân-ı Kerim’in Hz. Ebûbekir döneminde derlenmediği iddiası değerlendirilecek olursa tarih kaynakları bu iddiayı çürütmektedir. Zira tarih kaynaklarında Kur’ân-ı Kerim’in ilk olarak Hz. Ebûbekir döneminde Yemâme Savaşı’ndan sonra derlendiği itiraza yer vermeyecek kadar açıktır.²³² Burada şuna da değinmek gerekir ki oryantalistlerin bu eleştirilerini özetleyen Watt’ın, bir taraftan Hz. Peygamber’in vahyi yazdırmadığına yönelik şüpheler taşıması diğer taraftan cem olayının sebeplerinden olan hafız sahâbenin zikredilen savaşlarda şehit olmasının cem için bir sebep olmadığını, devamla Kur’ân âyetlerinin yazılı olduğunu savunması müthiş bir tutarsızlıktır.²³³ Bu tür bilimsel etikten yoksun iddialar ve tutarsızlıklar cem olayının Hz. Ebûbekir döneminde yapılmadığını kanıtlar nitelikte değildir.

2.2.3.Oryantalistlerin Kur’ân-ı Kerim’in İstinsahı İle Alakalı İddiaları

Oryantalist Blachéré, konu ile alakalı iddialarını Hz. Osman döneminde istinsah edilen Kur’ân-ı Kerim nüshalarının Hz. Ali’yi halife tayin eden âyet ve sûrelerin hazf edildiğini öne süren bir takım şia âlimlerine dayandırmıştır. Blachéré’in bu iddiasını dayandırdığı temel hareket noktası, Hz. Ali’nin Kur’ân-ı Kerim’de açıkça imam ve halife tayin edildiğini gösteren âyet ve sûrelerin var olduğu varsayımdır.²³⁴

Bu iddia değerlendirilecek olursa, bu tür âyetlerin var olması ve hazf edilmeye çalışılması en başta Hz. Ali tarafından kabul edilmemesi gereken bir durumdur. Bilakis Hz. Ali cem ve istinsah faaliyetleri hususunda Hz. Ebûbekir ve Hz. Osman’ı medh edip övmüştür. Bunun yanında vefatları sonrasında cem ve istinsah faaliyetleri sonrasında şahsi nüshaların imha edilmesini eleştirenlerle de mücadele etmiş ve yapılan imha

²³¹ Blachéré, Régis, *Introduction au Coran*, Paris 1947, s. 16.

²³² İbn Sa’d, *Tabakât*, III, s. 281; Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 10; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, IX, s. 10; Süyûtî, *el-İtkân*, I, s. 58.

²³³ Watt, *Mahomet*, s. 55-57.

²³⁴ Blachéré, *Le Coran*, s. 22.

işleminin haklılığını savunmuştur.²³⁵ Bunun yanında Oryantalist Blach  r  'in bu iddiayı dillendirirken göz ardı ettiği nokta   ia   limlerinin otorite kabul ettiği birçok tefsir   limi bu iddiayı reddetmişlerdir. Konu ile alakalı olarak   ii müfessir Tabersi, Kur'ân metninde metinleşme sırasında herhangi bir ekleme ve hazfın asla olmadığını açık ve net bir şekilde ifade etmiştir.²³⁶

Oryantalistlerin istinsah olayı ile alakalı diğer bir eleştirisini ise Müsteşrik Caetani tarafından dile getirilmiştir. Caetani, Hz. Osman'ın Kur'ân-ı Kerim'i istinsah faaliyetini siyasi bir çalışma olarak ele almış ve değerlendirmiştir. Yapmış olduğu değerlendirmede kurrâ sa   benin Kur'ân bilgisini devlet adamlarına karşı kendi kişisel menfaatleri doğrultusunda kullandıklarını iddia etmiştir. Bunun yanında kurrâ sa   benin, halkın kendilerinin ilmine göstermiş oldukları saygıyı kullanarak insanları halifeye karşı kışkırtmak istediklerini iddia etmiştir. Tüm bunlara karşı Hz. Osman'ın da bu kurrâ sa   benin toplum nezdindeki etkisi ve saygınlığını, devlet otoritesine yapmış oldukları baskıları bitirmek için Kur'ân-ı Kerim'i çoğaltma yoluna gittiği tezini savunmuştur. Zira savunulan teze göre Kur'ân-ı Kerim nüshaları çoğalınca insanlar Kur'ân nüshalarına daha kolay ulaşacak ve bir bakıma bu mihnetten kurtulacaklardı. Bu iddiaların yanında ilgili oryantalist tezini savunmak için Hz. Osman'ın istinsah faaliyeti sonunda şahsi nüshaları imha ettirdiğini de delil olarak sunmuştur.²³⁷

Öncelikle istinsah faaliyeti sonrasında   ahsi Kur'ân nüshalarının yakılmasının çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan birincisi şahsi nüshaların özenle derlenmeyip i  lerinde bazı hataları barındırmalarıdır. Zira Hz. Osman,   o  altma esnasında bu tür hatalı nüshaları kayda aldırılmamı   ve istinsah sonrasında imha ettirmiştir. Şahsi nüshaların imha edilmesinin diğer sebebi ise bu nüshaların bazı   yetlerde eksiklik bazı   yetlerde ise açıklama ve tefsir özelliği taşıyan ziyade açıklamaları barındırmalarındandır. Zira sonraki dönemlerde olası ihtilafların önüne geçilebilmesi açısından bu nüshaların imha edilmesi hayati önem arz etmiştir. Kıraat ihtilaflarını gidermek için yapılan istinsah faaliyetinden sonra böyle bir adım atılmamış olsa, ileride yeni bir ihtilafa kapı aralanmış olacaktır.

Şuna da değinmek yerinde olacaktır ki; eğer Hz. Osman, iddia sahibinin bahsettiği amaçla şahsi nüshaları imha etmiş olsaydı, bunu aleni bir şekilde değil de

²³⁵ Sicistânî, *el-Mesâhif*, s. 169.

²³⁶ Zerkânî, *Menahil*, I, s. 281.

²³⁷ Caetani, Leone, *  sl  m Tarihi* (Trc. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul 1927, s. 382.

gizlilik içerisinde yapar ve olası tepkilerin önüne geçmiş olurdu.²³⁸ Bilakis Hz. Osman aleni bir biçimde istinsah faaliyetini başlatmış ve beş yıl gibi uzun bir zaman dilimi içerisinde bu faaliyeti sonuçlandırmıştır. Tamamlanan nüshalardan biri sahâbeye okunmuş ve sahâbe okunan nüshanın arza-i ahirede Hz. Peygamber'in okuduğu Kur'ân olduğu hususunda icma etmiştir.²³⁹ Dolayısıyla istinsah faaliyeti iddia sahiplerinin bahsettiği gibi siyasi bir amaç taşımamaktadır. Ayrıca kurrâ sahâbenin Kur'ân bilgisiyle şahsi menfaat sağlama iddiası ve siyasi baskı meselesine gelince; o dönemde kurrâ sahâbe sayısının çokluğu, bu iddianın zayıf olduğunu kanıtlar niteliktedir. Zira ilgili bölümde üzerinde durulduğu gibi sahâbenin birçoğu Kur'ân'ı ezbere biliyordu ki tarih kaynaklarında sahâbe için: “Onların İncilleri göğüslerindedir.” Denmiştir.²⁴⁰ Dolayısıyla Kur'ân'ı ezbere bilenlerin sayısının az olması durumunda belki bu iddia zemin bulabilirdi ki böyle bir durum söz konusu değildir.

Hz. Osman dönemi istinsah faaliyetine bir eleştiri de Oryantalist Jeffery'den gelmiştir. İlgili eleştiride istinsah faaliyeti sadece kıraat farklılıklarını giderme çabası olarak görülmüştür. Oryantalist Jeffery istinsah öncesinde Medine'de bulunan Kur'ân nüshalarının standart metin olarak kabul edildiğini ve sadece bu nüshalar temel alınarak istinsah faaliyetinin gerçekleştirildiğini, diğer nüshaların kayda alınmadığını iddia etmiştir.²⁴¹

İlgili iddia değerlendirilecek olursa öncelikle istinsah edilen nüshaların yedi harf ruhsatını içermediğini belirtmek yerinde olacaktır. Kuvvetle muhtemel iddia sahibi Hz. Ebûbekir döneminde cem olunan Kur'ân-ı Kerim nüshasının yedi harf ruhsatını içerdiği halde istinsah edilen Kur'ân nüshalarının yedi harf ruhsatını içermemesinden hareketle bu kanıya varmıştır. Ama dikkatten kaçmaması gereken husus istinsah olunan nüshaların yedi harf ruhsatını içermemesi, düşünüldüğü gibi sadece Medine'de bulunan Kur'ân nüshalarının temel alındığını göstermez. Çünkü Hz. Osman istinsah faaliyetine daha başlamadan şu çağrıda bulunmuştur: “Ey insanlar! Hz. Peygamber ile beraber Medine'de on üç yıl yaşadınız. Halen daha sizler Kur'ân kıraati hakkında yok falanın kıraati, yok filanın kıraati şeklinde tartışıyorsunuz. Hatta kimileri senin kıraatin doğru değil şeklinde kıraat inkârında bulunuyor. Bu yüzden sizden kimin yanında Kur'ân'a ait

²³⁸ Binşık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, s. 64.

²³⁹ Ebû Şâme, *el-Mürşidu'l-vecîz*, s. 73.

²⁴⁰ Zerkânî, *Menâhil*, I, s. 242.

²⁴¹ Jeffery, *Materials*, s. 8.

bir şey varsa onu getirsin.”²⁴² Hz. Osman’ın bu talimatı çerçevesinde yanında Kur’ân’dan herhangi bir nüsha bulunan kimseler bu nüshaları komisyona teslim etmişlerdir. Bu nüshaları teslim ederken bunların Hz. Peygamber huzurunda yazıldığı hususunda bir de şahit getirmişlerdir. Getirilen bu nüshalar istinsah komisyonu tarafından derlenmiştir. Bu ikinci derleme faaliyetinde ilk olarak Ahzâb Sûresi’nin yirmi üçüncü âyeti kerimesinde, sonra da Tevbe Sûresi’nin son iki âyeti kerimesinin tespitinde ihtilaf yaşanmıştır. Bu ihtilaflar Huzeyme b. Sâbit’in şahitliği ile giderilmiştir.²⁴³ Bu ikinci derlemenin ardından Hz. Osman, Hz. Ebûbekir döneminde derlenen Kur’ân’ı Hz. Hafsa’dan istemiş ve her iki derlemeyi karşılaştırıp herhangi bir fark olmadığını gördükten sonra istinsah faaliyetine başlamıştır.²⁴⁴ İşte bütün bu rivayetlerin varlığı istinsah faaliyetinde sadece Medine nüshalarının değil Kur’ân ile ilgili bütün nüshaların tıpkı cem olayındaki gibi bir araya getirildiğini kanıtlamaktadır.

Diğer bir Oryantalist Mingana, Kur’ân metninin mushâf haline getirilmesinin Hz. Osman döneminde değil de daha sonraki süreç içerisinde vuku bulduğunu iddia etmiştir. Mingana ve takipçilerine göre Kur’ân metninin kitap haline gelmesi Irak valisi Haccac b. Yusuf zamanında gerçekleşmiştir. Mingana, iddiasında Kur’ân-ı Kerim’e Hz. Peygamber’in vefatından Haccac b. Yusuf zamanına kadar siyasi çekişmeler ve sıkıntılardan dolayı bazı eklemeler yapıldığını savunmuştur.²⁴⁵

Öncelikle şu hususu belirtmek yerinde olacaktır: Hz. Osman döneminde istinsah olunan Kur’ân-ı Kerim ile günümüz Kur’ân-ı Kerim’leri arasında herhangi bir farkın olmadığını iddia etmek yanlıştır. Zira çalışmanın ilgili yerlerinde Hz. Osman dönemi sonrasında yapılan Kur’an çalışmaları ifade edilmiştir. Kısaca değinmek gerekirse Hz. Osman’dan sonra yapılan Kur’ân-ı Kerim çalışmaları şöyle sıralanabilir: Hareke amaçlı noktalama, harflerin birbirlerinden ayırt edilebilmeleri için konulan noktalama, hareke amaçlı noktalar ile harf noktalarının ayırt edilebilmesi için hareke noktalarının günümüz hareke çizgileri halini alması, âyetlerin birbirlerinden ayrılması için yapılan işaretleme, mana bütünlüğünü sağlamak amacıyla konulan secavend işaretleri, cüz-hizb ve sûreleri birbirlerinden ayıran işaretlemeler ile secde âyetlerini gösteren işaretlemelerdir.²⁴⁶

²⁴² Sicistâmî, *el-Mesâhif*, s. 23.

²⁴³ Taberî, *Câmi ‘u l-Beyân*, I, s. 61.

²⁴⁴ Taberî, *Câmi ‘u l-Beyân*, I, s. 61.

²⁴⁵ Mingana, *The Transmission of the Koran*, s. 412-414.

²⁴⁶ Çetin, *Kur’ân İlimleri*, s. 156.

İddia sahibinin ismini zikrettiği kişi olan Haccac b. Yusuf zamanında zikredilen faaliyetlerden; harflerin birbirlerinden ayırt edilebilmeleri için Filolog Nasr b. Âsım tarafından yapılan noktalama çalışması yani i'cam yapılmıştır. Dolayısıyla Hz. Osman sonrası yapılan çalışmalar içerik ile alakalı olmayıp, bazı şekilsel düzenlemelerdir. İddia sahibinin yapılan bu şekilsel düzenlemeleri Kur'ân-ı Kerim'e eklemeler yapıldığı şeklinde lanse etmesi ilgili oryantalistin ne kadar art niyetle çalıştığını göstermektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki Hz. Osman döneminde istinsah edilen Kur'ân nüshaları ile günümüz Kur'ân-ı Kerim'leri arasında içerik bakımından herhangi bir fark yoktur. Hz. Osman döneminde istinsah edilen Kur'ân nüshaları ile günümüz Kur'ân-ı Kerim'leri arasındaki fark sadece şekilseldir. İstinsah edilen ve günümüze ulaşan üç nüsha üzerinde yapılan araştırmalar da bu gerçeği net bir şekilde ortaya koymaktadır.²⁴⁷

²⁴⁷ Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, s. 30.

SONUÇ

Genel olarak bu çalışmanın sonucunda şu neticelere varılmıştır: Hz. Peygamber'in Kur'ân metnini İslâm öncesi kutsal metinlerden aldığı iddiasının asılsız olduğu; Hz. Peygamber'in İslâm öncesi semavi dinlerin bilginleriyle çok az görüşmesi ve bu kısa zaman dilimi içerisinde Kur'ân gibi bir şaheserin alınabilmesinin imkânsız olduğu anlaşılmıştır. Yine İslâm Hukuku kaidelerinin İslâm öncesi cahiliye adetlerinden bazılarına benzerliğinin İslâm Hukuku'nun orijinalliğine hanel getirmedığı, zira doğru olan bütün hukuk kurallarının kime ait olursa olsun evrensel olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. Kur'ân ayetlerinin o dönem zirve çağını yaşayan arap şiirinden alındığı iddiasını ise Kur'ân-ı Kerim'in bizzat kendisi iddia sahiplerine meydan okuyarak çürütmüştür. Yine Kur'ân-ı Kerim'in yahudi ve hristiyan dini müntesiplerinin birçoğunun apokrif kabul ettikleri kaynaklardan alındığı iddiasında da oryantalistler kendi aralarında birliği sağlayamamışlardır. Ayrıca apokrif kaynaklara Hz. Peygamber'in ulaştığına dair herhangi bir bilgi de mevcut değildir. Hz. Peygamber'in geçirdiği psikolojik rahatsızlıklardan sonra Kur'ân ayetlerini uydurduğu iddiasına gelinecek olursa; Kur'ân'ın edebi güzelliği ve muhteiyatında hiçbir paradoksu barındırmaması bu iddiaya verilebilecek en güzel cevap olsa gerektir.

Nitekim Kur'ân-ı Kerim, nüzûlünden kıyamete kadar bu iddialara sahip olmuş veya olacak olan bütün sistemlere ve şahıslara karşı şöyle cevap vermektedir: *“Bu Kur'ân Allah'tandır. O'ndan başkası tarafından tasarlanmış, uydurulmuş değildir. Üstelik O Kur'ân, önceki vahiylerden hakikat adına, bu güne kalmış ne varsa onu doğrulayıp, âlemlerin Rabbinden geldiğinden şüphe olmayan vahyi, özlü bir şekilde açıklayandır. Buna rağmen yine de, Allah'tan gelen gerçekleri örtbas etmeye alışık olanlar, onu Muhammed uydurdu diyorlar. Onlara de ki: Eğer doğru sözlü kimselerdenseniz, o zaman ona benzer bir sûre de haydi siz getirin; hem bu iş için Allah'tan başka kimi yardıma çağırabilerseniz çağırın.*

Kur'ân-ı Kerim'in sonraki nesillere aktarımı hususunda öncelikle Kur'ân-ı Kerim Hz. Peygamber tarafından ezberlenmiş daha sonra sahâbeye aktarılmış ve sahâbe tarafından ezberlenmiştir. Hz. Peygamber bununla da yetinmeyip inzâl olan ayetleri vahiy kâtiplerine yazdırmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonraki süreçte öncelikle Hz. Ebûbekir tarafından Kur'ân nüshaları derlenmiş olup sonrasında Hz. Osman

döneminde hem ikinci bir derleme yapılmış hem de Hz. Ebubekir döneminde yapılan derleme ile karşılaştırılmıştır. Sonrasında Kur’ân nüshaları mushaf haline getirilmiş ve çoğaltılmıştır. Tüm bu çalışmalar akabinde yapılan bazı hareke ve noktalama çalışmalarından sonra Kur’ân-ı Kerim nesilden nesile aktarılmıştır. Oryantalistlerin bu intikal aşamalarındaki çalışmalar hakkında şüphe uyandırma gayretleri genellikle boşa çıkmış ve kabul görmemiştir. Zira bu vb. bilgileri aktaran tarihi kaynaklar, ilgili oryantalist eleştirilerin asılsız olduklarını ortaya koymuştur.

Şu hususu ifade etmek gerekir ki Oryantalizm’in tüm bu çalışmalarının arka planında müslüman ülkeleri sömürü ve müslümanların zihninde inanç problemleri oluşturma gibi sebeplerinin olduğu asla unutulmamalıdır. Bu noktada şimdiye kadar neşredilmiş olan oryantalist literatüre hâkim olmak zorunluluğu doğmaktadır. Oryantalist literatürü objektif bir şekilde incelemek gerekmektedir. Bu inceleme sonucunda varılacak neticeler içerisinde elbette taraflı fikirler olabileceği gibi; kayda değer, müslümanların işine yarayacak fikirlerinde olduğu ve bunların ayrıca değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Fakat bu değerlendirmeler yapılırken asla onlara bağımlı bir tarzda düşünülmemelidir. Şunu da unutmamak gerekir ki ilk kapsamlı İslâm Ansiklopedisi, oryantalist çalışma gurubunun yirmi beş yıl süren ortak bir çalışması neticesinde hazırlanmıştır. Bu eser 1938’de yayınlanmış; fakat Türkçeye tam olarak 1985 yılında tercüme edilmiştir. Her ne kadar bu eser hazırlanırken hiçbir müslüman ilim adamına yer verilmemiş olsa da, eserin alanında yapılmış, detaylı ilk çalışma olması istifade edilmesini gerekli kılmaktadır.

Şu hususu da ifade etmek gerekir ki İslâmi literatüre hâkim olunmadan yapılacak her tür araştırma, sağlıklı bir sonuca ulaşmayacaktır. Bu noktada Süleyman Ateş’in tespiti takdire şayandır: “İslâm dinini esas kaynağından araştırmayıp oryantalistlerin eserlerini okuyan bazı münevver sanılanlar ve genç dimağlar da, oryantalistlerin fikirlerine kanıp İslâm’a dil uzatmaktan geri durmamışlardır.”

KAYNAKÇA

- AKÎKÎ, Necib, *el-Müsteşrikun*, Daru'l-Ma'ârif, Kâhire 1964.
- ALBAYRAK, Kadir, "Nestûrîlik", *DİA*, İstanbul 2007.
- ALÎ, Cevâd (ö. 1408/1987), *el-Mufasssal fî Târihi 'l-Arab Kable 'l-İslâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1970.
- ATEŞ, Süleyman, *İslâm'a İtirazlar ve Kur'an-ı Kerim'den Cevaplar*, Kılıç Kitabevi, Ankara 1972.
- BELÂZURÎ, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö. 279/892), *Futûhu 'l-buldân* (Trc. Mustafa Fayda), Ankara 1987.
- BİBLİANDER, Theodore (ö. 971/1564), *Machumatis Saracenorum Principis eius que Alcoran*, Jean Oporin, Basilea 1550.
- BİĞİYEYEV, Mûsâ Cârullah (ö. 1369-1949), *Tarîhu 'l-Kur'an ve 'l-mesâhif*, el-Matbaatü'l-İslâmiyye, Petersburg 1323.
- BİRİŞİK, Abdulhamit, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, Emin Yay., Bursa 2004.
- BLACHÉRE, Régis (ö. 1372/1973), *Le Coran*, Paris 1976.
-, *Introduction au Coran*, Paris 1947.
-, *Le Probleme du Mahomet*, Paris 1952.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), *el-Câmiu's-sahih*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- CAETANİ, Leone (ö. 1354/1935), *İslâm Tarihi* (Trc. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul 1927.
- CEMİLE, Meryem (ö. 1433/2012), *İslâm ve Oryantalizm* (Trc. Faruk Yılmaz-Ahmet Deniz), Seçkin Yayıncılık, İstanbul 1989.
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usulü*, Fecr Yay., Ankara 2005.
- CORCİ, Zeydân (ö. 1332/1914), *Medeniyet-i İslâmiyye Târihi* (Trc. Zeki Megamiz), İstanbul 1911.
- ÇETİN, Abdurrahman, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 2001.
- DÂNÎ, Ebû Amr Osman b. Saîd b. Amr (ö. 444/1052), *Kitâbu't-Teysir fî'l-Kirâati-s-Seb'* (Thk. Otto Pretzl), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1984.
-, *el-Muhkem fî nakti 'l-mesâhif* (Thk. İzzet Hasan), Dimaşk 1960.

- DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1990.
- DRAZ, Muhammed Abdullah (ö. 1377/1958), *En Mühim Mesaj Kur'ân* (Trc. Suat Yıldırım), Yeni Akademi Yay., İzmir 2006.
- DURSUN, Davut, *İslâm*, İletişim Yay., İstanbul tsz.
- EBÛ ŞÂME, Şehâbeddîn Abdurrahman b. İsmâil el-Makdisî (ö. 665/1267), *el-Mürşidu'l-vecîz ilâ ulûmin tetealleku bi'l-kitâbi'l-azîz*, TDV Yay., Ankara 1986.
- FANON, Frantz (ö. 1380/1961), *Les Damnés de la Terre la Decouverte*, Paris 2002.
- GARDNER, W. T., *The Reproach of Islâm*, London 1909.
- GOLDZİHER, İgnaz (ö. 1340/1921), *Die Richtungen Der Islâmischen KoranAuslegung* (Trc. Kate Chambers Seelye), Brill, Leiden 1920.
- HAMİDULLAH, Muhammed (ö. 1422/2002), *İslâm Peygamberi* (Trc. Salih Tuğ), İrfan Yay., İstanbul 1994.
-, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi* (Trc. Salih Tuğ), İrfan Yay., İstanbul 1991.
- HEYKEL, Muhammed Hüseyin, *Hayâtü Muhammed*, Dâru'l-Ma'rife, Kâhire 1939.
- HOURANİ, Albert, *Islâm in European Thought*, Cambridge University Press, Cambridge 1991.
- HUOART, Cl., *Journal Asiatique*, Paris 1940.
- HÜSEYİN, Taha, *Fî'l-Edebi'l-Câhiliyyi*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1978.
- İBN HACER, Şehâbeddîn el-Askalânî (ö. 852/1449), *Fethu'l-bârî bi'sahîhi şerhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Kâhire 1978.
- İBN HALDUN, Ebû Zeyd Velîyyuddîn Abdurrahman b. Muhammed (ö. 808/1406), *Mukaddimetü İbn Haldun* (Trc. Zakir Kadiri Ugan), İstanbul 1986.
- İBN HANBEL, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammad eş-Şeybânî (ö. 241/855), *Fedâilu's-sahâbe*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983.
-, *el-Müsne'd*, Beyrut tsz.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdülmelik (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Thk. Mustafa es-Sakka), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Kâhire 1955.
- İBN KESİR, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer (ö. 774/1373), *Tefsîru'l Kur'âni'l-azîm*, Mısır tsz.

-, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye* (Thk. Abdullâh b. Abdilmuhsîn et-Turkî), Dâru Hicr, Beyrut 1960.
- İBN MANZÛR, Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-Meârif, Kâhire 1119.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru Sâder, Beyrut 1960.
- İBN ŞEBBE, Ebû Zeyd Ömer en-Nemîrî (ö. 262/876), *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvera*, nşr. Fehîm Muhammed Şeltût, y.y. tsz.
- İBN WARRAQ, *The Origins of the Koran*, Prometheus books, New York 1998.
- İBNU'L CEZERÎ, Şemsuddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali (ö. 833/1429), *en-Neşr fî'l- Kırââtü'l-Aşr* (Thk. Ali Muhammed Dabbâ'), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2006.
- İBNU'N-NEDÎM, Ebû'l-Ferc Muhammed b. İshâk (ö. 385/995), *el-Fihrist*, Dâru'l Ma'rife, Beyrut 1994.
- İBNÜ'L-ESÎR, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö. 630/1233), *el-Kâmil fî't-Târih* (Thk. Ebû'l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî), Dâru'l-Kütübi'l- İlmiyye, Beyrût 1987.
-, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rîfeti's-sahâbe*, y.y. tsz.
- İZMİRLİ, İsmail Hakkı (ö. 1366/1946), *Tarih-i Kur'an*, İstanbul 1956.
- JEFFERY, Arthur (ö. 1375/1956), *Materials for the History of the Text of the Qur'an*, Leiden 1937.
- KARAÇAM, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, Nedve Yay., İstanbul 1976.
- KARATAY, Fehmi Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1962.
- KASTALLÂNÎ, Ebu'l-Abbâs Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed (ö. 923/1517), *İrşâdu's-sârî li şerhi sahîhu'l-buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1304.
- KATTÂN, Mennâu'l-Halîl (ö. 1420/1999), *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an*, Mektebetu Vehbe, Kâhire tsz.
- KESKİOĞLU, Osman, *Kur'an-ı Kerîm Tarihi*, Nebioğlu Yay., İstanbul tsz.
-, *Hazreti Muhammed*, DİB Yay., Ankara 1982.
- KEVSERÎ, Muhammed Zâhid (ö. 1371/1952), *Makâlâtü'l Kevserî*, Kâhire 1388.

- KİRMÂNÎ, Muhammed b. Yusuf, *Sahîhu 'l-Buhârî bi şerhi 'l-Kirmânî*, Beyrut 1981.
- KOMİSYON, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yay., Ankara 2014.
- KÖSE, Saffet, *İslâm Hukukuna Giriş*, Hikmetevi Yay., İstanbul 2016.
- KÜÇÜK, Râşid, "Abâdile", *DİA*, İstanbul 1988.
- LEVONIAN, L., *İslâm and Christianity*, London 1940.
- MAKRİZÎ, Takiyuddîn Ahmed b. Ali (ö. 845/1442), *el-Mevâiz ve 'l-i'tibâr bi zikri 'l-hitatî ve 'l-âsâr*, Beyrut tsz.
- MAŞALI, Mehmet Emin, *Kur 'ân 'ın Metin Yapısı*, Otto Yay., Ankara 2015.
- MİNGANA, Alphonse (ö. 1355/1937), "Qur'an", "Ancient Syriac Translation of the Kor'ân Exhibiting New Werses and Variants", *John Rylands library Bulletin*, Maanchester 1927.
-, "The Transmission of the Koran", *The Moslem World*, Maanchester 1927.
- MİRAS, Kamil (ö. 1378/1956), *Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, DİB Yay., Ankara 1974.
- MOLLAINVİLE, de Herbelot (ö. 1106/1695), *Livre Bibliotheque Orientale ou Dictionnaire Universel Contenant Generalement tout ce qui Regarde la Connaissance des Peuples de l'Orient*, La Compagnie des Libraires, Paris 1967.
- MUHAYSİN, Muhammed Sâlim, *Fî rîhabî 'l-Kur 'ânî 'l-Kerim*, I-II, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezher, Kâhire 1980.
- MÜSLİM, Ebû'l Hüseyin Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875), *el-Câmiu's-sahih*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- NABLUSÎ, Abdülğani b. İsmâil (ö. 1143/1731), *el-Hakikatü ve 'l-mecâz fi 'r-rihle ilâ bilâdi 'ş-Şâm ve Mısra ve 'l-Hicâz*, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kâhire 1986.
- NAKRA, Tihâmî, *el-Kur 'ân ve 'l-Müsteşrikûn*, Mektebetü't-Terbiyyeti'l-Arabiyyi li Düveli'l-Hâlic, y.y. tsz.
- NÖLDEKE, Theodore, *Kur 'ân Tarihi* (Trc. Muammer Sencer), İlke Yay., y.y. 1970.
- ÖNKAL, Ahmet, *Hiz. Peygamberin Ümmiliği*, SÜİFD, Konya 1987.
- PALMER, Edward Henry (ö. 1299/1882), *The Quran*, Clarendon Press, London 1880.
- PARET, Rudi, *Kur 'ân Üzerine ve İslâm Sembolizmi* (Trc. Hüseyin Yaşar), İz Yay., İstanbul 2012.
- PARLIYAN, Abdullah, *Kur 'ân-ı Kerim ve Özlü Tefsir*, Konya Kitapçılık, Konya 2003.

- RÂFÎÎ, Mustafa Sâdık (ö. 1356/1937), *İ'câzü'l-Kur'ân ve'l-Belâğatü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût 2005.
- ROBERT, Paul, *Le Petit Robert*, Paris 1982.
- SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *et-Tibyân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Mekke 1970.
- SAÏD, Edward (ö. 1423/2003), *Orientalism, A Division of Random House*, New York 1978.
-, *Oryantalizm, Sömürgeciliğin Keşif Yolu* (Trc. Selahaddin Ayaz), Pınar Yay., İstanbul 1991.
- SÂLİM, Sihru's-Seyyid Abdülazîz, *Edvâ alâ Mushâfi Osmân b. Affân ve rihletühû şarkan ve ğarben*, Müessesetü Şehâb el-Câmia, İskenderiye tsz.
- SAMRÂNÎ, Kâsım, *el-İstişrâk beyn'el Mevdu'yye ve'l-İfti'âliyye*, Dâru'r-Rafî'î, Riyad 1983.
- SARAÇ, Tahsin, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Adam Yay., İstanbul 1985.
- SARIÇAM, İbrahim, *Hız Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Salmat Yay., Ankara 2002.
- SAYLAN, Nesrişah, *Kıraat Açısından Begavî Tefsiri*, Tezmer Yay., Kayseri 2015.
- SAYRAFÎ, Ebû Abdullah, *Nuketü'intisâr li nakli'Kur'ân li'Bâküllânî*, Menşetü'l-Maarif, İskenderiye tsz.
- SEMHÛDÎ, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Abdullah b. Ahmed (ö. 911/1503), *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, Matbaatü'l-Âdâb, Kâhire 1903.
- SIDERSKY, D., *Les origines des legendes musulmans dans le Coran et dans les vies des Prophetes*, Paris 1933.
- SİCİSTÂNÎ, Ebû Bekr Abdullah b. Ebû Davûd Süleyman b. el-Eş'as (ö. 316/929), *Kitâbü'l-Mesâhif*, Kurtuba tsz.
- SOUTHERN, R., W. (ö. 1421/2001), *Western Views of Islâm in the Middle Ages*, Harvard University Press, Cambridge 1962.
- SÖNMEZSOY, Selahattin, *Kur'ân ve Oryantalistler*, Fecr Yay., Ankara 1998.
- SPRENGER, Aloys (ö. 1310/1893), *The Life of Mohammed from Original Sources*, Presbyterian Mission Press, Allahabad 1851.
- SÜYÛTÎ, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr (ö. 911/1505), *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Dımaşk 1987.
- ŞARKÂVÎ, Muhammed Abdullah, *fî'l-Fikri'l-İslâmiyy'il-Mu'âsır el-İstişrâk*, Mektebetü'z-Zehrâ, Kâhire tsz.

- TABERÎ, Ebû Cafer b. Cerîr Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (Thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî), Dâru'l-Hicr, Kâhire 2001.
- TEFTAZÂNÎ, Sa'duddîn Mes'ûd b. Umer (ö. 793/1391), *Kelâm İlmi Ve İslâm Akâidi* (Trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982.
- TEHÂNEVÎ, Muhammed A'lâ b. Ali, *Keşşâfu istilâhâtî'l-fimîn*, İstanbul 1984.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ (ö. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Riyad tsz.
- TİSDALL, Clair (ö. 1346/1928) *The Sources of Islâm* (Trc. William Muir), Edinburgh tsz.
- ÜZÜM, İlyas, "Kitap" *DİA*, Ankara 2002.
- VÂKIDÎ, Muhammed b. Ömer (ö. 207/823), *Kitâbü'l-Meğâzî* (Thk. Marsden Jones), Beyrut 1966.
- WATT, William (ö. 1426/2006), *Mahomet* (Trc. Odile Mayot), Paris tsz.
- YA'KÛBÎ, Ahmed b. Ebû Ya'kûbb. Ca'fer b. Vehb (ö. 292/905), *Târihu'l Ya'kûbî*, Dârus-Sâder, Beyrut 1960.
- YAŞAR, Naif, *Oryantalistlere Göre Kur'ân'ın Kaynağı ve Metinleşmesi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2017.
- YEĞİN, Abdullah, *Yeni Lügat*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1975.
- ZAKZUK, Mahmûd Hamdi, *el-İslâm ve'l-İstişrak*, Dâru't-Tedâmun, Kâhire 1984.
-, *el-İstişrak ve'l-Halfiyyetu li's-sırâi'l-hadâri*, Dâru'l-Ma'rife, Kâhire 1997.
-, *Oryantalizm ve Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı* (Trc. Abdülaziz Hatîp), Işık Yay., İzmir 1993.
- ZERKÂNÎ, Muhammed Abdü'l-Azîm (ö. 1122/1710), *Menâhilu'l-İrfân fî Ulumi'l-Kur'ân* (Thk. Fevvaz Ahmed Zemrelî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût 1995.
- ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh (ö. 794/1392), *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm), Mektebetü Dâri't-Türâs, Kâhire 1957.
- ZEMAHŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an Hâkâiki Ğavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl* (Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz), Mektebetü'l-Ubeykân, Riyâd 1998.